

tiszatáj

74. ÉVFOLYAM

99

10

2020.
október

99

Tartalom

LXXIV. évfolyam, 10. szám / 2020. október

GÉCZI JÁNOS	...az alvók; (címtelen); Hattyúdal-rondó	3
IZER JANKA	Tihanyi ekhó	5
PETŐCZ ANDRÁS	Ilyen a nap – szívdobogás; Messziről közelre; Kiabál a Duna	16
CSALA KÁROLY VENCEL	Ismétlés és variáció	19
NAGY IZABELLA	elsőnek lenni; koncentrikus körök; dédpapa; félreértés; úgy vagyok; Egy költővel álmodtam; ragadvány; téli beszélgetés	20
KONTRA FERENC	Ódium	24
<i>Amper Műhely</i>		
DERES KORNÉLIA	Amper Műhely	30
LOCKER DÁVID	Nyár, utoljára; Szocpol	31
SOMORJAI RÉKA	Érintkezés; A rendszerességről	33
BAKOS BENCE	Adaptáció (Elmélet; Gyakorlat); körkörös/lineáris	35
VERÉB LÁSZLÓ	Kartonkor; Anyálólevél	37
PEGE IBOLYA	kombinál; Melyikünk	40
BORDÁS MÁTÉ	A kihasználásról	42
SZAJBÉLY MIHÁLY	Rossz lányok és férfiúi önérzet (Két szösszenet és egy novellatöredék Csáth kéziratos hagyatékából)	45
CSÁTH GÉZA	A hím önérzet szuggerált; A szűk utcák; 7. laphoz	47
ARANY ZSUZSANNA	Irodalompolitika A véres költő körül (Kosztolányi és a szakértáborok)	50

Minden megvan? – Ottlik Géza emlékére

SZILASI LÁSZLÓ	A Bűvös vadász: becsület, absolutio, mentség és regényelmélet Ottliknál (esszé: kommentárok)	60
GYÖRE BALÁZS	„Ennél a mondatnál könnyű elakadni”	65
THIMÁR ATTILA	Dunaparti kikötők	66
HERNÁDI MÁRIA	Az Ottlik-térkép	72

mérlegen

KIS PETRONELLA	A függőség lélekrajza (Szajbély Mihály: Csáth Géza élete és munkái. Régimódi monográfia)	84
KOCSIS LILLA	Hősök kapuja (GreCsó Krisztián: Vera)	86
SZÁNTAI MÁRK	Lírai visszatérés (GreCsó Krisztián: Magamról többet). ..	89
FÖRKÖLI GÁBOR	„Kicsapnak medrükből a mondatok” (Markó Béla: Egy mondat a szabadságról)	93
SZUTORISZ SZABOLCS BENCE	Pofonok és szerelemhegek (Szabó Imola Julianna: Lakása van bennem)	97
SEBŐK MELINDA	Nemzeti és európai értékek (Bakonyi István: Petőcz András újabb korszaka)	100
BAKONYI ISTVÁN	A költő novellái (Mezey Katalin: Régi napok rendje)	104

175 éve született Lechner Ödön

VÁRALJAI ANNA	Egy építészettörténeti fordulópont margójára (Lechner Ödön és a Szegedi Városháza tervrajzai)	106
---------------	---	-----

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Mit kérnék tőle	113
-----------	-----------------------	-----

Illusztrációk

LECHNER ÖDÖN tervrajzai a Szegedi Városházáról a 29., 30., 46., 59., 92., 96., 99., 103., 112. oldalon és a címlapon (a Szegedi Városháza tornyának felső része, MNL CSML, leltári szám nélkül) a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Szeged anyagából

GÉCZI JÁNOS

...az alvók

Megérinthegetik egymást, nem érdekel senkit.
Ide nem járnak sokan, csak elegen.
Aki betér, ha végez, eltűnik.
Görbe nyakúak, rövid hajúak
divatmúlt zakók. Férfi mind,
beszélgetnek a mozdulatlan pultossal.
A stampedlit a plakáton dér borítja el.
Ha fél percet ülnek a bárszékeken, felállnak.
Olykor sört rendelnek, amit nem isznak meg teljesen.
Dezodor-, kan- és álmatlanságszag marad utánuk.

A pincérnő a telefonját
a sonkás és a sajtos szendvicsek között tartja,
két zsömlét s egy darab kolbászt
hord untalan az asztalokhoz. Mustárt.
Héttől, míg el nem fogy, főzeléket.
Egykor nyolc nyolcvan,
aztán volt ötven, száztíz, háromszáz,
manapság fél doboz cigaretta,
s a lén a hús egy falat.
Ki rápillant a molett pincérnőre
otthon érzi magát, látja, a melltartó pántja
mint tapogatja a meztelen bőrt.

A klotyóból kilátni a tér közepére,
s aki ürít, érzi, a teste fölösét
Budapest pupillájára teszi.
A házaknak egyre ritkábban van házteteje.

A bár mellett villamos végállomása, temető, raktár.
Öt percnyi gyaloglással
elérhető a parkerdő, a tisztásról a város lapos
és a gyér neonfénytől penészzöld.
Keleten vöröslik az égbolt,

száll fel a bíbor, épül a város kontúrja,
úgy bukkan fel a föld alól.
Sötét és súlyos a parlament,
a bazilika és az óriáskerék.
A bokrok alatt összegömbölyödnek az alvók.

(címtelen)

Marokba szedve roncsolódik össze
a zsebkendő. Remeg,
magába gyűjti a nedveket, és jajdul,
miként szokott a tűzben az akác.
Bevonódik a közép-európai hasonlatba.
Nem láthatóak benne görbék,
egyenletek, habár az univerzum modellje,
Mandelbrottal és Euklidesszel,
s alakján nyomát hagyta
a gyors élet szinuszvonalára.

Hattyúdal-rondó

Egy éjszaka alatt a napszaka
A feltjait fakóra mázoló
Megtörténik és nem marad nyoma
Egy éjszaka alatt a napszaka
És nincs és nincs szava se szótaga
Se-dal se-dög a hattyúdal-dolog
Egy éjszaka alatt a napszaka
A feltjait fakóra mázoló

IZER JANKA

Tihanyi ekhó

Az út a part mentén kanyargott, közel a vízhez, amin jégtáblákat olvasztott a nap. Hiába volt szép, a buszsofőr a Retro rádiót hallgatta. A kibírhatatlan vernyákolástól feszülten szálltam le a kihalt település közepén, Tihanyban.

A kolostorban kaptam szállást. Nagydarab, szürke szakállú portás bácsi meg egy nagyon készségesen mosolygó, rövid hajú szállásszervező nő fogadott. A cipőm kopogott, a bőrröndöm hangosan zakatolt végig a kerengőből átépített folyosó kövén. Kínosan éreztem magam, túl feltűnőnek egy ilyen helyen.

A Kvadrum szoba előterében enyhe levendulaillat csapott meg. Balra fogas, jobbra szekrény, szemben a szobaajtó, amely egy hosszú, folyosószerű helyiségre nyílt. Hátrahőköltem. Azt vettem észre, hogy az ágyneműt bámulom, egyedül annak nem volt öregségszíne.

– Ott a fürdőszoba – mutatott a folyosó szemben lévő aijtájára. – Érdeemes behúzni a függönyöket, mert a szerzetesek sétálni szoktak az udvaron. Meg zárni az aijtót, nehogy valaki véletlenül benyisson.

Miért akarnának szerzetesek leskelődni meg idegenek benyitni a szobába? Rá-hagytam.

Megkérdezte még egyszer, megfelel-e a hely.

– Tökéletes – mosolyogtam rá kedvesen, közben próbáltam meggyőzni magam, hogy a fáradságtól lett hányingerem.

Ahogy becsuktam az aijtót mögötte, az előtéri szekrény tetejére tévedt a tekintetem, ahonnan egy óriási fehér dézsá bámult vissza rám.

Magam előtt látok egy beteg, öreg férfitestet a dézsában ülve, magzatpózban. Az élesen kirajzolódó csigolyákra ráfeszül a csontsoványság. A kísértetfehér bőrön vastag, rózsaszín ápolónőkezek húzzák végig a sárga szivacsot.

Gyorsan a fürdőszobába siettem, hiába, a kép nem engedett. Ez a helyiség is kórházra vagy idősek otthonára emlékeztetett. A vécé mellett és a kádnál kapaszkodók, egyik sarokban műanyag, fehér szék.

A lesoványodott öregember jelenik meg újra, gyötrődve mászik a kádba, az ápolónő a széken ül, és segítségkérésre vár, törülközővel a kezében. A szappan is öreg-szagú. Egyszer jártam egy otthon mosdójában, nagymamám barátnőjét látogatuk. Az ottani botos, járókeretes nénik használták, lepisilték a deszkát meg a padló kövét. Ott volt ugyanilyen szagú szappan.

Visszamentem a szobába, újra körülnéztem, és leültem az ágyra. Mintha leg-utóbb meghalni jött volna ide valaki.

Kipakoltam, aztán elindultam kifizetni a szállást a látogatóközpontban. A nő jókedvűen beszélgetni kezdett; eldicsekedett, hogy másnap disznóölés lesz az Apát-ságban. Nem igazán érdekelt, gyorsan elköszöntem.

Valami ehettől szerettem volna venni, de hiába volt hétköznap, szinte mindent zárva találtam. Végül a hegy lábánál akadtam rá egy kis élelmiszerüzletre. A boltban a pénztárnál egy velem egykorú és egy idős nő sugdolózott, elhallgattak, mikor beléptem. A köszönést alig viszonzták, helyette a fiatalabbik felkelt, és követni kezdett. Mindig megállt a polcsor végén, és figyelt. Mit lopnék, szikkadt kenyeret?

Félszáraz magoskiflit, májkrémet, körtét és paradicsomot vásároltam, nem csak az evés miatt, csendéletet is szerettem volna festeni róluk. Álldogáltam kicsit a borok előtt; ha már a Balaton mellett vagyok, kiválasztottam egy márkásat.

Az ebéidő elmúlóban volt, délután négy óra.

A szobában ettem, fürödtem, olvastam egy keveset, majd fogat mostam és lefeküdtem, hiszen korán indultam, és kimerített az út. Lassan múlt a hányinger, nehezen aludtam el tőle. Úgyhogy verset kezdtem el mondani magamban, aztán olyan szavakat gyűjtöttem, amelyeknek az elején két mássalhangzó van egymás után, például gramofon, gróf, plébános, prédikáció. Nem segített, újra a verssel próbálkoztam, Kosztolányival. Nem tudom, mikor aludtam el.

Zöld csónakban ülünk, messziről látszik Tihany. Apának éppen kapása van. Kezdi feltekerni a damilt.

Harangzúgás ébresztett fel, este fél hat, kezdődik a vesperás. Jólesett az álom. Idilli, csak apa volt furcsa, nem hasonlított az enyémmre. Ittam pár korty vizet. Az ágyam előtt barna éjjeliszekekrényen piros pamutterítő, rajta telefon. Hogy a beteg, öreg férfi segítséget kérhessen, mikor rosszul van. Műanyag tálcán két üvegpohár és az Újszövetség. Úgy döntöttem, egyelőre nem nyitom ki a bort.

Már az első éjszakán elkezdtem félni. Sötét, harangzúgás, betegségekre emlékeztető szagok, a sarkokból előnyújtózó árnyékok. Bátornak tartottam magam mindig, de ilyen helyen még nem jártam egyedül. A takaró alá bújtam, szoroson becsuktam a szemem, és eszembe jutottak a bűneim. Gyónnom kéne másnap, éreztem. Öt éve jártam utoljára papnál, érthetetlennek tűnt, hogy bírtam ki eddig. Sorolni kezdtem magamnak, hányat szegtem meg a Tízparancsolatból. A „Ne ölj!”-ön kívül gyakorlatilag mindent. Aztán eszembe jutott a tyúk is, amit levágtam, mikor a nagynénémék lakodalmára készültünk. Gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással. És most egy kolostorban, a takaró alatt, mintha a végítéletet várnám rettegve, amiért megszenstségtelenítem a helyet. Az öreg biztosan jó ember volt, szigorú, erkölcsös, megingathatatlan, önsanyargató, Bibliát olvasó.

Úszom a Balatonban, előttem egy nő kívánatos, meztelen válla.

Szoktam nőikkel álmodni, mindig feldob az érzékiségünk. Nyolc óra körül ébredtem. Tizenhat órája nem ettem, mégsem éreztem magam túlságosan éhesnek. De addig gondoltam a maradék kiflire, hogy megéheztem. Húslevesre és narancslére vágytam evés közben. Eszembe jutott, hogy van kád. Egy jó levendulás fürdővel talán meg tudnék szabadulni a büntudattól. Odakint, az udvaron közben zajlott a disznóvágás. Nem a belső udvarra képzeltem. Tulajdonképpen el is felejtettem, amíg fogmosás közben ki nem néztem az ablakon. Az állat már feldarabolva, nagyjából feldolgozva hevert a kihordott asztalokon, férfiak álltak körül a mobil tűzhe-lyeket. Harminc körüli fiatalember cigarettázott mellettük, mindkettőt megkíván-
tam.

A sok ember miatt nem mertem kimenni. Valaki megpróbált benyitni. Az indulá-
som előtti nap reggelén ugyanilyen meglepetésszerűen csengettek az albérletben. Akkor is pizsamában voltam, mire találtam papucsot, felkötöttem a hajam, pulcsit húztam, rég késő volt. Igaz, most nem is kopogtak, csak nyomkodták a kilincset, de nem nyílt az ajtó, úgyhogy elmentek, nem lehetett olyan fontos.

Végül összeszedtem magam. Egy nő meg egy férfi állt beszélgetve a folyosón, természetellenesen széles, kedves mosollyal köszöntek, hasonlóval válaszoltam, az egész disznóölő brigádnak. Nem teljesen értettem, egy apátságban miért vágnak disznót, de ha itt ez a szokás, ők tudják. Elgondolkodtam, vajon megkínálnak-e majd, például hurkával. A hurkát szeretem, most mégis émelyegni kezdtem a gon-
dolattól. Holott zsírszagot vagy sült hús illatát nem éreztem sem akkor, sem később, mikor visszajöttem, bár a konyha mellett haladtam el mindkét alkalommal. Pedig biztosan sütöttek, lakomával szokták zárni az eseményt, ezt a nő mondta. Vet-
tem tőle levendulaolajat meg fürdősót a látogatóközpontban, aztán lementem az egyetlen nyitva lévő étteremhez.

Semmi akadálya, hogy húslevest egyek, mondta a pincérfiú, és narancslevet is ad. A leves finom volt, bár érezhetően nem friss. Azért befaltam. Közben egy öreg, részeg férfi érkezett, leült a velem szemben álló asztalhoz. Rosé kisfröccsöt ivott, engem bámult vigyorogva, bólogatva kérdezte, ízlik-e. Nemsokára valaki felhívta te-
lefonon, ő pedig azt hazudta, még Veszprémben van.

Visszafelé újra végigkopogtam a folyosón, és bezárkóztam a szobába.

Kibontottam a fürdősót. Erős illat áradt a zacskóból. Nem lett volna szükség az olajra is, de azért két cseppet tettem a kádba. Dugó nem volt. Gondolom azért tűn-
tették el, nehogy egy pazarló vendég kádfürdőt merészlően készíteni. Keresés köz-
ben fedeztem fel, hogy a szobában lévő mindkét szekrény zárva. Biztos a halott holmiját tartják benne.

Velem nem szúrtok ki, gondoltam, és azt a pici, műanyag zacskót, amiben az üveg olajat kaptam, a lefolyóra tettem. A nylon kiválóan odatapadt, nem eresztette át a vizet, megtelt a kád.

Közben kibontottam a bort, töltöttem az egyik üvegpohárba. Az íze öreg, áporodott betegségre emlékeztetett, mint egy nyitva felejtett löre három nappal a buli után. A márka és az évjárat alapján finomnak kellett volna lennie.

A levendulaillat erőssége miatt forgott a gyomrom, úgyhogy kinyitottam az ablakot a függöny mögött, hogy azért ne lássanak be a disznóvágók, de kicsit cserélődjön a levegő. Beléptem a kádba, leültem, majd végigfeküdtem a vízben.

Ahogy a hátam a kávnak dőlt, megváltoztam. *A csigolyáim egymás után érnek a hideg zománchoz, a bőröm fehér és szoborszínű, a testem sovány, beteg, az arcom, érzem, egy férfi arca, ősz borostás. Két ápolónő segít elfeküdni, egyikük fiatal, vékony, de szürke, pattanásos arcú, a másik nagydarab, kövér, arcán fényesen ragyog a forró gőz miatti izzadság vagy a lecsapódott vízpára.* Azonnal felültem.

Kiszálltam, megtörülköztem, fogat mostam, és lefeküdtem aludni. Délután négy óra volt, de nem akartam tudomást venni a külvilágról.

A gregorián ének és a tömjén illata betölti a teret. A felszentelés mózesi szövegét olvassák fel: „Áront és két fiát vezesd a találkozás sátorának bejáratához, és ott mossák le magukat. Azután fogd a ruhákat, add rá Áronra a vászoninget, a felső köntöst, az efodot és a melltáskát, s vedd körül rajta az efod kötését, tedd a fejére a fejkendőt, s a diadémot erősítsd rá a fejkendőre. Azután végy olajat, öntsd a fejére és így kend föl. Vezesd oda fiait, add rájuk a vászoninget, kösd át az övvel, s tedd fejükre a fejkendőt. Örök rendelkezéssel pappá teszem őket.”

Megszólalt a vesperás előtti fél hatos harang, felébredtem. Az álmon töprengtem. Talán az öregember azért szenved, hogy az én bűneimet jóvátegye. Egy pap. Arra gondoltam, másnap felkelek, lemegyek a partra, kiürítem a fejből ezt az egészet. Ha csakugyan így van, és értem betegeskedik valahol, vagy betegeskedett az ágyamban, ha nem véletlenül vagyok ezen a helyen, akkor már valaki megváltott, esetleg épp megvált engem. Anélkül, hogy tudnánk egymásról. Meghatott a gondolat, próbáltam megszeretni az öreget.

Körülnéztem. Az ágyam közelében lévő biedermeier széket és zsámolyt bevittem a fürdőszobába, a műanyag széket pedig az előtérbe. Így a fürdőszoba egy prostituált budoárjára emlékeztetett, de legalább nem az öregségre. Továbbra sem éreztem felszabadultabbnak magam, mégis megnyugtatóbb lett kicsit, hogy nem az ágyam mellől figyeltek a bútorok. Eszembe jutott, hogy ennem kéne. De semmi étvágyam sem volt. Újra elaludtam.

Reggel van, de képtelen vagyok felkelni, akárhogy próbálom összeszedni az erőm. Húgy- és ürülékzsag terjeng, tudom, az enyém. Végre elmegy valaki az udvaron. Az ágy melletti ablakot pont elérem a botommal, minden erőmet megfeszítem, kopogtatok.

Feküdtem mozdulatlanul, a plafont bámulva, fölöttem léptek zaja hallatszott. Ágyban maradok, erre gondoltam. Eszembe jutott a portás meghökkenő arca, mikor a nő közölte velem, hová kerülök. A szoba neve is olyan fenyegetően hangzott. Mintha nem helyiséget jelentene, hanem egy sötét és levegőtlen doboz. Aztán felidéződött

az álom, erőtlén vagyok, mint a beteg öregember, gyorsan felkeltem, ne legyen így. Fogmosás közben meglepve bámultam a tükörbe. Hatalmas, sötét karikák ültek a szemem alatt, mint aki hetek óta nem aludt.

Kint sütött a nap. A busz útján indultam el lefelé, közben eszembe jutott, micsonda áldás lesz felülni rá, itt hagyni ezt a helyet, mikor véget ér. Találtam egy kis ösvényt lefelé. Madárcsicsergést hallottam, egy macska is nyávogott valamelyik kerítésen, szívesen ölbe vettem volna, jó szorosan, de rühesnek tűnt. Valahol fát vágtak. Csodálkoztam, mégiscsak élnek itt emberek meg állatok. Hideg szél fúj. A sétányon padot választottam, egy darabig a vizet, a szomszéd partot meg a kacsákat néztem, aztán elővettem a vázlatfüzetemet. A bőröndben hoztam vásznat, festéket, ecsetet, de ott fent képtelen voltam festeni vagy rajzolni. Az udvaron minden arra járó megbámult, a szobára pedig ráült a tehetetlen üresség. Itt nem éreztem ezt a nyomást. Ágyon fekvő női testet rajzoltam, szénnel. *Fehér háta elővillan a takaró alól. A fényt hátulról kapja, szemben a háttér sötét.* Címet is adtam neki: „Már csak három nap”. Csak három éjszakát kell kibírnom, erre gondoltam, ma túlleszek a felén. Délután ebéd és alvás, nincs sok hátra. Megnéztem az időt. Tizenegy óra volt, tizennyolc órája ettem utoljára. Elindultam tovább a part mentén, hátha találok valami helyet, ahol akad étel, de esélytelennek tűnt.

A közelben építkezés, állványok, ponyvák vettek körül egy csónakházat. Vonzott, valahonnan ismerősnek éreztem. Embereket nem láttam sehol, de a bejáratot igen, nyitva állt, belopóztam rajta. A halvány derengésben üresnek tűnt az épület, és nem látszott semmi érdekes. Ettől ideges lettem. Megnyikordult az ajtó. Motozást hallottam egy sarokból, inkább kijöttem.

Ráakadtam egy másik felfelé vezető útra, arra mentem tovább. Az út a gerincen futó sétányra kanyarodott, ahonnan első nap néztem a vizet. Nem bírtam elviselni az apátság látványát, inkább az útra figyeltem vagy oldalra, fagyizók kis bódéi mellett haladtam el. A látogatóközpont és a templom között ráfordultam a faluba vezető lépcsőre. Háromnegyed tizenkettő. A boltban vettem kekszet, sósmogyorót meg babkonzervet és banánt.

A szobában evés közben elővettem a művem. Valami nem stimmel. Túlságosan látszottak a csigolyák. Félreraktam az ételt, lefújtam hajlakkal a képet, hogy a szén fixálódjon, és ne mosódjon el. Rosszul csinálhattam, mert a rajz még deformáltabb lett. A nő haja alul beleolvadt a párna ráncaiba, így a fej olyanná vált, mintha kopasz lenne. A takaró is összeesettebbnek tűnt. Gyorsan megpróbáltam letörölni a hajlakkot, de megszáradt. Erre már nem lehet rárajzolni szénnel, nem javítható. Tusrajzhoz volt nálam készlet, próbáltam tintával visszahozni az eredeti látványt, de a tinta lefolyt az ágy lábához, és olyan foltba gyűlt, mintha valaki állna az ágy mellett.

Dühömben temperával feketére mázoltam az egészet, aztán hagytam megszáradni. Majd fehérrel készítek rá valamit.

Felhívtam a szállásadó nőt, ne haragudjon, de sürgős munkaügyben távoznom kell. Azt válaszolta, nem gond, de sajnos már elmúlt dél, így az aznapi szállást nem tudják visszafizetni, szóval maradjak még egy éjszakára, ha nem annyira sürgős.

Összepakoltam, hogy reggel már ne kelljen ezzel foglalkozni, aztán a zacskó sós mogyoróval meg a banánokkal a kezemben végigkopogtam a kerengőn. Kint a sétányon leültem egy padra, és próbáltam feltépni a zacskót; addig erőlködtem, hogy mikor végre kiszakadt, a mogyoró fele a földre borult. Ettől indokolatlan sírásroham jött rám, csak ültem, kezemben a maradékkal, bögve. Felpillantottam, mert éreztem, hogy valaki figyel. Egy szerzetes állt a kőpárkánynál, a vizet nézte addig, a zajra fordulhatott felém. Elszégyelltem magam, felálltam, hogy valahogy összeszedjem a szétszóródott magokat, de megtántorodtam és visszazuhantam a padra. Erre persze odajött, hogy minden rendben, jól vagyok-e. Hogyne, feleltem, de mivel nem mozdult, ránéztem és közöltem vele, hogy gyónni szeretnék, csak már öt éve nem csináltam, elfelejtettem, hogyan kell. Vagy ez is olyan, mint a biciklizés? Nem nevetett. Úgyhogy megkérdeztem, gyónhatok-e nála, ott a padon. Természetesen, felelte. Ez a hely teszi, magyaráztam, hogy most hirtelen rám jött a gyónás, de szeretném megtisztítani a lelkem, mert megszállt a félelem. Igyekeztem nagyon Bibliába illően fogalmazni. De nem lehetett kizökkenteni, minden szavamra figyelt, mint aki azt is elfogadja, ha egész életemben így beszéltem, hogy „és mondá az Úr”. Ez tovább dühített, úgyhogy rázúdítottam az egészet. Tíz férfival háltam együtt házasságon kívül, huszonkilencel csókolóztam, ebből tizenkettőnek volt párja közben. Három páromat csaltam meg, a legutóbbival pedig pont azért szakítottam, mert nem akart lefeküdni velem, és előreláthatónak tűnt, hogy megcsalom. Jelenleg két szeretőt tartok párhuzamosan, állandó belső késztetést érzek arra, hogy flörtöljek és manipuláljam a férfiakat. Havonta legalább egy alkalomra szükségem van, hogy kielégíttessenek, és ritkán bánom meg ezeket.

– És most bánod őket, ezért gyónsz nekem? – kérdezte a pap, muszáj volt őszintének lennem. Dehogya, csak most félek, mert öreg haldokló férfinak hallucinálok magam időnként.

Ezen azért kicsit meglepődött. Azt mondta, szerinte a lelkiismeretem okozza ezt. Vagy mondhatjuk úgy is, hogy Isten figyelmeztet a bűnbánat idejére. Ezek súlyos vétkek. A hét főbűn egyikét élem, a hatodik parancs ellen, elégtételként negyven miatyánkot róttam.

És kért, legyek jelen az esti vesperáson, fél hatkor, a harang majd jelezni fog. Olyan olvasmány lesz, ami nekem különösképpen fontos lehet. Isten megbocsátotta bűneidet, menj békével, Istennek legyen hála.

Jobbulást kívánva elment, én meg tovább ettem, és bámultam a Balatont.

Szerettem volna megfesteni. Jégkásás, fehér hullámok nyaldosták a partot. Kék, szürke, tojásbéljé belseje együtt, ezt a színt izgalmas lenne kikeverni.

Fújt a szél. A hegyek fölött egy sötét felhő épp eltakarta a napot, a szélei aranyszínben ragyogtak. Aranyat még sosem sikerült az alapszínekből visszaadnom. A víz

fölött fehér sirály repült, eszembe jutott, hogy tél van, és még sohasem láttam ilyen telet. Amelyik tavasz.

Végül bementem a szobába, végigfeküdtem az ágyon, megkerestem interneten a paternostert. Arra gondoltam, latinul biztosan hatásosabb lesz. „*et dimitte nobis debita nostra*” Úgy álltam hozzá, mint valami varázsigéhez. „*et ne nos inducat in tentationem*” Újra előlről kezdtem, először magamban, aztán motyogva, majd normál hangerővel, monoton, sámánisztikus hangsúllyal, gyakorlatilag kántáltam. „*sed libera nos a malo*” Pater noster, libera nos a malo. Libera nos a malo.

Éreztem, ahogy csökken a súly a lelkemben, könnyű lettem újra, a szoba megtelt fénnel. „*Et ne nos inducat in tentationem, sed libera nos a malo.*” Kellemes, nyugodt fáradtság lepett meg. Félálomban eszembe jutott a vesperás, de a harang majd úgysis felébreszt, gondoltam.

Nem álmodom.

Világosságra ébredtem, reggel volt, mégiscsak kihagytam az esti imát. Megpróbáltam felülni, de egyre képtelenebbnek tűnt, akárhogy igyekeztem összeszedni az erőm. Húgy- és ürülékszagot éreztem, felismertem, az enyém. Az ágynak támasztva ott a bot, kopogni fogok, amint az udvaron keresztülmegy valaki. Addig várnom kell.

De nem jön senki.

Újra megpróbálok felülni, ezúttal sikerül. A boton kívánszorgok a fürdőbe, hálóingem alatt pelenkát fedezek fel. Igen, már túl öreg vagyok, hogy éjszaka vissza tudjam tartani. Leveszem, kidobom a kukába, megtörölgetem magam. Kint az ágynál a papucsom, odacsoszogok, belebújok, meg kell keresnem az ápolónót, hogy segítsen eltakarítani, megfürödni. Elindulok.

A kerengő folyosóján hűvös van és csend. Fehér fény süt be a fehér falakra és a márványpadlóra. Az egyik ablakban meglátom magam, ahogy visszatükröződöm. A hajam kócos. A kabátom pirosan mosolygott, lenéztem a föld felé, a melleimben elakadt a tekintetem. A kezemben telefon. Megéreztem a vért. Visszamentem betétért. Mint egy kifordított pelenka, a bugyira ragasztva.

Miután összeszedtem magam, és megfésülködtem, a pénzért indultam, hogy legalább az utolsó két éjszaka árát visszakapjam. De a nő azt mondta, hogy délután egy óra van, ilyenkor már nem adhatja vissza. Válaszolni akartam, vagy vitatkozni, vagy megkérni, hogy akkor az utolsó éjszakáét hadd kapjam meg előre, de nem tudtam, émelyegve rohantam ki. Az épület mögött egy bokorra hánytam, csepegtek, potyogtak a csupasz ágakról az ételmaradékok. Megcsillant rajtuk a nap, elmosolyodtam, hogy milyen szép, ezek is új színek, közben újabb hullámban tört rám az öklendezés.

Mikor a második adag is kijött, szomjas lettem, mintha a beleim mind kiszáradtak volna, a torkom és a szám is. A boltban megint követtek, pedig csak vizet vettem. Négy litert. A pénztárnál nagyon figyeltem, hogy meg ne szólaljak, sőt lehetőleg levegőt se vegyek, nehogy megérezzék a hányásszagot. Furcsállva nézett rám a nő.

Kint az üzlet előtt azonnal felhajtottam fél litert az egyik üvegből, ettől kicsit jobban lettem. Visszafelé az úton mandulák heverték szanaszét, felszedtem belőlük egy marokra valót, és zsebre vágtam. Hideg volt nagyon, nem bírtam tovább kint maradni, a szobát kellett választanom. Az ágyra dőltem, de elaludni még képtelen lettem volna, a telefonomon próbáltam keresgélni helyette, hogy mi lehetett az előző esti vesperás szövege. Ekkor kaptam az üzenetet, hogy elfogyott a mobilnetem. Wifi nem volt. Tudni akartam, tudnom kellett, hogy mit olvastak fel, úgyhogy összeszedtem magam, indultam a vendéglátós nőhöz, hogy megérdeklődjem. De a szobaajtó nem nyílt ki. Bár tisztán emlékeztem, hogy a zárban hagytam, a kulcs sem volt sehol. Először utána kutattam, aztán a kilincset kezdtem el rángatni, hiába.

Ablakot nyitottam, hogy legalább a levegő legyen tiszta és hideg. Fel-alá kezdtem el rohagálni a szobában, hogy egy kicsit engedjen a feszültség. De megijedtem, hogy ezzel felzavarom a pihenő lelkeket is. Szemek néztek rám a falakról, a plafonról, a szekrényekről, a szekrényekből, a sarkokból, az ágy alól. Az ágy közepére kuporodtam, bebújtam a takaró alá. Összehúztam magam, igyekeztem nem lélegezni, összeszorítottam a szemem, nem vagyok itt. Az arcomat a vánkosba fúrtam. Eszembe jutott, mikor kiskoromban kivették az orrmandulámat, aztán hasra fektettek a kórházi ágyon. Miközben üvöltve bőgtünk, én meg az öcsém, ömlött a vér a szánkából. Belesikítottam a párnahuzatba most is. Teljes erőmből. Nem lett jobb. A szívem dobogott, kapkodtam a levegőt, a fejem zúgott, szédültem, és éreztem, most bármelyik percben meghalhatok. Elég, ha elengedem magam. Valamikor valaki azt tanította nekem, hogy lassan és mélyeket kell lélegezni, hogy megnyugodjak. Megpróbáltam, erre kiderült, hogy a takaró alatt nincs több oxigén. Ha kimászom alóla, a félelem öl meg, ha nem, akkor az oxigénhiány. Résnyire emeltem fel a paplan szélét, épp csak annyira, hogy kívülről ne látszódjon. Egy kicsit ki is láttam. Két lábat pillantottam meg, valaki állt az ágy mellett. Nem vettem több lélegzetet.

Ma a megszokottól eltérő időben tört rám a dolog, de az ápolónők bent voltak, nem okozott problémát. Már hozták is a könyveimet, meg a cikkeket, tanulmányokat, és kísérték a szobába. Különös élvezet újraolvasni a vitát. Mert voltak és vannak emberek, akik tévesnek hiszik a magyar nyelv finnugor eredetét. Rendkívül szórakoztató, miket ki nem találtak. Még ha jól érvelnek is, olyan érzés, mintha azt olvasnám, hogy Jézus magyar volt. Mintha vicckönyvet lapoznék, felvidít. Ami nem árt, ha már ezzel az erkölcsstelen, éretlen lánnyal kell álmodnom. Nem sokat hatottam rá a több mint húsz év alatt, amíg végigkísértem az életét, valószínűtlennek tűnik, hogy a lelkem egy lenne vele. Bűntudat jelentkezett nála, de hiába. Nem is szeretek rágondolni. Viszont az ősnyelv, a nyelvek evolúciója igazán fantasztikus. A finnugor nyelvrokonság bizonyítékai. A szókészlet egyik rétege az úgynevezett alapszókincs, amelybe például testrésznevek, a természeti jelenségek megnevezései, a rokonsági terminológia, a nép lakóhelyén őshonos növények, állatok nevei tartoznak. Az alapszókészlet évezredek múltán is megőrzi elemeinek legnagyobb részét. Kölcsönzés más nyelvektől vagy lecserélődés csak a másik nyelvvel való huzamos együttélés során fordul elő. Ennél még állandóbb-

bak a ragok, a jelek és a képzők, tehát az alaktani elemek. Ez pedig a magyarban legnagyobb részt finnugor eredetű. Egyszerű és világos. Nem úgy, mint ez a lány. Akadt, aki a sátán vagy valamiféle démon jelenlétére gyanakodott. Jómagam ennél felvilágosultabbnak tartom magam, inkább lelkiismereti ügyről lehet szó, amit még nem oldottam meg, talán már nem is fogok. Mostanra egészen hozzászoktam. Csak akkor dühít fel, ha eszembe jut, hogy emiatt kellett eljőnnöm Pannonyhalmáról. Nem szimpla álom, hallucináció, általában kéthetente, dél körül tör rám. Mintha valaki másnak a bőrében lennék.

Nem tudom, mi okozta a mai szokatlan időpontot, mindenesetre nem bánom. Szeretem a Kvadrum szobát. Már csak a neve miatt is, a stabilitást szimbolizálja. Most kiváltképp kellemes belépni. Jóleső levendulaillat, az ágyon friss ágynemű, igaz, beágyazva nincs, a takaró úgy van odadobva, mintha feküdne alatta valaki. Otthonos kis kuckó. A biedermeier székeket én hozattam be, hogy hangulatosabb legyen a helyiség. Bár az egyik széket nem látom. Néhány feltöretlen mandula hever az asztalon, igazán kedves ajándék. A könyveimet melljük teszik az ápolónők, már nincs sok idő. Érzem, ahogy újra közeledik a látomás. Hogy gyorsítsam a folyamatot, mert akkor hamarabb túl is leszek rajta, végiggondolom az emlékeimet vele. Először csak egy zöldkeretes ablak jelent meg, mögötte havas udvar. Anya vagy apa tartott az ölében. Aztán óvoda, a délutáni néptáncon minden fiú velem akart táncolni. Általános iskolában az osztálybuli, ahol először sminkelte ki magát. Iskolaváltás, gimnázium. Itt már próbáltam rá hatni, ha már így össze vagyunk kötve, haladjon valami jó irányba, de neki művészi pálya kellett. Festés. Művészek között persze könnyű rossz társaságba keveredni, megállíthatatlanul süllyedni a gátlástalanság mocsarába. Őt férfival is együtt volt már az én jelenlétemben, rettenetes dolgokat éltem át, akkor kerültem ide, és kezdtem elvonulni ebbe a szobába. Általában megérezem előre, ha valami komolyabb, rettentesebb bűnt követ el. Most kellemes, nyugodt hangulatom van.

Talán végre sikerül ráébresztenem arra, mit művel. Tönkreteszi magát. Kicsit széddülök, az ágyhoz ballagok, vetkőzöm. Ideje lefeküdni, az álom ebben a testemben ne okozzon kárt, amíg a lelkem távol van. Kezdődik.

Elájultam, vagy elaludtam, nem tudom. Az esti fél hatos harangra térek magamhoz. Aztán egy időre kiesik minden, később az ápolónő meséli, örvöngésszerű állapotba kerültem ébredés után, valószínűleg a hallucináció miatt. A látomásban a lány egy buszon ült, valami kibíratatlan muzsika szólt a rádióból, az ablakból a tihanyi part jégtábláit láttam, ahogy napsütésben fénylettek. Rettegek. Ha ez a lány valós személy, és idejön, annak beláthatatlan következményei lehetnek. Elfog az iszony, mikor rá gondolok. De az ápolónők azt mondják, ne aggódjak, jobb is, hogy a látomás és a jelen összeér, hátha ez a gyógyulásom kulcsa. Talán igazuk van. Mégis, mikor kinyitottam a szemem, fuldokoltam, a szívem dobogott, megszállt a halálfélelem, és mint megtudtam, fél órán keresztül üvöltöttem. Nem tudom elhinni, hogyan lesz ez nekem jó. Nem tudok olvasni sem, nem köt le a finnugor ósnyelv. A szobából sincs erőm kimenni. Fekszem, várok. Nem eszem, nem alszom, az ápolónők mosdatnak.

Nem tudom, hogy elájultam-e, mielőtt elaludtam, de az esti fél hatos harang hangjára ébredtem fel. A szoba úgy kihűlt, mintha egy jégveremben feküdtem volna. Álomban megint az öregember voltam, de most csak feküdtem egy ágyon és aludtam. Az öregember meg engem álmodott, ahogy Tihanyba érkezem. Nagyon megnyugtatót felébredni belőle. Nem jövök, hanem megyek, holnap reggel. Ezt ismételtetem magamban, miközben lámpát gyújtottam, dideregve becsuktam az ablakot, pisiltem, fogat mostam, aztán visszafeküdtem aludni. Most már minden rendben lesz, csak át kell aludnom még ezt az éjszakát. Gramofon, gróf, plébános, prédikáció. Ezekről akkor is tudnám, hogy nem finnugor eredetűek, ha nem ismerném a jelentésüket. Az alapnyelv került a magánhangzó torlódást a szó elején. Grúz, krádog, krapek, krinolin, trombita, plebejus, plánum, francia, fránya, frigó. Ahogy a körúton járkal a november, ez utcaseprő, szegény, beteg ember, ki fütyörész az ablakunk alatt.

Márton testvér érkezik hozzám, beszélgetünk. Azt mondja, őt is elkezdte érdekelni a magyar nyelv, a magyar nyelvrokonság. Az alapnyelvi j-ből később gy is válhatott, vagy maradhatott j, sőt, lekophatott a szó elején, vagy a szó belsejében is. Még példákat is elkezd sorolni. Gyalog, jég, íj, vaj, hagy, fő. Kijavítom, nem hagy, hanem fagyal. Igen, igen, nagyon érdekes, mondja. Majd hozzáteszi, látja, a hallucinációk a gondolkodásomban nem okoztak kárt. Ettől ideges leszek, kiküldöm. Egyedül vagyok a szobában, a biedermeier székeket bámulom. Már nem nyugtatnak meg, rossz, ízléstelen hangulatot árasztanak. Örjöngeni kezdek, amíg ki nem merülök. Az ápolónők szaladnak be.

Álomban megjelent az a pap, akinél gyóntam. Ez jókedvre derített, most már biztos, hogy csak az én fejemben játszódtak ezek a képzelgések, hiszen a napjaim szereplői jelennek meg. Fogmosás, felöltözés. Reggelire megbontottam a babkonzervet. Sosem ettem még ilyet nyersen, nem is ízlett, kidobtam, aztán összehajtogattam az ágyneműt, elpakoltam a még kint heverő dolgokat, a korábban gyűjtött mandulák még az asztalon heverték, ott is hagytam. Legyen ajándék, vagy mi. A bort is az asztalra tettem, igyák meg, hátha nekik ízleni fog. Fogtam a táskám, a bőröndöm, bezártam magam után a Kvadrum szobát, és végre utoljára kopogtam meg zörögtem végig a kerengő négyszögletes folyosóján. A belső udvaron egy lelket sem láttam, mintha én lennék az egyetlen élőlény. De a portán ott találtam a vendéglátós nőt, leadtam neki a kulcsot, megköszöntem a vendéglátást. Ő ismerősként fogadott, visszaadta az utolsó éjszaka árát, megkérdeztem, mikor megy a busz, öt perc múlva. Szaladtam. A bőrönd mintha repült volna utánam. A buszmegálló alig egy percre volt, negyven körüli férfi várakozott még, a civil ruha miatt elsőre nem ismertem fel, hogy a gyóntatóm. Rámossolyogtam, ő pedig segített feladni a bőröndöm. Hogy vagy, kérdezte, nem voltál a vespéren.

Rosszul lettem, feleltem. De most már jobb. Minden jobb, vége. Kanyargott a busz a Balaton-parton, Füredig. A sofőr nem hallgatott semmit. Mindennek örültem.

Vonatra szálláskor megint segített a pap, és mivel nem maradt máshol hely, egy kupéba kerültünk. Elmeséltem neki, hogy vele álmodtam, meg hogy az öreg férfi már

alig volt jelen. Aztán kérdezgetni kezdtem, Mártonnak hívják, a szüleihez tartott látogatóba. Hat testvére van, ő a legidősebb. Érdeklí a finnugor nyelvrokonság. Engem is, lelkesedtem. A réshangokról kezdett el beszélni, hogy a j-ből mik lettek. Egy helyen elrontotta a példát, hagy-ot mondott fagyal helyett. Volt egy testvér az apátságban, mesélte, már meghalt szegény, aki szintén nagy rajongója volt ennek a témának, ő is mindig kijavította, ha Márton valamit rosszul mondott. Bár valószínűleg mégsem letünk volna jóban, elég komoly előítéletei voltak a művészekkel szemben. Egyszer egy különleges kép került a kezébe, a Kvadrum szobában felejtette egy vendég. Ahelyett, hogy megtartotta volna, kidobta a szemetesbe. Márton onnan halászta ki és rakta el. A kép fekete, de a felső festékréteg mögött felsejlik egy ágyon fekvő alak. Egyszerre tűnik fiatal nőnek és idős férfinak. Rejtélyes kép, bár Márton egyik festő ismerőse szerint mégsem ér sokat. Főképp, mert a készítője ismeretlen.

Tehetetlen féregnek érzem magam, az ápolónőknek láthatóan csak teher vagyok. Mindenért bosszúsak, kényszeredetten segítenek, sokszor direkt úgy tesznek, mintha nem hallanák, ha segítséget kérek. A fejem zúg, mintha a koponyám felét levágták volna, és csak egy része lenne meg a gondolataimnak. Olvasni már nem csak kedvem nincs, képes sem lennék rá. A felolvasás egy ideig működött, de aztán egyre többször kellett visszakérdezni, mert nem bírtam koncentrálni. Végül mindannyian meguntuk.

Már a mosdóba sem tudok kimenni, egészen gyenge vagyok, napról napra fogyok. Egy nagy, fehér dézsába raknak át minden reggel, megfürdetnek, aztán várják, hogy végem legyen.

Székesfehérváron elköszöntem Márton atyától, átszálltam Pestre. Másnap hazautaztam, Pannonhalmára. Igyekszem elfelejteni ezt az egészet.

PETŐCZ ANDRÁS

Ilyen a nap – szívdobogás

Szívdobogásra ébredek, izzadtan, mondják, hogy *ez nem a legjobb*, mindennek előjele lehet, *ki tudja, minek*, mondják ezt is, *hogy majd valamikor*, hajnalban kelek, vár a munka, gépelem bele a világba, ami a feladatom, nehogy azt higgye bárki is, hogy nincs feladatom, nagyon is van, a *gépelés-bele-a-világba* a feladatom, ez most az a tevékenység, ami jelenthet valami életet, valamit, amiért érdemes felkelni hajnalban.

Szívdobogásod miatt vagy annyira izzadt, mondja valaki, igazat adok neki, nem vitatkozom, addig jó, persze, amíg van szívdobogás, *hajnali szívdobogásom add meg nekem ma*, suttogom, iróniának ezt nem mondanám, csak egyszerű imának, lehet-e manapság imádkozni, *az ima segít-e bármiben?*, kérdezem, és nem tudok választ adni, nem is akarok, vagyok-e elég bátor ahhoz, hogy magamat olyannak mondjam, amilyen valójában vagyok, tétova imádkozó.

Szívdobogás? – ezt kérdezi tőlem a háziorvos, amikor nyugtatókat ír, és mozgást javasol, *járjon úszni*, mondja, meglehetősen neutrális velem, nem mutat érzelmeket, persze, miért is tenné, én sem mutatok érzelmeket még saját magammal kapcsolatban sem, nincsenek érzelmeim, és különösebb vágyaim sincsenek, inkább emlékezés van, *sok mindent másképpen*, az lenne a jó, ha *újra lehetne másképpen szinte mindent*, hogy ne így, és ne szívdobogás, csak öröm legyen, meg mosoly.

Messziről közelre

Újabb szavakat kellene mondani, ismeretlen szavakat, mondod, elbeszélünk egymás mellett, és itt, körülöttünk is minden olyan unalmas már, nem akarom tovább elviselni, mondod, elmegyek innen, valami távoli táj, ami befogad, tengerpart, szél, sziklák meg hullámok, minden eltűnik majd, ami itt!, nem emlékszem akkor majd semmire, és jó lesz, mondod, bőröndbe csomagolsz ruhát, könyvet, gyógyszereket, a hajszárítót is beteszed, mindennapi kenyér!, suddogod,

elmenni, elmenni, elmenni végleg, hogy ne kelljen többet szembesülni mindazzal, ami van, főleg azzal, ami van, a nem is tudom, mivel, igen, hogy ne kelljen ezentúl bármire is szorongva, de nem, ez így nem pontos, nem tudod, miért és hova, csak el, csak innen el, hogy aztán majd vissza, igen, hogy egyszer vissza, de mosolyogva és jókedvűen, a győztesek örömeivel, igen, egyszer majd vissza, ha van még vissza, ha lehet vissza, a honnanból a hovába, ide, messziről közelre.

Kiabál a Duna

A cipője, a Duna-parton?, kérdezi, és aztán elhallgat. Ottmaradt. Otthagytam, válaszolja, nagyon is zavartan.

Alighogy levegővétél. Valami előtt.

Nem szabad, az nem lehet!, mondogatja, miközben minden mozdulata arról beszél, hogy nagyon is.

Valami levegővétel, hogy
ne történjen meg, ami megtörtént.

Ami van, az nincs és nem volt,
mondja megint, és közben
ösztönösen a szemét is lehunyja,
a valóságot így is eltagadni.

Csak a levegő hiánya,
ami van, végül.

Majdhogynem üres a rakpart.
Szemben a Vár. Meg a Gellért-hegy.
Ez is Budapest, gondolja magában,
és mintha szívéből rohanna tova:

kiabál a Duna.

CSALA KÁROLY VENCEL

Ismétlés és variáció

Sárga bokrok között
egy meztelen nő
a néhai trinitárius kolostor udvarán.
Tekintete a semmire tapad,
nyújtózkodik.

Gyülekező hangyák
a meszelt fal tövében.
Mindenki él, végzi a dolgát.
A többretegnyi festék miatt
nehéz megállapítani,
hol végződik a kár.

Szombaton a véletlen voltam
egy középszerű melodrámban,
a műfaji kötöttségek miatt
a történet tragikusan végződött.

A fennálló körülmények
megnyugváásra nem adnak okot,
a múzeum ünnepnapokon is nyitva tart.

Hideg eső esik,
az egész látványt nincs, ami körbefogja.
A nő arcán megcsillan egy buborék,
hamarosan szétpattan.

Hajnalodik.

NAGY IZABELLA

elsőnek lenni

Azt mondta jó ez így
felfordult világban leskelődőnek lenni
zárójelekben bort iszogatva

jó

ez

így

mintha csak átsétálnánk a téren
meg nem érkezvén parkettás lakásunkba
a tetőn napozva meztelen

jó

ez

így

innen még messze a katedrális
a villamos ablakából az utca látható
és Budapest körvonalai

jó

ez

így

hangok és hangtalan éjjelek
nevető száj sok beszéd
és az a sok költő az a sok barát

jó

ez

így

nemhiába
nemhiába.

koncentrikus körök

villamos csattogott a híd felé nem láttalak benne
(mégsem jössz)
álltam a szélben a moziból ki be áramlott a tömeg
nem voltál közöttük
rohadt hideg volt kezdtem nagyon fázni
percek percek percek
cigaretta melegség és mozigóz se segített
de
koncentrikus körökben mégis közeledtél a borzalmas sapkádban

dédpapa

nagymama szerint dédpapa a fronton
amerikai hadifogságban volt
onnan tudott olyan jól angolul
nagyapapa szerint a chesterfield cigaretta
dobozáról olvasta le az írást
nénike szerint a dédpapa fess fiatalember lehetett
Lali bátya azt mondta inkább
a boroshordóra hasonlított a szaga miatt
dédmama mindig áldotta a simulékonyságát
és ezt a szomszéd Juci néni is megerősítette
apukám szerint a dédpapa ki nem állhatta a gyerekeket

anyu meg hogy ilyen unokával ő nem is csodálja
a Bodri imádattal nézett rá mindig
a disznó már sehogy sem egy idő után
a bátyám mindig a történeteit hallgatta
a nővérem meg az ocsmány vicceit
én sajnos ehhez nem tudok mit szólni
még sosem hagytam el az árvaházat

félreértés

most itt ülök a kanapén, tízezer forinttal a kezemben.

úgy vagyok

én úgy vagyok a magömléssel
ahogy a halászlében szokás

én úgy vagyok a szárazkolbásszal
ahogy a lókínzással szoktak

én úgy vagyok a rózsaszínnel
ahogy a rendes lányok szokták
én úgy vagyok a szoknyákkal
ahogy a hajléktalanok szokják

én úgy vagyok ebben a világban
felkelek reggeli előtt

Egy költővel álmodtam

Irodalomórára érkezett a kicsikhez, a régi iskolámba.
A folyosó épp olyan volt, mint nyolcéves koromban,
zsivajjal tömött, kék köpenyes lurkók rohangásztak.
Ő magaslott felettük, kissé meghajolt, miközben beszélt,
érdes hangján irodalomról, mint általában.
A büfében hosszúkávét vettem neki, de ő fizette,
a lépcsőn rákulcsolta ujjait enyémre, éreztem
begyűkben a szeretést.
Én a rendes tanítónéni,
ő meg a költő, ki titokban mégis

ragadvány

arcomra ragadt a szagod
elvittem szombat reggel
a sarki boltba vásárolni
piros műanyag kosárba tettem mentes vizet
szombat van másnap de víz helyett
a szagodat veszem
s rakom fel a polcra itthon
a többi befőtt mellé

téli beszélgetés

rettenet hideg volt a tél
kint dohányoztunk a teraszon
borzalmas napom volt amúgy
ez este történt
megint beszélgetni akartál hogy
mondjam el részletesen
de már nem volt értelme ezeknek a beszélgetéseknek

KONTRA FERENC

Ódium

Nem is így hívták, de az emlékezet mégis így őrizte meg, ahogyan a háta mögött emlegették: Ódiumnak.

Ültem a kopott bordó bársonykanapén, az övé volt, aztán a halála után az új házigazdáké, akik velem szemben ültek. Udvariasan, kedvesen, óvatosan, mintha rég-múlt széttört porcelánján lépkednék, mert említettem, hogy már jártam itt egyszer, nagyon régen, és sok mindenre emlékszem. Köztünk az ovális borovi fenyőből készült intarziás asztal, rajta szecessziós váza nárciszokkal, kék liliumokkal. A tálon illatozó citromos-csokoládés pite rétegezve, pontosan úgy felvágva, ahogyan anyám szokta, gyerekkoromban ez volt a kedvenc süteményem. Nem is tudom, mi ennek az édességnek a hivatalos neve.

– Leginkább annak a helynek a nevét viseli, ahol éppen készítik – igazít el a háziasszony.

– Nem gondoltam, hogy egyszer még újra itt ülök. Egy tekintélyes író otthona volt, akkoriban még volt tekintélyük az íróknak, én nem ismerek olyant, akinek manapság lenne akkora tekintélye, mint amekkora errefelé neki volt.

– Valóságos Ódium, így mondták – bólogatott a házigazda. – Akkoriban még volt jelentősége annak is, ha megszólaltak, tekintélyesebb szereplői voltak a közéletnek, mint bármely politikus. Az ő hangja nélkül nem múlt el vasárnap, és mindenki figyelt arra, mit mondott.

– Ezért kellett a politikának az írókat manipulálni, hogy mit mondjanak, mert inkább nekik hittek. Előfordult a fénykorban, hogy valakinek kétszázezer példányban kelt el a könyve – bólogattam. – Ahogyan megszólalt, mint a zongora első akkordja, már maga a hanghordozása is hozzátartozott a stílusához. Az emberek már várták, hogy mikor következik, mert hozzászórtak, hogy a leveleket a szerző nekik címezte. Úgy tanította őket pl. művelődéstörténetre, hogy sosem tűnt didaktikusnak, úgy beszélt a saját életéről, hogy abban sokak sorsa benne volt, képszerűen érzékeltette saját sétáit a tájban és a művészetekben. Életművének levelezésében maga az ismeretterjesztés szakmai hivatása volt a központi gondolat. Mára az is avítnak számít, ha egyáltalán ilyesmiről beszélünk.

A véletlen hozta, hogy éppen engem hívtak meg egy irodalmi estre. Nagyon ritkán tartanak itt ilyen rendezvényeket. Az is véletlen, ezt követően éppen ebbe a házba hívtak. Talán azért, mert a ház mostani tulajdonosai is hallották, mi mindent meséltem Ódiumról.

Annyiszor mondtam már, hogy hiszek a véletlenekben, és szeretek is erről beszélni. Nem akarok meggyőzni senkit róla, hogy mekkora jelentőségük van, nekem csak történeteim vannak. Mindenesetre tény, hogy Ódium a Duna kanyarulatában, egészen közel a nagyszüleim házához, nagyjából száz kilométerre lakott ettől a helytől, ahol most beszélgetünk. Élvezte a közeli harangszót és a hajókürtök hangját, melyek a löszpart és a folyó között visszhangzottak. A parti fűzfák bólogató nyugalmát a római erőd aljában, a zöld bóbítás szőlőhegy oldalát, a vízfelületre tekintő ég színe és a túlsó part kék nyárfái később több novellájából visszaköszöntek.

Itt tartottam a gondolataimmal, amikor vendéglátóm szemmagasságban nyújtotta már felém a míves porcelántálat a pitével, hogy vegyek még, hiszen az előbb azt mondtam, hogy gyerekkorom kedvenc süteményem volt. Csak elkalandoztak a gondolataim, és közben összecúszott a fejemben az idő, a sütemény természetesen friss és üde volt, jóízűen megettem a következő hosszúkás szeletet is, közben a házigazdámat hallgattam, akik megmutatták, mit hogyan javítottak és alakítottak át.

Vendéglátóimnak elmeséltem, hogy jártam itt egyszer, és nagyon lehangoló emlék maradt. Még ha nem is az én világot tükrözte, azért én is becsültem őt. Akkoriban már végképp a margóra szorult. Talán kapott még díjakat, telt házakat, a megbecsülés minden létező formáját, de valójában a fiatalok már régen nem olvasták, és ezt érezte is.

Amikor megjelent az utolsó könyve, velem küldték el a tiszteletpéldányt, hogy adjam át neki. Az ilyesminek akkoriban még megvoltak a hagyományai. Az ivászat az egyetlen domináns kiadóban, szűk elit éltette és emelte magasba, akit éppen akart, szeszélye szerint, és távolított el másokat, akiket már nem szívesen látott. Én még a szemlélője lehettem fiatalon ezeknek a kétarcú pillanatoknak, de már inkább felejttem. Ezt a letűnt világot nem szeretném ünnepelni. Attól, hogy minden más lett, még nem biztos, hogy bármi is változott.

Én voltam a mindenre kapható fiatal író, és talán az egyetlen, aki még ismertem őt személyesen. Húsz évig élt a nyaralójában, a szülőföldemen, és jó barátságban volt a nagyszüleimmel. A nyaralója rendes lakóház volt, szőlővel, pincével, kilátással a csodálatos Dunakanyarra.

Erről meséltem a házigazdáknak:

– A hegyomlás vetett véget ott-tartózkodásának. Többé nem lehetett ide hazajönni. Nem emlékszem, hogy később megírta volna, hogyan történt. A lösz, amelyen a híres borok teremtek, évszázadok óta életveszéllyel fenyegette az itt élőket, egész gádorlakó családok lelték itt a halálukat, máskor kútásókat temetett be a föld. Márpedig a part folyamatosan szakadt bele a Dunába emberemlékezet óta, a római korban már népes település volt a helyén, de azóta még a limes utolsó bástyájából sem maradt egy darab kő sem.

A partomlásokért a bűvópatakokat okolták, melyek nagyobb esőzések után újabb medreket találtak maguknak a föld mélyén. Az omlással a leszakadt lösz mindig megmutatta eredeti citromsárga színét, semmivel össze nem téveszthető lát-

vány, később megváltoztatja a színét, de a frissen leszakadt föld egészen meglepő volt. És azt sem lehetett elfelejteni, amikor Ódium háza lecsúszott a mélybe. Az esemény hírére másnap az egész környék ott kíváncsiskodott. Akadt is látnivaló, egyre távolabbról is eljöttek a hírére, akkor hallottam először azt a szót, hogy katasztrófaturizmus. Több házat maga alá temetett a főutcán. Leszakadt a hegytetőn álló kápolna, és az azt körülvevő temető. Nemigen lehet leírni a látványt, ahol álltunk, a part újonnan kialakult szélén, a lábunk magasságában egy diófa hegyét láttuk. Ebből kiderül a szakadás mélysége. Ott álltunk sokan, ismerősök, barátok, és Ódium törte meg báméskodásunk hosszú csendjét.

– Látjátok, ilyen lehetett a haláltánc.

A római védvár végéhez méltó, apokaliptikus látványban volt részünk, ahogy a velünk szemben keletkezett szakadék felé néztünk. Akkor fogtuk csak fel, mi történt. Mintha egy rianás mentén szakadt volna ketté a temető. Ahogyan már szemléltettem, egy évszázados diófa magasságából a hegytetőtől egészen a földig imbolygott kuszán a haláltánc: a leszakadt sírok, kifordult koporsók csontvázai kapaszkodtak szerte a meredek löszfalon, mintha élnének, és valóban egymás kezét keresnék, hogy ne zuhanjanak tovább. A kriptákban mumifikálódott, fémkoporsóban fekvő tetemek korabeli ruhákat őriztek meg, bordó bársonyleplek és fekete csipkék, fehérre maradt ingekből kicsúszott karcsontok gördültek le a szakadás újabb lavinájával.

Ezt akkor elmeséltem neki is, miközben ő kifelé nézett a vitrázsablakon, hogy emlékszik-e rám. A nagyszüleimet jól ismerte, és én voltam az a kisfiú, aki ott kíváncsiskodott a felnőttek között. Nem emlékezett, csak annyit mondott, hogy azóta sem járt arra.

Nem akart róla beszélni. Elméjét talán beszötte az amnézia. Megkeseredett, pesszimista, mondtam volna, ha lett volna hozzám bátorságom, hiszen már a nagyanyám is úgy imádta, mint egy igazi herceget.

Most már tudom, milyen jól látta saját utóéletét. Valóban annyira tartják, mint gondolta.

De mindezeket már nem posztolják, erről már azok sem tudnak, akik ott élnek, és megkeseredett a számban a zombori pite. Letettem a tányért az asztalra, és megkérdeztem vendéglátómtól, hogy tudja-e, miért költözött ide.

Nagyon magabiztosan mesélte, hogy a hetvenes években divat volt falusi házat vásárolni, felújítani. A város sem volt olyan messze, hogy rendszeresen ne álltak volna itt autók, írőbarátok, és ne égett volna a lámpa hajnalig; csakhogy ennek is vége lett.

Vitrázsablakos nappalijából nézett ki a kertre, a kerek szőnyeg kellős közepén állt, ahogy a ház urához illik, büszkén és reményvesztetten, aki azzal is hangsúlyozza a mondanivalóját, hogy hova áll, hiszen jól tudta, hogy honnan jön a fény a délutáni órákban, és ahogy megvilágította, még magasabbnak tűnt, még idősen is megőrizte öröklött méltóságát.

Annyit már én is tudtam az irodalmi életről, hogy tele van sértett szerzővel, de mégis meglepett. Először azzal, hogy amikor hoztam be a szobába a legújabb, nyomdászágú könyvét csupafog mosolyommal, akkor ő rezzenéstelen arccal intett csak a fejével, hogy tegyem a fászláda mellé.

– Mindenkinek kell írnia egy utolsó könyvet – mondta őszinte, korántsem sértő közönnyel.

Ha az én könyvem lett volna, megtapogatom, beleszagolok, kinyitom, beleolvasok, ujjongok, és ünnepelni akarok az első emberrel, akivel találkozom. Ehhez képest ő meg sem kínált semmivel.

– Téged küldtek?

– Igen.

– Jellemző.

Nem is akartam reagálni, ennyire kevés volnék? Pályakezdő. A nagyok inasa. Járta már nálam fontosabb emberek is itt fontosabb ügyekben. Felállították őt a hordóra a kor előjárói. És most hova lettek? Pedig még élnek. De ezt nem én kérdeztem, csak leolvastam az arcáról, hogy neki már semmi jelentősége, és nem hálás szerep ilyen sorsra jutni a kanális szélén, ahogy mostanában emlegették.

– Vannak olyan emberek, akik ártanak neked, aztán úgy tesznek, mintha te ártottál volna nekik.

Úgy éreztem, kitalálta a gondolataimat. Annak sem volt jelentősége, amit írt ebben a könyvben. Csak egy csalódott öregember állt előttem.

– De hiszen a legjobb könyve – próbáltam mondani valami udvariasat. – Ez megtiszteltetés.

– Legyen eszed, ez büntetés.

– Miért lenne az?

– Elhallgatják.

– Hiszen csak most jelent meg. Honnan gondolja?

– Mert nekem más elképzeléseim vannak az írásról, nem az elefánt ormányának redőiről írtam, nem is a pávatoll múlhatatlan topázszínének tükröztetéséről, és vannak a mondataimban írásjelek, pontos vonzatok, ráadásul az emlékezésről szól a könyv, hogyan jutottunk idáig. A címe pedig Thomas Mannra utal, aki azt mondta, hogy „a mulandóság teremti az időt”.

– Miért éppen a Mulandóság?

– Mert nincs folytatása. Cioran is írt erről, szerinte minden percben arra kellene gondolni, hogy már kevés időnk van hátra, dolgozni kellene, megvalósítani magunkat, befejezni, amit el kell végeznünk; igen, persze – de mondhatjuk azt is, hogy mivel már nincs sok időnk (egy hónap, egy év, tíz év vagy több, mindegy!), semmi okunk sietni, bölcsebb abbahagyni mindent, egy mű semmivel sem ér többet, mint a mű hiánya.

Azt gondoltam, hogy felveszi, kinyitja, beleszagol, megtapogatja, leszedi a védőborítóját. Örül neki. Eddig még nem láttam író, aki ne kapott volna két kézzel új könyve után, amit frissen hoztak a nyomdából. És úgy viszem elé, mint valami lakáj.

– Nem tetszik?

– Nincs jelentősége. Ennek az irodalomnak valamikor tekintélye volt. Ugyan már, ma ki dönt arról, hogy melyik könyv számít. A leghíresebb könyvek a szobák polckirakatának legbecsesebb díszai. Azt senki sem tudja, vannak-e egyáltalán bennük mondatok. Witold Gombrowitznak feltették a kérdést, hogy van az, hogy te, a komoly és bonyolult író unod Proustot, James Joyce-t, helyettük silány regényeket olvasgatsz. Erre azt válaszolta, hogy a magasröptű művészetet szinte senki nem olvassa, a pusztja jelenlétével szerepel a kultúrában.

Hátat fordított a könyvnek, az asztalnak és nekem. Hallgatott, és alig győztem már kivárni ennek a hosszú csendnek a végét. Most hogy mondjam meg neki, menyire kéne vizelnem. Próbáltam uralkodni magamon, és tovább hallgattam a monológját.

– Meglátogatnak, de bár ne tennék. Tudod, én már szenilis vagyok, de nem szeretem, amikor hülyének néznek. Kimegyek, a konyhában főzök nekik kávé, ezüsttálcán, elegáns porceláncsészéket kerítek, poharakat is hozok, bort, pálinkát, addig egyedül hagyom őket a szobában, mindig legalább hárman-négyen jönnek, útközben benéznek, kedves gesztus, de mindig megbánom, hogy ajtót nyitottam nekik. Amikor elmennek, másnap-harmadnap már feltűnik, hogy valamit nem találok, hiányzik néhány könyv, mert táskával, szatyorral jönnek be, amiben hoznak a saját könyvükből, dedikálják, én meg úgy teszek, mintha örülnék, mintha el akarnám olvasni. Jönnek az urak, traktálom őket, aztán észreveszem, hogy elvittek megint néhány könyvet, főleg ritkaságokat, leginkább olyanokat, amiket letagadnának, hogy egyáltalán olvasták. Pontosan tudom, hogy miket tettek a táskájukba, és tudom, hogy ők vitték el. Nem tehetem szóvá, melyiküket vádoljam meg, talán mindegyikük vitt, amit csak ért, ki számolja már ezt a rengeteg könyvet. De azóta nem fogadok látogatókat, azóta nem hagyok itt magára senkit, a falakat könyvespolcok borítják, és amíg élek, nekem minden könyvre szükségem lesz. Olvasni nem felejték el. Gyere, kimegyünk a kertbe.

– Hol vizelhetek? – szedtem össze a bátorságomat.

– Én ott szoktam a nádkerítés mögött – mutatott a legnagyobb természetességgel a kanálspart felé, mintha csak a Savoyai Jenő görbe mutatóujját láttam volna Jacob van Schuppen festményén, amiről Ódium is írt.

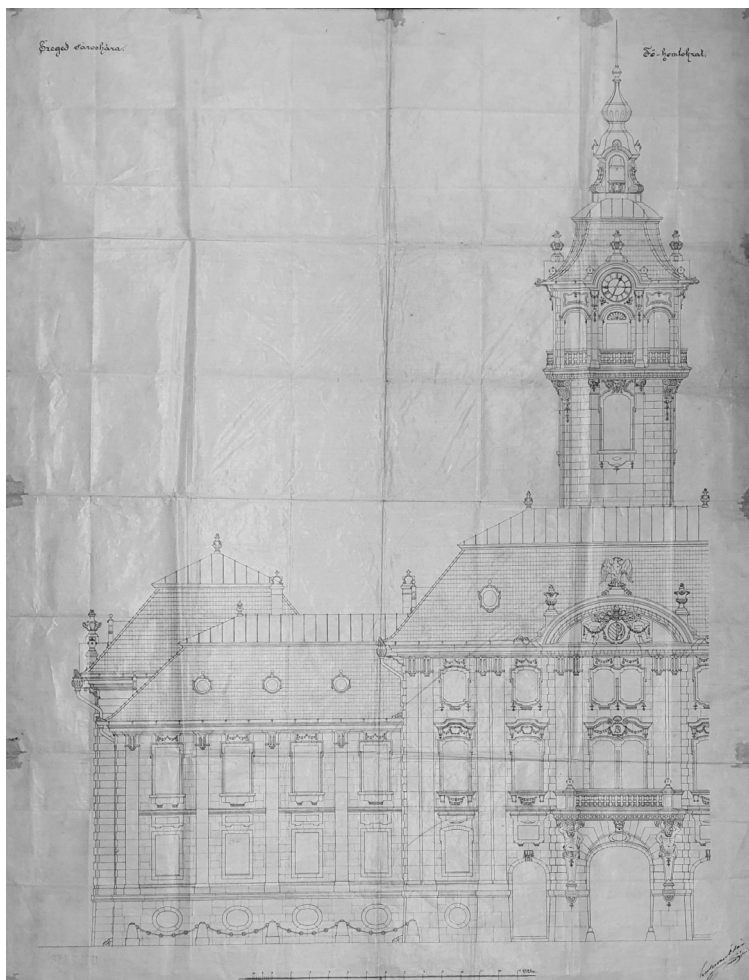
Új könyvét az asztalán hagytam a szobában, de volt nálam egy másik példány is, a saját példányom, dedikáltatni akartam vele, de úgy alakult a látogatásom, hogy nem volt rá alkalmam, sehol sem találtam olyan rést a beszélgetésünkön, ahol egy spontán mozdulattal lenyúlhattam volna a táskámért, amit a bokámnak támasztottam, és megilletődötten kérhettem volna, hogy mint családunk régi barátja, vessen oda a tollával emlékül pár szót, a nagyanyámnak. Aztán úgy éreztem, mintha egy

szoborral állnék szemközt a kertben, akinek arcáról minden mimikát leölt a mulandóság.

– Öreg író lettem, mert nem haltam meg fiatalon, ezen nem tudok változtatni.

– Nekem mennem kell – bólintottam felé.

Visszabólintott a kapuból.

Lechner Ödön: Szeged városháza főhomlokzata, mérnökpapír, 79×107 cm,
MNL CSML, XV.2.b. 45.26.

Amper Műhely

2017 őszén vettem át a JAK Líráműhely vezetését. A jelenleg a budapesti Négyszoba Galériában otthont kapó kezdeményezés célja a pályakezdő alkotók segítése olyan nyitott alkalmak megteremtésével, amelyek során közösen gondolkodhatunk versekről, szövegekről. Az elmúlt közel három év alatt több mint 100 fiatal vett részt a líraműhelyen, és közben kialakult egy visszatérő kör, egy bázis, tele tehetséges költőkkel. Olyanokkal, akiket érdemes olvasni és megismerni, még időben. 2019-től Amper Műhely néven folytatjuk működésünket, ennek apropóján most örömmel ajánlom a régóta aktív műhelytagok írásait.

Deres Kornélia

Virágornamenssel díszített volutás oszlopfő, papír, ceruza, 134×94 cm, MNL CSML, XV.2.b.47.1.

LOCKER DÁVID

Nyár, utoljára

akkor még összeült a nagycsalád,
hogy a dalmáciai melegben
kiizzadja magából a múltat.
a vedelés a Szamos-parton,

a Carpați-lakótelepen a
csempészett Boney M-lemezek,
dédapám teste
az ombodi határban,
a sírkövek mögé hasalás
a szekusok elől,
a kukoricalevelek vágásai a karokon,
a határőrök gellert kapott kiáltásai
félúton Nyugat felé:
sóvá porladtak a combokon.

én az unokatestvérem mellett feküdtem.
néha vicces megjegyzéseket tettünk
kövér emberekre,
de különben nem sokat beszéltünk.
mondtam volna neki valamit
a révfülöpi nyarak olaj- és szabadságszagáról,
az idegesítően tökéletes
délnémet tájban a motorzúgásról,
az első átázott bodenseei hajnalról,
hogy milyen, mikor,
mint sziklák közé a dagály,
két ember közé szivárog a felnőttkor,
de inkább csak a horizontot figyeltem,
és gyöngyözni kezdett a homlokom.

Szocpol

Anyámék akkor határozták el, hogy
felveszik a szocpolt,
mikor megszületett az öcsém.
A padlást tervezték beépíteni,
ahol a zanussi-radiátorok kellemes,
könnyen szabályozható melegében
a fiúgyermekek
felelősségteljes
és kiegyensúlyozott lelkivilágú
férfiakká cseperednek.

*

„Nemsokára”
felelte anyám,
ha megkérdeztem,
mikor lesz végre saját szobám.
Egy ideig zavart, hogy izgulok
a kanapéra száradt spermafoltok miatt,
de egy idő után megszoktam,
és a tudat,
hogy nem kell semmit kitakarítanom:
bőven kárpótolt.

*

„Mikor nősz már fel”
kérdezik a felelősségteljes
és kiegyensúlyozott lelkivilágú barátaim,
mikor a radiátoromról panaszkodom,
ami krematóriummá fűtötte a szobámat.
„Nemsokára”,
felelem,
és visszamegyek hamuvá égni.
Ha tehetnék, a szélbe fújnának -
nem tudják, milyen nehéz
kilépni egy gyerekszobából,
ami sosem készült el.

SOMORJAI RÉKA

Érintkezés

A gyanakvás életképtelen csecsemőket szül.
Három generációra vetített válópereket.
Bírhatatlan ügyvédi sikerdíjat.
Párom, aki mellett reggelente ébredek,
kiutat keres a rendszeres maszturbációban.
A múltat nem ismeri el, és nem tanítja.
Minek fárasszam hát magánügyekkel?
Kimondhatatlan jól van, ami van.

Hiába a nagyon sok felület,
érintkezéseink degradáltak.
Az a kis pisis csókolja őt reggel,
aki most is ellenőrzi maga alatt az ágyat.
Félszázadnyi neurózis bizsereg bennem,
annyian vannak felmenőim között.
Beburkolózom ebbe az ideges placentába.

Levetkőztetem egy tulipán szíromleveleit,
hogy közelebb férközzek a halhatatlansághoz,
amihez anyám is egykor, amikor világra hozott.
Nemtelenül óhajtánám azt az állapotot,
tisztán és ismeretlenül, hogy elbírjak vele.
Nincs időm.
A gyanakvás életképtelen csecsemőket szül.

Az út, Toscánáig, titok marad.

A rendszerességről

A gyanakvás életképtelen csecsemőket szül.
Három generációra vetített válópereket.
Bírhatatlan ügyvédi sikerdíjat.

Csak én játszom, hogy tudok valamit.
Párom, aki mellett reggelente ébredek,
kiutat keres a rendszeres maszturbációban.
A múltat nem ismeri el, és nem tanítja.
Kimondhatatlan jól van, ami van.

Levetkőztetem egy tulipán szíromleveleit,
hogy közelebb férkőzzek a halhatatlansághoz,
amihez anyám is egykor, amikor világra hozott.
Nemtelenül óhajtánám azt az állapotot,
tisztán és ismeretlenül, hogy elbírjak vele.

Megspórolom az ügyvédi sikerdíjat neki is,
ezért páromhoz, amikor virrad, közelebb hajolok.
Elbitorlom Isten szerepét.
A kontroll hiányában hiszem kudarcaimat.

BAKOS BENCE

Adaptáció

Elmélet

Az országhatárok mentén idősíkokat csúsztatnak, mint a tábla darabjait a labirintusos játékban, amiben békát, gyíkot és kígyót kell gyűjteni.

Vannak játékszabályok:

A kiválasztott elemet függőlegesen vagy vízszintes irányba lehet csúsztatni.

A mozgatás iránya függ a táblán szabadon található békák, gyíkok és kígyók számától.

Csúsztassa a kiválasztott elemet függőlegesen fölfelé és vízszintesen bármelyik irányba, ha a táblán található hüllők többségét birtokolja.

Csúsztassa a kiválasztott elemet függőlegesen lefelé és vízszintesen a hegemon helyzetben lévő játékos akarata szerint.

A játék addig tart

Gyakorlat

A megérkezés itt magában foglalja az elköszönést, és meghazudtolja azt, hogy már megszülettem.

Az albán városoknak jelzőtlen hűgyszaga van, anyám szerint ilyen szaga volt a rendszerváltásnak.

A jelzőtlen hűgyszagot szeretik azok, akik tudják a nyelvtant. Ők jelzőket és szimbólumokat

rajzolnak a hüllők költőhelyére, mint *kedvező* és ®.

A 170000 bunkert, amiket Enver Hoxha építtetett, mikor más állatokra vadászott, kijelölik,

és kötött szórend szerint

érintetlenül hagyják.

körkörös/lineáris

Nincsenek anyák. Borsodból jönnek, nagy akarással.
A matyó hímzést kivágják a vonatablakon. Sváb dialektust tanulnak, és lábujjhegyen járnak a fülkék között.
Mikor a kellő magasságig pipiskedtek,
az ajtókat kinyitják. Férfiak várják őket.
Botokat adnak a kezükbe.
A botokat azért adják, hogy az asszonyok meredek utakon könnyebben járjanak.
Úgy tudták, Borsod síkság.
A botokat azért vették el,
hogy mások hátát csapkodják.
Úgy tudták, erre való.
A férfiakét azután, hogy a férjeik lettek.
Gyermekeikét születésüktől.
A botokat elalváskor éjjeliszekrényre helyezik,
ilyenkor gyermekeik megpróbálják azt elrabolni.
A pozícióból adódóan – az éjjeliszekrény magasabban van a földtől, mint a gyermek – a pipiskedés helyett sírást alkalmaznak.
Megébredve az asszonyok a tudattalan nyelvén beszélnek. Gyermekeik felnőttre sírják magukat. Dühükben jelesre érettségiznek. Az asszonyok pályaválasztásnál gyermekeiket vonatokra teszik, táskáikat szótárakkal bélelik ki.
Kulcsra zárják az ablakot.

VERÉB LÁSZLÓ

Kartonkor

„Csak ez a gép lassú egy kicsit. Bent megszoktam a nagy, modern gépeket.”

Vágási Feri

Kaptunk egy trabantot, kartonpapírból hajtogattam. Ahogy anyu sóhajtott, *szürke ez a sorban állás*, a végére is értem. Szépen szállt,

egyre csak nézelődtem utána, az emberek arcát fürkészttem. Lábpiros korokon át, ismeretlen koponyatöredékeken landolt az én papír Trabantom. Kopaszodó válaszok,

hangzatosak, ostobák érkeztek apró csomagtartóján. *Hogy ki ha én ne kapnék előbb mint te, vagy hogy már nem kell sokat várnunk a sors helyre teszi azt amit volt pofájuk maguknak elvennie.*

A verekedés nem érdekelt, csak a Trabantom ne bántsa senki. Anyu engem védett, rám feküdt, én a kartondarabra, mire kivágódott

az ajtó, benne az igazságtétel. *Ezt ugyan be lehet fejezni, ma már úgysem lesz több Lada kiosztva.*

Így már apunak sem volt fontos a pofon, egy kollégája meg is dicsért, *be szép repülőd van. Grízes kezét*

a hajamba törölte, *ne sírj, hisz csak kicsit össze. És azt is könnyen*

ki lehet simítani. Anyu üvöltözött egyre csak apuval, *hogyan megyünk így haza? Mit szólnak a szombat esti szomszédok?* Nem érdekelt,

a csodaszép repülőm mutattam. *A bácsi is megmondta, ott, az a minden, aki a verekedés alatt végig a sarokban maradt.* Szerinte, ha én

felnevök, nem a Lada vagy a Trabant jelent majd különbséget, hanem egy eredeti Microsoft Windows 95 nevű program.

Anyálólevél

Ezúton szeretném ajánlani édesanyámat, született ritka tű, helyettes széknek az önök szénatáborába.

Általános műveltsége áldás, amit én ehelyütt hangsúlyoznék, jóllehet, egy ember sem lehet önmaga előjele.

Diplomája van nevelésből, segített renoválni több iskolafalat. Később ablakokat tanított forrni, ambiciózus

és fürge. Vakációk alatt labdákat gurított évisméltő gyerekeknek a környékbeli tópartokon. Húséges

és lassú ember, aki kövér tanácsokat
adhat táguló virágoknak. Okos, akár
egy éhes macska, ugyanakkor oly

őszinte, mint egy hosszan elnyúló
asztal. Ígérem, rövid időn belül kerek
és felszerelt lesz.

Lechner Ödön: Karyatidák lábazatai, papír, ceruza,
72×258 cm, MNL CSML, XV.2.b. 45/64.

PEGE IBOLYA

kombinál

mindjárt jövök.
becsaptad az ajtót,
az illatod benn maradt,
valami oriflame.
másnak is tetszett,
gondoltam, neki is fog.
a műszerfalat néztem,
kinyissam-e a kesztyűtartót,
talán apró üvegekben
az előzőek nyálmintái.
nyáron kiknek izzadt
az anyósülésre a combja,
kik igazgatták sminkjüket
a napellenzős tükörben.
feküdtetek-e hátul,
tenyér a párás ablakon,
egy hajszál biztos itt maradt.
öt perce oda vagy,
kopogok a szélvédőn.
tízíg számolok, és tényleg
kinyitom a kesztyűtartót.
ha nem lesz benne semmi,
meggyóonom a gyanakvást,
ha igen,
kiöntöm az üvegeket.
tele köpködöm mindet,
azt hiszed az övék,

és ezentúl velem utazol mindenhová.

Melyikünk

Csónakázni jöttünk,
magunkkal hoztunk
minden lényegeset.

Szendvicset, pizstáciát,
ételhordóba csurig rakott
veszekedéseket,
atekurvaanyádat.

Kacsázunk Valentinra kapott
lejárt bonbonokkal.

Ki tudja, meddig sodródunk így,
ha már elfogy mindenünk.

Az üres csónakban,
kőpapírollóval döntjük el,
ki evezzen visszafelé,

és melyikünk ugorjon ki
az első találkozásról hozott
kövekkel a zsebében.

BORDÁS MÁTÉ

A kihasználásról

Én voltam.
Vagy te a bódében.
Én a bódében.
Megégtem valahol anya.
Kihoztak, füstöt a tüdőmből.
Nyeltem a füstöt.

Felgyújtottuk a csatornát –
cigarettázó fiatalok okozhatták
a tüzet kedvtelésből gyújtottuk.

A mezőt csatorna szabdalja,
belepöckölt gyufa,
ráfogod a fejjel merőlegesen
a dobozra, pöcc.

Én voltam.
Vagy te a bódében.
Én a bódében.

Nem siratjuk el, élveztük!
Az irodalom dolga,
hogy bármit élvezhessünk:
nincs az az ember,
akit ne lehetne irányítani
a segglyukánál fogva.

Lassan már peralap (!!TÚLZÁS!!),
de még versnek hívom.

Nincs olvasó,
a vers első pár sorával
sora elég.

Tanulni kell: hányni,
vissza hogy nyeld,
akarok, de még ha gépelek se
elég az ujjam.

Ne a segglyuk ingereljen,
ha kimegy a gyámügy.

MÉDIA VAGYOK.

„Próbáltam, és próbáltam,
de csak én voltam ott, és a lány,
és a szikár fák azt mondták: te állsz ott.
Te vagy ... csak te.” – a füstöt
vagy a tüzet nevezzük el
Herbert White-nak?

Vagy nem a gyilkos,
hanem szerzője a vádlott?

Én a bódében,
gyerektáborok zsvivájában.
Ahogy a gesztenyefák alatt ültünk,
sarkamat feltörte a szandál,
ráolvadt, lepottyant egy szem.
Te feldobtad magasra,
hallottuk a koppanást,
gesztenye a fára,
végszó.

Miért kell mindenről videó?

Egyelőre nincs felelős.
Minden be volt zárva a sokkos állapotól.

A pattogó fa,
mintha az összes gesztenye
egyszerre hullna le.

Miért kell, hogy minderről
bármilyen készüljön?

Égő bódéről, ha már gyufát
is találtunk. Ne félj, hányszor
megálmodtam már, és itt vagyok.

Maradj, szólt egy gesztenye.
Utána is harsogta még
minden koppanás, roppanás,
sercenése a fának: itt maradsz, itt.

Ültem tovább.
Rám olvadt a szandál.

– Milyen lett a videó, anya?
Szép lángok, de szólalj, anya!
Azt mondom, szólj, szórj liliomot.
Nyílik. Pár sorig fogsz élni.
– Hol a húgod?
Hát itt, mutatja.
– Ja, igen, a szandál.
Le vesszük.

De a műanyag jól érzi magát
a húsban: a tárgyak – nem csak
a szívemben – boldogok.
A hús pedig épp most tárgyalom ÉN

használok ÉN a bódéból ki,
füst a tüdőből.

SZAJBÉLY MIHÁLY

Rossz lányok és férfiúi önérzet

KÉT SZÖSSZENET ÉS EGY NOVELLATÖREDÉK CSÁTH KÉZIRATOS HAGYATÉKÁBÓL

Az általában gátlástalan nőfalóként ismert Csáthnak valójában bonyolult, sok esetben gátlásos, vissza-visszatérő impotenciával (vagy az impotencia visszatérő rémével) terhelt kapcsolata volt alkalmi és tartós barátnőivel. Képzelt és valódi problémái befolyásolták házasságkötését, és kihatottak a feleségével való viszonyának alakulására. Szexuális partnerei sokáig bordélyházi lányok voltak. A testi szerelmet 1905 végén ismerte meg, amikor az első, Pesten töltött medikus-szemeszter után hazatért Szabadkára. Munk Artúrral kereste fel ekkor a városban Nagykalapúként ismert bordélyházat, egy helyes kis grazi lány (nem sokkal korábban elbukott nevelőnő) kedvéért. Örömet alig lelte benne. Túlságosan is gyorsan félmeztelenre vetkőztette a kisasszonyt, aztán a boncolások reminiscenciájaként meleg hullának érzékeltette őt, a félerekcióban végrehajtott aktus alatt pedig Chopin A-dúr polonaise-ét dúdolgatta.

Pestre visszatérve, a Bástya utcai örömtanyán viszont már felszabadultan, önfeledt gátlástalansággal élte ki vágyait. A változatos partnerekkel és pozitúrákban végzett aktusokban valódi öröme tellett, noha ez idő tájt született naplófeljegyzéseiben még nem írta le őket oly részletességgel, mint majd a világháború elején az 1912-es stubnyafürdői nyárra emlékezve, a szexuális absztinencia állapotában és az írói bedugulás rémétől fenyegetetten. A déli fronton, egy kis szerb faluban állomásozott akkor, és a megidézett emlékek nagy kedvvel való rögzítése mindkét tekintetben segíthetett rajta.

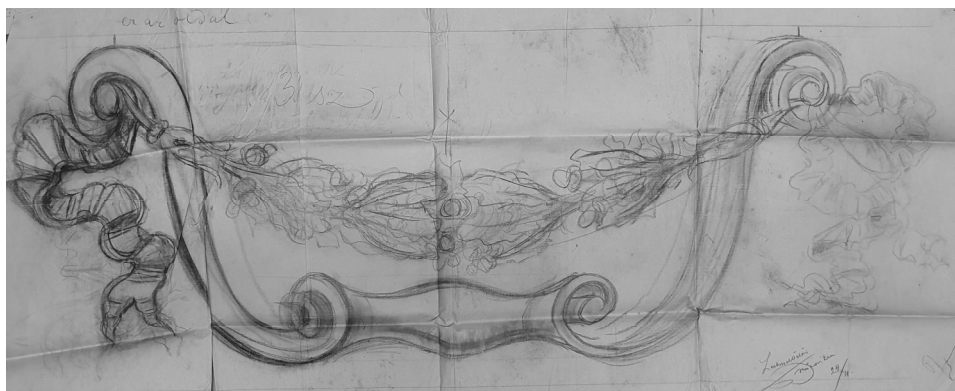
1906 telén és tavaszán azonban még nem volt ilyen pótszerekre szüksége. Barátaival, Kosztolányi Árpáddal és Munk Artúrral rendszeresen felkeresték a Bástya utca 18.-at, a lányok hamarosan ismerősként köszöntötték őket. Évődő és bizalmas, szinte baráti kapcsolat alakult ki közöttük, néha még nyilvánosan is mutatkoztak velük, sétálni vitték őket a Városligetbe. És vallomásos beszélgetésekbe merültek: a testüket azért élvezték módfelett, mert megszerezték maguknak a lelküket is. Csáth ennek az egyszerre testi és lelki kapcsolatnak, jópajtási viszonynak köszönhetette, hogy időlegesen megszabadult a gátlásaitól, melyek csak 1910 nyarán, a vélt tüdőbetegsége miatt önmagára kényszerített szexuális absztinencia következményeként tértek vissza. Most azonban kiválóan érezte magát, és jegyzetfüzetként használt 1906-os orvosi naptára egyik gondolatforgácsának a tanúbizonyosága szerint még a férfiúi önérzet polgári konvencióiról, azok átértékelési lehetőségeiről is elgondolkodott a lányokkal való kapcsolata nyomán. Lehetne-e, túljutva a férfiúi büszkeségen és előítéleteken, falusi magányban boldog családi életet élni velük? Egy másik bejegyzése pedig arról tanúsodik, hogy regényt szeretett volna írni róluk, mely, ha megszületik, empátia tekintetében méltó párja lehetett volna Szép Ernő *Natáliájának*.

Az alábbiakban e két rövid bejegyzés olvasható, valamint egy feltehetően hosszabb elbeszélés külön lapokra írott betoldása. Magát a történetet, melyhez a betoldás készült, nem ismerjük, de a számozásból kiderül, hogy annak a hetedik oldalához szánta. A részint tollal, ré-

szint ceruzával készült írás nyolcoldalas, lapszámozása 7/a, 7/b, 7/c, 7/d, 7/e, 7/f, 7/g, 7/h. Erősen erotikus szöveg, nyilván ilyen lehetett az egész novella is. Talán abban az időben készült, amikor Csáth *Smaragd asztal* címmel egy kabbalista mellékízü, a nyugati hermetikus mágia és ezotéria *Tabula Smaragdina (Smaragdtábla)* című alpművére utaló, „bűnösen erotikus, hedonista, futurista” lapot tervezett. Új kell, a Nyugatot unják már, fejtegette öccsének, Brenner Dezsőnek 1913 februárjában, a lap koncepcióját vázoló levelében. A betoldás a maga befejezetlenségében is teljes, kerek töredék. Hősnője pedig ismét csak rossz lány, Csáth ihletett leírása szerint mégis ő a szerelem felszentelt papnője, aki álruhában járja a világot, és aki előtt érthető módon hódol meg a férfiúi önérzet.

*

A magánarchívumban lévő szövegeket tulajdonosuk szíves engedelmével, a nyilvánvaló betűhibák és elírások javításával, az itt-ott hiányzó központozás pótlásával adom közre. A novellatöredék utolsó két oldalának jobb fele elázott, a tinta erősen elmosódott. A szögletes zárójelbe tett három pont olvashatatlanná vált szavakat jelöl.

Stukkódíszek, Papír, ceruza, 133×95 cm, MNL CSML, XV.2.b. 46/1/148.8.

CSÁTH GÉZA

A hím önérzet szuggerált

dolog. Ennek bizonyítása, hogy eszembe jutott Micit kivinni 18. sz. alól és falun lenni vele (kíváncsi vagyok rá milyent) egy fiút vagy lányt csinálni.¹ Mi a lehetősége a boldogság egy egyszerűbb és szerényebb nemének, melyről beszélni lehet.

A szűk utcák

könyvcím alatt megírni a Bástya utca 18. sz. alatti házban és az egyebütt megfigyelteket.

Érdekes lenne külön ciklusban vagy összefüggésben a magányos utcalányokról beszélni.

Lili haragszik Matyira, mert...

Matyi azután belopja magát a lányhoz, de az észreveszi, kivel van dolga és nem akar...

Nem!

A lányok nevei alatt egy-egy elbeszélés az elcsábíttatás kedves óráiról. A nők maguk beszélik el, mindegyik másképpen.

Egyik cinikus.

Másik a „művelt”.

A harmadik a tragika.

A IV. naíva.

Az V. hazudozó.

A VI. nagyképű.

A VII. jókedvű

stb.

Irén és Nati kimennek, eltévednek és két gólyával hazakísértetik magukat. A tisztességes párbeszéd. (Az egyik elszólja magát.)

¹ Értsd: *egy fiút vagy lányt csinálni (kíváncsi vagyok rá milyent)*. Odavetett, gyors feljegyzésében Csáth felcserélte a sorrendet.

7. laphoz

(Ez itt kell! Mert a lövés maga le nem írható.)

Az őszinteség, a szűzies gyermetesség, ami mondásaiban megnyilatkozott, nagyon is világosan figyelmeztetett rá, hogy ez a nő egyike azoknak a keveseknek – tisztességes és nem tisztességes nőket egyaránt beleszámítva – akiket az élet mint ritka ajándékot és szerencsét hoz utunkba, s akiket okos dolog nagyon megbecsülni. Mert mi fontos a szerelemben – gondolkodtam magamban, amint végignéztem mesteri szépségű aktján – az, hogy a két ember valóban egymás számára készült legyen. Erről a leánykáról pedig valóban elmondhattam ezt. Nem volt egyetlen szava, mozdulata, nem volt illatának egyetlen mellék-hulláma, testének egyetlen vonala, porcikája, ami a legcsekélyebb mértékben csökkentette volna iránta való vonzalmamat és lelkesedésemet.

Kértem, hogy forduljon meg. A bőre egyenletesen fehér volt. A pasztelfestő, ha lefesti, a fehér krétához csak minimális carmint és okkersárgát kevert volna. Válla, háta, mellei nyúlánkok, franciásak voltak. A formás hosszú nyakacska hasonlóképpen. A csípőkben azonban nagyszerű széles lendületbe ment át a forma. Kettős és hármas hajlású vonal fogta körül a csodásan elhelyezett gazdag széles hájat, amely a maga büszke túlságos bőségében is kellemes, nemes, könnyed formát adott ki. Se képen, se valóságban nem láttam hasonlót soha.

Egy lányos, inkább vékony porcelánból alakított torzó, amelyből körte alakú, de a vártnál nagyobb és nyílegyenesen előre néző mellecskék emelkedtek ki... s azután lenn az övnél újabb meglepetések: széles márványból készült csípők, erős és remegtetően impozáns combok, homorú lendületből kiinduló nagy Vénuszdomb, gazdag arany növényzettel és lejjebb ismét vékonyabb térdek és bár izmos vastag, de mégis lenn egészen vékony porcelán-jellegű lábacska, amelyen a láb marja (rüsztje) magas és tökéletes, mint egy táncosnő lábának a rajza: valami Reznicek² vagy Bayros³ képről.

Te most azt hiszed, hogy a lányt túlbecsülöm, és ezzel a sok mindennel akarom ellensúlyozni azt a tényt, hogy ez a drága kincs nem más, mint szállodai szobalány. És mégsincs így. Azaz mégis úgy van. Egy csodás kincset találtam benne. A szerelemnek egy fölszentelt papnőjére akadtam benne, aki álruhában, mint szegény leányka járja a világot és csak meztelenségében, amikor ruháit leveti, derül ki róla, hogy micsoda pompázatos, elbűvölő testi tökélyt mondhat a magáénak.

² Reznicek Nándor (1861–1909) festőművész, a müncheni *Simplicissimus* című lap rajzolója. „...előkelő családból származott, egy tábornagnak volt a fia és maga is sokáig szolgált, mint tiszt, az osztrák-magyar hadseregben. A képeinek, karikatúráinak, rajzainak tárgyát is nagybárra az előkelő társaságból vette: finom urakat, szép és elegáns hölgyeket rajzolt, kissé édeskes modorban, de éppen ezért a nagyközönség számára kedvelt modorban.” (*Elhunyt festőművész*. Pesti Napló, 1909. május 12., 7.)

³ Bayros, Franz von (1866–1898), osztrák grafikus, szecessziós stílusú, erotikus grafikák alkotója. Budapesti kiállítása 1913 tavaszán, melyet Csáth 1913. május 4-i naplóbejegyzésének tanúbizonysága szerint későbbi felesége, Jónás Olga társaságában tekintett meg, erotikus volta miatt gyorsan botrányba fulladt.

Mámoros órákat éltünk át. Egészen ismeretlen, csodás meglepetésekben volt részem. Mintha szent és bűvös igéket mondana, a szertartás örületében folyton beszélt. És én elbájolva hallgattam a zavaros és zengő szavakat.

Azután elmondta eddigi életét.

Egy gazdag földbirtokos lánya. Anyját még gyermekkorában elvesztette, s a szülői háznál, mint egyetlen gyermeket, nagyon elkényeztették. Nagynénje, egy csillagkeresztes hölgy⁴ őrizte, és ő valósággal imádta ezt a kedves, szép és jó asszonyt, aki barátnője és igazi pártfogója volt. Sajnos azonban őt is el kellett veszítenie. Sokat volt egyedül, sokat olvasott és gondolkodott. Anatol France Thaisa⁵ oly nagy hatással volt reá, bár csak magyar fordításban olvasta, hogy ettől kezdve csak cocottok és hasonló életű nők érdekelték. Apja, aki mint jó gazda folyton birtokain szokott ide-oda utazni, egy napon hűlt helyét lelte. Négy százötven korona megtakarított pénzével és anyjától örökölt nagyjértékű ékszereivel Bécsbe utazott. Egy előkelő szállodában álnév alatt élt, és már az első napokban felszentelte magát a választott hivatására. Egy hamburgi festékgyár mérnöke volt a szerencsés, aki a legutolsó pillanatig nem is sejtette, mert a leánya (megmondjam a nevét?... megmondom: Hedvig a neve), nos, mert Hedvig gondosan eltitkolta, ameddig csak lehetett, hogy – még leány. A fickót a felfedezés annyira megrémítette, hogy másnap csomagolt és utazott. Félt a következményektől.

Hedvig ettől kezdve egyedül maradt. Ide-oda utazgatott. Eladta apránként minden anyai ékszerét. Csak egy briliántokkal és smaragdokkal kirakott nyakéket és lánykori csekélyértékű ékszerét tartotta meg. A nyakéket megmutatta. (Testvérek között is megér 2500 koronát.) Jól élt és a pénze hamar elfogyott. Győrben, ahová egy ezredet kísért le Bécsből, beszegődött szállodai szobalánynak. Azóta – hét hónap óta – megmaradt ennél a foglalkozásnál. Elmondta, hogy mennyire megfelel neki ez a foglalkozás. Estefelé, amikor a szobákban ágyaz, valósággal fürdik az örömben és a szabadság mámorában. Sok érdekes és nagyszerű dolgot mondott még erre vonatkozólag. Milyen különös nyugodt boldogságot érez, amikor csengetnek neki, és az, aki hívja, meglátja, felfedezi őt. Ilyenkor tudja már előre, mi fog következni. Az ismételt hívások, udvarlások [...] menekülés... az egész [...] huzavona, ennek pontos megismétlődése, törvényszerű lejártszódása folyton érdekli és csendes elégedett izzásban tartja.

Nem ugyanezekkel a szavakkal mondta el mindezt, de azért pontosan megértette velem a helyzetének, az énjének egész lyráját. Bámultam és tiszteltem őt. Olyan magasrendű [...] nőnek éreztem, hogy eszembe se jutott megszegényítőnek vagy kellemetlennek érezni azt, hogy ez a nő nem csak az enyém, hanem sok mindenkié.

[A kézirat itt, a lap közepén megszakad.]

⁴ A Csillagkereszt-rend tagja. Osztrák kitüntető cím olyan ősnemes hölgyek részére, akik legalább nyolc atyai és négy anyai nemes őst tudtak igazolni, férjük pedig kamarás. Tagjai elkötelezték magukat a vallás szolgálatára és a jótékonykodásra, a szenvedőkkel való foglalkozásra.

⁵ *Thais*. Írta France Anatol. Fordította Sz. E. Franklin Társulat, Budapest, 1898. (Olcsó Könyvtár)

ARANY ZSUZSANNA

Irodalompolitika A véres költő körül

KOSZTOLÁNYI ÉS A SZEKÉRTÁBOROK

*„Megtanult beszélni, ércesen és metszően,
olyan hanghordással, melynek nem lehet ellentmondani,
eltiporni minden gondolatot, mely a hallgató
agyában keletkezik, igazán uralkodni a lelkeken.”*

„A magyar író lába alól kiszaladt a talaj. Olyan erővel ordították a fülébe, verték a fejébe: »nemzeti irodalom«, olyan nagyszerűen megszervezték az ellenőrzését, a napi politika, a pártpolitika olyan kemény ököllel hajtotta végre rajta a maga hétpróbáját, hogy az író – ez a zaklatott, megrémített, meghajszolt magyar író, inkább lemondott arról, hogy napjaink magyar életének krónikása legyen. [...] hiába menekül a múltba, minden szónál, melynek igazsága keményebben hangzik [...] idegesen hallgatózni fog, vajon milyen visszhangja támad, hogy fogadják, hogy magyarázzák, hogy értik félre s kelnek nyomában gonosz támadások. S azután következnek a megváltoztatott értelmeik, elrejtett vonatkozások, meghamisított részletek, elrejtett vagy asztalfiókba rejtett fejezetek... [...] így nem lehet írni, ami az igazi írónál majdnem mindig azt jelenti: *Így nem lehet élni*” – indítja Fenyő Miksa Kosztolányi Dezső *A véres költő* című regényéről közölt kritikáját.¹

Vajon értelmezhető-e Kosztolányi műve olyan politikai allegóriaként, mely az első világháború végétől a fehérterrorig tartó történelmi időszak tapasztalatát foglalja össze? Igaz ugyan, hogy a „későbbi idősakra vonatkoztató, allegorikus értelmezés [...] a jelentést eltorzító kisajátítás veszélyét is magában rejt”,² mégis érdemes hangsúlyoznunk, hogy a szöveg számos olyan allúziót tartalmaz, melyek a korszak konkrét eseményeire reagálnak. Paradox módon azonban ezen áthallások föltárása nem Kosztolányi könyvének kulcsregényként való olvasási lehetőségét igazolja, hanem annak részbeni cáfolatát adja.

Köztudott, hogy sokan már a kortársak közül is Szabó Dezsővel rokonították Nero alakját, amit Kosztolányi Dezsőné szintén megerősített életrajzában. Ezen olvasat azonban több szempontból megkérdőjelezhető. Egyfelől sem Kosztolányi, sem Szabó nem tesz rá utalást, másfelől a Magyar Írók Nemzeti Szövetsége megalakulásával kapcsolatos életrajzi epizód sem mutat túl sok közös vonást *A véres költő*ben szereplő diktatórikus viszonyok rajzával.³ Szabó valóban elnöke volt a többek között antiszemita megnyilvánulásairól is hírhedtté vált

¹ Fenyő Miksa: *A véres költő*. Kosztolányi Dezső regénye, In Nyugat, 1922. jan. 1., 31.

² Szegedy-Maszák Mihály: *A történelmi regény létezési módja*. In Uő: *Jelen a múltban, múlt a jelenben*. Kalligram, Pozsony, 2016, 63–64.

³ Lásd bővebben Kosztolányi Dezső: *Nero, a véres költő*. S. a. r., jegyz. Takács László. Kalligram, Pozsony, 2011, 939–940. (Kosztolányi Dezső Összes Művei Kritikai Kiadás) (A továbbiakban: NeroKrK.)

társaságnak, ám mindez még mindig nem feleltethető meg annak az összetett karakternek, amelyet Nero képvisel, valamint működésük nem teljesen hozható összefüggésbe a császár által létrehozott, illetve fenntartott politikai rendszerrel.

Kosztolányi regényhősének Szabó Dezsővel való azonosítása leginkább a rendszerváltást megelőző időszak kultúrpolitikája, valamint annak támogatott irányvonala, a marxista kritika által népszerűsített értelmezés volt.⁴ Szabó ugyanis nemcsak antiszemita kijelentéseket tett, hanem antikommunistákat is, így az ellenszenves diktátor alakjával való párhuzamba állítása egyúttal a fehérterror, illetve ezen keresztül voltaképp a Horthy-korszak elítélését jelentette. A zsarnok alakját tehát ezek alapján nem lehetett megfeleltetni a kommünt vezető népbiztosoknak, mint ahogy a Nero által fenntartott „rendszer” sem a proletárdiktatúrának.

A fehérterror időszakával történő összeolvasásra a regény megjelenésének dátuma (1921) szintén alapot adott. Még maga Kosztolányi Dezsőné is (a Szabó Dezsővel folytatott vitán túl) az Új Nemzedékben töltött időszakra utal életrajzi könyvében.⁵ Kosztolányi azonban – leveleinek és nyilatkozatainak tanúsága szerint (is) – 1921 nyarán már befejezte művét, pedig akkor még javában a nemzeti radikális irányvonalat képviselő hírlap munkatársa volt, s még a *Pardon* rovat glosszáit is napi szinten írta.

Megkérdőjelezhető tehát, hogy a regény konkrétan annak a rendszernek – és képviselőinek – kritikája lenne, melynek Kosztolányi jól fizetett újságírója volt. Sőt, *A véres költő* 1923-ban még az Akadémia Péczely-díját is elnyerte, ami újfent azt sugallja, hogy a mű nem feltétlen a keresztény kurzust bírálja. A díjat odaítélő bizottság tagjai a konzervatív irodalomszemléletükről híres Ferenczi Zoltán, Voinovich Géza és Szinnyei Ferenc voltak. Az ünnepélyes díjkiosztást követően a kommün utáni emigrációba kényszerülők lapjának, a Bécsi Magyar Újságnak hasábjain például olyan cikk is napvilágot látott, mely Kosztolányit – ha nem is az új rezsim kegyeltjeként, de legalábbis – köpönyegforgatóként, lefizetett zsoldosként, illetve az újra testet öltött Neróként állítja be: „[Szinnyei Ferenc] a legázolt magyar tündérművész virágágyain állva átnyújtja az inkarnált véres költőnek, Kosztolányi-Kameleon Dezsőnek, a kétezer magyar papírkoronát.”⁷

Ugyancsak a Bécsi Magyar Újság hasábjain jelent meg Németh Andor cikke, mely arra is rávilágít, hogy a regény esetlegesen a Tanácsköztársaság allegóriáját is adja, valamint megerősíti a korábban idézettekben (is) levonható következtetésünket, miszerint Kosztolányi nem feltétlen volt az emigránsok kedvence. „Az a monumentálisnak ható freskó, melyet élesen csillogó vörös, kék, zöld, de főleg vörös színekkel mázolt Kosztolányi” – olvasható Németh megjegyzése, mely talán a vörösterrorral kapcsolatos áthallásokra vonatkozik.⁸ Az emigrációba kényszerült szerző a továbbiakban azt is kifejti, hogy lesznek, akik „a politikumot lesik majd, s Neró vonásai mögött Kosztolányit, a korrajzban pedig a fehérterror világát

⁴ Lásd még NeroKrK 1164.

⁵ „Ennek a regénynek a megteremtője voltaképpen a *Szabó Dezsővel*, 1920. november első napjaiban, a sajtóban lezajlott irodalmi harc. [...] Néhány más író- és újságírotársának magatartása, az *Új Nemzedék*-től való távozásának körülményei is anyagot adnak a munkához.” Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Révai, Budapest, 1938, 241.

⁶ Utalás Móricz Zsigmond szintén pályadíjra jelölt, *Tündérművész* című regényére.

⁷ [Szerző nélkül]: *A véres költő legázolta a tündérművészt*, In Bécsi Magyar Újság, 1923. okt. 31., 5.

⁸ Németh Andor: *Kosztolányi Dezső: A véres költő*, In Bécsi Magyar Újság, 1922. jan. 22., 6.

vélik megtalálni. Ebben nincs igazuk [...]”⁹ Cikke folytatásában maga Németh is egyenlőségjelet tesz Kosztolányi és Nero alakja közé, mely gesztusával a regény írójának „politikai eltévelyedései” okán megfogalmazott önkritikájaként olvassa a művet.

Némethtel részben egyetértésben állíthatjuk, hogy a szövegben valóban található utalások, melyeket öntükröző gesztusként értelmezhetünk. Amikor például azt olvassuk, hogy Nero – saját létfélelmetől menekülven – írni kezd, s közben paradox módon kéjjel vegyes borzalmat tapasztal, könnyen földéződhetnek bennünk Kosztolányi önvallomásai: „Ami előbb ködben jelentkezett, már világosodott, [...] látni lehetett az alakokat, erős fényben, hallani lehetett a hangjukat, tisztán. Nero sötétsége is engedett. A borzalmas édesen csiklandozta, a félelmes kellemes ájulatot és kéjet gerjesztett benne. Minden pillanatban növekedett a biztonság. Kezében tartotta azt, amit mondani akart. Csak írnia kellett, sokat, sokat és gyorsan.”¹⁰

Ezenkívül olyan részletek is találhatóak *A véres költőben*, melyek a köztudottan önéletrajzi elemekben bővelkedő *Esti Kornél* egyes epizódjaival olvashatók össze. Az álruhába öltözött császár és két cimborája, Zodicus és Fannius például ugyanolyan tréfákat eszelnek ki, mint a Balkán Egylet tagjai. A három szereplő a Kosztolányi, Somlyó és Karinthy alkotta társuláshoz hasonlóan mindenkinek köszön, illetve ugyanúgy ugratják az utcalányokat, ahogyan az *Esti Kornél Ötödik fejezetének hősei*.¹¹

Végül érdemes utalnunk arra az epizódra, amikor a kommünt követően maga Kosztolányi is beleesett a csapdába, s írókat kezdett egyes szekértáborok zászlaira tűzni.¹² Petőfit, a magát keresztény nemzetiként meghatározó oldalra állító igyekezetét Gábor Andor a következőkkel igyekezett lecsillapítani: „Petőfi az övék? Akkor kié Kosztolányi? Én tartom a rokonságot vele is, a többiekkel is, akkor is, ha ő most, átmenetileg, szégyent is hoz a famíliánkra. Mert mi, költők, egyetlen nagy szent családhoz tartozunk, még akkor is, ha nem szeretjük egymást, s még akkor is, ha egyőnket zsidó anya, másőnkat kreol, vagy néger, vagy japán szült bele a családba. Mi egymást ki nem tagadhatjuk.”¹³ Nem tudjuk, mennyiben foglalkozott akkor Kosztolányi Gábornak a válaszával, de tagadhatatlan, hogy nem sokkal később (1922-ben) már a magyarságot összetartó nemzeti erőként *az anyanyelvet* határozta meg – amiben persze nagyban közrejátszott Trianon is, s a kulturális értelemben vett Nagy-Magyarország ideája –, azaz *nem a származást és nem a faji és/vagy felekezeti hovatartozást* vette alapul.¹⁴

Nem állíthatjuk tehát, hogy *A véres költő* teljes mértékben nélkülözné a fehérterror időszakára vonatkozatható reflexiókat és önreflexiókat, illetve a főként Bangha Béla páter nevével fémjelzett kultúrpolitikai irányvonal, s egyáltalán a Prónay-féle különítmények rémtetteinek bírálását. A *Forradalom* című fejezetben, amikor a forradalmárokkal való leszámolásról esik szó, könnyen asszociálhatunk a kommün leverésére, valamint az abban résztvevők sorsára. Ahogyan Kun Béla és társai Bécsbe emigráltak,¹⁵ úgy sikerül Zodicusnak és Fanni-

⁹ Németh: Kosztolányi... I. m. 6.

¹⁰ NeroKrK 83–85.

¹¹ Lásd NeroKrK 129–135.

¹² Lásd pl. [Kosztolányi Dezső]: *Tehetség és fűrgesség*, In Új Nemzedék, 1920. szept. 18., 1.

¹³ Gábor Andor: *Övék-e Petőfi?*, In Bécsi Magyar Újság, 1920. szept. 22., 3.

¹⁴ Lásd pl. KD levele Tolnai Vilmosnak, [Bp., 1922. febr. 14.]. In Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Összegyűjt., s. a. r., jegyz. Réz Pál. Osiris, Budapest, 1998, 470–471.

¹⁵ Lukácsék például 1919. augusztus végén – szeptember elején egy Mackensen-hadseregbeli főhadnagynak fizettek, hogy kicsempéssze őket a határon.

usnak „idejekorán kereket oldania”. Ahogyan az áldozatokat kivégezték, úgy kerül Natalis nyakára is „hurok”, a többiek pedig vagy pártfogókat keresnek a másik oldalon (sokan valóban a vörös után „fehérre festették” magukat, amint arról többek között Göndör Ferenc kiadványai tudósítanak),¹⁶ vagy egymást adták föl, s csupán „a szélsőpárt néhány embere viselkedett méltóságosan”.¹⁷

Milyen nyilatkozatokat tett maga Kosztolányi műve áthallásaival kapcsolatban? 1922-ben a Színházi Élet hasábjain megjelent interjú készítője az alábbiakat vetette föl a regény írójának: „»A véres költő« alakjai olvasás közben megelevenednek és önkéntelenül is ma élő alakokra gondolunk.” Kosztolányi mindegyre így reagált: „A kérdésre nem válaszolhatok nevekkel, mert senkit se akartam lemintázni, [...] úgy látszik, az élet jegyét viseli magán regényem. Az élet pedig akkor is csak olyan volt, mint ma. Színészek játszottak, fizetett tapsoncok működtek, kabaré-jeleneteket adtak elő, az írók szembe dicsérték munkáikat s hátuk mögött szidták egymást. Valóban, ez a hanyatló és betegesen kifinomult kor egy antik irodalmi kávéház képét mutatja, hetérakkal, ripacsokkal, műkedvelő írócskákkal, hadigazdagokkal, forradalmárokkal s titokban szenvedő nemes lángelmékkal.”¹⁸

Kosztolányi felelete szintén fölfogható allegóriaként, hiszen kora kultúrpolitikai és irodalmi jelenségeire utal benne. Ennyiben tehát nemhogy cáfolja, de egyenesen megerősíti a regény allegorikus olvasatának lehetőségét. Sőt, később ugyancsak megjegyezte, hogy „a mai kort hasonlónak tartom Néroré korához”,¹⁹ illetve egy ízben azt is kijelentette: „semmi köze ennek [a regénynek] a latin történelemhez”.²⁰

Kosztolányi ismételten a Színházi Életnek adott interjúban jegyzi meg a következőt regényhőisével kapcsolatban: „Az izgatott, hogy juthatott oda.”²¹ Császárrá választásakor ugyanis Nero még saját anyja strómanjaként lép föl, aki egyenesen retteg a ráosztott szereptől. A „császár” megszólítás hallatán például összeressen, a Claudius temetésére szánt gyászbeszédét Seneca fogalmazza meg helyette, a szenátorok összes levelét és okmányát pedig ellenvetés és bármiféle kétely nélkül írja alá.²² Nero tehát ekkor még a hatalmi csoportosulások öntudatlan – és/vagy szándékosan (ön)tudatlanságban tartott – *bábja*. A fiatal uralkodó ugyanis „anya tilalma folytán nem foglalkozott bölcelettel”,²³ így trónra kerülésekor még egy ideig megmarad Agrippina eszközeinek.

A kortársak azonban nemcsak Nero, hanem Seneca alakjának is keresték a megfelelőjét, s benne szintén – sőt, őbenne a leginkább – fölfedezték a világháborús éveket követő politikai eseményektől megundorodott Kosztolányit. A regényben valóban számos áthallást találunk, melyek alapján az ókori bölcs karaktere rokonítható a szerzőével. Seneca például rendre és demonstratíván „elefántcsont asztalánál” ül, vagyis a maga választotta *elefántcsonttoronyban*,

¹⁶ Göndör Ferenc: *Garázdálkodásom a diktatúrában*. Világosság Ny., Budapest, [1920], Göndör Ferenc: *Vallomások könyve*. A szerző kiadása, Wien, 1922.

¹⁷ NeroKrK 639–641.

¹⁸ [Szerző nélkül]: A „Véres költő”, In Színházi Élet, 1922. jan. 15–21., 30.

¹⁹ Somlyó Zoltán: Négyzem közt. Kosztolányi Dezsővel, In Literatura, 1927. szept., 307–309.

²⁰ Kosztolányi Dezső: *Hogyan születik a vers és a regény?* Válasz és vallomás egy kérdésre I–II. A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1931. márc. 8., 15., 3–4., 4–5.

²¹ [Szerző nélkül]: A „Véres költő” ... I. m. 30.

²² Lásd NeroKrK 49.

²³ NeroKrK 57.

távol a *pártirodák zajától*. Az utalásról könnyen eszünkbe juthat Kosztolányi szállóigévé lett megállapítása, melyet 1933-as *Önmagamról* című esszéjében fogalmazott meg.²⁴

Éppen Seneca figurájának elemzése juttathat újfent arra a megállapításra, miszerint a regény hősei – köztük a címszereplő – összetettebbek annál, semhogy konkrét történelmi személyeknek feleltessük meg őket. „Most is csak villájára gondolt, melyet a császártól kapott” – állítja az öreg bölcsről a narrátor.²⁵ Köztudott, hogy Kosztolányi Hatvany báró kezességének köszönhetően jutott hozzá ahhoz a budai villához, mely egykor a Logodi utca és a Tábor utca sarkán állt. A hír gyorsan terjedt, s kisebb-nagyobb csúsztatásokkal már pletykalapokban is olvasható volt.²⁶ Amennyiben Senecát Kosztolányival azonosítjuk, úgy az idézett szöveghely alapján Nero Hatvany Lajossal válik megfeleltethetővé.

Mindezt további életrajzi egyezések támaszthatják alá: Kosztolányinak 1918–1919-ben éppen Hatvany volt a hivatali főnöke, így nemcsak házáat, de fizetését is tőle kapta. Kosztolányi ekkor mint a Hatvany tulajdonában lévő Pesti Napló belső munkatársa (állandó vezércikkírója) tevékenykedett, ezenkívül a lap irodalmi mellékletének (Eszkendő) Karinthyval együtt szerkesztője volt, valamint kötete jelent meg a napilap saját kiadójánál, a Pallasnál.²⁷ Lekötelezett helyzete, a jelentős tőkével rendelkező bárónak való végeredménybeni kiszolgáltatottsága tehát egyértelmű volt.

Hatvany és Kosztolányi konfliktusa szintén közismertnek mondható, amint arra például Tóth Árpád levelei is rámutatnak.²⁸ Az idővel kialakult rossz viszonyt igazolhatják azon kijelentések is, melyek a Kosztolányi által vezetett *Pardon* rovat némely cikkében olvashatóak: 1919 októberében például az egyik névtelen glosszában – melyről ugyan nem állíthatjuk, hogy Kosztolányi lenne a szerzője – egyenesen a Pesti Napló őszirózsás forradalomban való részvételét vetik a báró szemére.²⁹ 1921 májusában pedig, amikor Kosztolányi Dezsőné Bécsbe látogatott, hogy férje külföldi megjelenési lehetőségeiről tárgyaljon, épp Hatvany volt az egyik, aki hátat fordított.³⁰ A báró és Nero alakjának rokonítása mellett tehát szintén lehet érveket fölsorakoztatni.

Mely történelmi személyiségekkel állítható még párhuzamba *A véres költő* zsarnok uralkodója? Miután Nero irodalmi ambíciókkal bír, így célszerű az 1918 és 1921 közötti időszak reprezentánsai közül azon közéleti szereplőket kiemelnünk, akik nemcsak politikai, hanem

²⁴ „Az elefántcsonttorony még mindig emberibb és tisztább hely, mint egy pártiroda.” Kosztolányi Dezső: *Önmagamról*, In Nyugat, 1933. jan. 1., 4–7.

²⁵ NeroKrK 59.

²⁶ Pl. „Kosztolányinak, aki már évek óta a legrendesebb családapája, Ádám nevű kis fia van. Imádja és házat vásárolt néki. Új gazdája, Hatvany báró, a Pesti Napló tulajdonosa, jót állt érte egy banknál, ahol évente ötezer koronát kell fizetnie, körülbelül majd ötven éven át. Kosztolányi az első magyar költő, aki házat vehetett, de azt a házat már csak majd a fiú fogja élvezhetni. Mostanában kétezer koronát keres havonta, pocakot ereszt és naponta átlag húsz órát dolgozik.” [Szerző nélkül]: *Mai pesti költők*. Kosztolányi Dezső, In Rendkívüli Újság, 1918. 10–11.

²⁷ Kosztolányi Dezső: *Káin. Kosztolányi Dezső novellái*. Pallas, Budapest, 1918.

²⁸ Lásd *Tóth Árpád Levelei*. S. a. r. Kardos László. Közrem. Kocztur Gizella. Akadémiai, Budapest, 1973.

²⁹ [Szerző nélkül]: *Pardon... Mérföldes öröm*, In *Új Nemzedék*, 1919. okt. 15., 5. Lásd még *Pardon... Az Új Nemzedék rovata* Kosztolányi Dezső szerkesztésében 1919–1921. Szerk. Arany Zsuzsanna. Osiris, Budapest, 2019, 71–72.

³⁰ Lásd bővebben *Pardon... Az Új Nemzedék rovata... I. m. És: Arany Zsuzsanna: Kosztolányi Dezső élete*. Osiris, Budapest, 2017.

írói pályafutásukról is ismertek. A korszak bővelkedett az efféle karrierekben: egyfelől a Károlyi-féle forradalomban túlreprezentált volt az – elsősorban szociáldemokrata és polgári radikális elveket valló – írók és újságírók társadalmi rétege, másfelől a kommün vezetőségének szintén bőven találunk tollforgatókat.

Pogány József például nemcsak a Népszava és a Szocializmus újságírójaként dolgozott, illetve írt tanulmánykötetet³¹ s közölt műfordításokat, hanem a Tanácsköztársaság hadügyi, majd külügyi és közoktatásügyi népbiztosa, illetve a Vörös Hadsereg II. hadtestének parancsnoka is volt. 1919 júniusának végétől ő foglalkozott az írók és újságírók helyzetével. „Pogány József került Szamuely helyére. Ő már foglalkozott irodalommal, amiből nagy baj lett” – jegyezte meg róla Kassák Lajos.³²

A népbiztos *Napoleon* című darabját – hatalmának delelőjén – nemcsak megjelentette,³³ hanem elő is adatta a Nemzeti Színházban. Schöpflin Aladár komoly méltatást közölt róla a Vasárnapi Újság hasábjain, ám joggal gyaníthatjuk: nem a saját meggyőződését vetette papírra. Megállapítja, hogy a darab nem politikai jellegű – mint azt sokan várták volna –, hanem pszichológiai problémát dolgoz föl: „A nagy ember, akinek terhére van a saját nagysága, nem jut hozzá tőle, hogy a maga életét élje [...] mert bár ura lehet az egész világnak, rabszolgája, a felszabadulás lehetősége nélkül, a saját küldetésének. Nagyon érdekes gondolat ez, igazi íróra vall s igazi íróra vall a mód is, ahogy Pogány felállítja. [...] Komoly dologban vettünk részt, komoly, gondolkodó és elmés író mutatta meg magát előttünk.”³⁴ A „császár” tehát nem politikusi minőségében állt színpadra, hanem „költőként”.³⁵

Schöpflinnel ellentétben Fenyő Miksa már nem volt ennyire „elnéző” a Nyugat hasábjain: „Mi ez, mit akart az író? A cselekmény, melyet bizonytalan kézzel összetákol, minden érdekesség nélkül való, suta. Egy kutyát nem lehetne vele kicsalni a kemencéből. [...] Unalmas és henye jelenetek hosszú sora, vérszegény dialógus, sehol egy mondat, egy szó – oázis a sivatagban – hol az ember felfigyelne s áhá mondaná. [...] Pogány József nem költő. Legfeljebb valaki, aki nagyon messziről és nagyon irigykedve néz azokra a tájakra, hol az igazi költők járnak.”³⁶ Talán nem véletlen, hogy Pogány épp e bíráló megjelenését követően tiltotta be a Nyugat folyóiratot. S talán az sem véletlen, hogy a kommün bukása után az emigránsok lapjai egyenesen „fehérré vedléssel” vádolták a kiadványt, mely egyébként elsőként közölte a Nero-regényt.³⁷

A kortörténeti epizód ismeretében joggal merülhet föl bennünk a gyanú: Kosztolányi talán a népbiztos „irodalmi karrierjét” látván merített ihletet a *Taps* és *Az isteni színész* című

³¹ Pogány József: *Harcok emberei. Irodalom és politika*. Népszava, Budapest, 1918.

³² Kassák Lajos: *Egy ember élete*. II. köt. Magvető, Budapest, 1983, 103.

³³ Pogány József: *Napoleon*. Dráma három felvonásban. Hornyánszky, Budapest, [1919].

³⁴ Schöpflin Aladár: *Pogány József: Napoleon*. Dráma 3 felvonásban. A Nemzeti Színházban, In Vasárnapi Újság, 1919. máj. 25., 242–243.

³⁵ Való igaz, hogy ez a metafora a KD – Szabó Dezső közötti vitával is összefüggésbe hozható: „Szabó Dezsővel, az íróval nagyon keveset foglalkoztak áldatlan irodalmi viszonyaink miatt, inkább csak a politikussal, holott ő inkább írónak tartja magát, mint politikusnak.” *A pozitív irodalmi munkáról*. Kosztolányi Dezső nyilatkozata, In Nemzeti Újság, 1920. nov. 3., 6.

³⁶ Fenyő Miksa: *Pogány József: Napoleon*. Dráma három felvonásban, In Nyugat, 1919. jún. 1., 774–775.

³⁷ „A Keresztény Sajtóvállalat kiadványai mellett a fehérré vedlett Nyugat is táplálja olvasnivalóval a közönséget.” [Szerző nélkül]: *Magyar irodalom – Budapesten*, In Bécsi Magyar Újság, 1920. dec. 10., 3.

fejezetekhez, ahol a császár színházi föllépéséről esik szó. A fizetett tapsoncok, a beépített besúgók, a színházba vezényelt „nép” – akik inkább „cirkuszt” szeretnének látni, mint komoly darabokat –, a kevésbé sikerült előadás elismerésének diktatórikus eszközökkel való kikényszerítése mind párhuzamba állíthatók Pogány *Napoleonjának* bemutatásával.

De Pogányon kívül Lukács György is a Tanácsköztársaság kultúrpolitikáját meghatározó személyiség volt. „A proletárdiktatúra 133 napja alatt a kulturális életet irányító Közoktatásügyi Népbiztosság élén öt népbiztos fordult meg, de a munka dandárját a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, és főként a kommunista Lukács György végezte. [...] Az Irodalmi Ügyosztály vezetését Lukács legjobb barátjára, Balázs Bélára bízta, de legtöbbször ő maga mondta ki a végső szót.”³⁸ *A véres költőnek* az irodalmi életet, valamint egyáltalán a császári kultúrpolitikát bíráló megjegyzései Lukács működésének bírálataként szintén fölfoghatók. *A Nőnek a szárnyak* című fejezetben például a (jobbára önjelölt) költők programszerű udvarba hozatala könnyen emlékeztetheti az olvasót az Írói Kataszter és a Direktórium intézményére. A kömmün ugyanis állandó fizetéssel kívánta honorálni az írókat, ám első lépésben azt kívánták kideríteni, ki számítson írónak, milyen és mekkora tehetséggel válhat valaki az állam által eltartott szerzővé. Természetesen az így kiválasztottaktól ideológiai elkötelezettséget vártak el.

A regényben számos irodalmi intrikáról is hírt kapunk. A tehetségek ellehetetlenítése – akár programszerűen – azonban több rendszer sajátja lehet, s korántsem csak az első világháború utáni időszakot jellemzik. Lucanus és Seneca beszélgetése bármely korra érvényes megállapításokat tartalmaz: „[A császár] Megtiltotta, hogy bárhol is szerepeljek. Tudod, az Orpheus miatt. Mert ő is pályázott, aztán látta, hogy mekkora sikerem volt múltkor a Phársáliával, melyet felolvastam a színházban. A felolvasásom végét meg se várta. Megszökött, azaz, hogy tanácsülésre kell mennie. Nem bírta el. Akkor már sejtettem.”³⁹

Milyen más történelmi utalásokkal találkozunk még a regényben, melyek arra engednek következtetni, hogy nem pusztán a fehérterror, hanem a Károlyi-forradalom és a Tanácsköztársaság időszakának allegóriájaként is értelmezhetjük *A véres költőt*? Nero például elviteti a „régii császárok szobrai”, s helyettük felállíttatja saját szobrát. Gesztusa azt látszik igazolni, hogy uralkodása egy korábbi rendszer leváltásával kezdődött, tehát *forradalom* történt. Az első világháború végi Magyarországon köztudottan két forradalom (illetve egy „ellenforradalom”) is lezajlott, a „régii császárt” (a Habsburgokat) pedig leváltották. A társadalmi változás pedig a korábbi uralkodót ábrázoló jelképek megsemmisítésével is járt.

Nero elnyomó rendszerében mindössze egyetlen hivatalos napilap jelenhetett meg, az *Acta diurna*. Tudjuk, hogy a proletárdiktatúra hónapjaiban először a polgári napilapokat, majd az összes többi időszak kiadványt is betiltották. Tették mindezt papírhányra hivatkozva, holott tudható, mindez inkább alibiként szolgált a hatalomnak. „Tagadhatatlan, hogy a rendelkezésre álló papírmennyiség a még megmaradt lapok papírszükségletét is csak néhány hétre biztosította. Azonban ha a polgári lapok megjelenését nem akadályozzák meg, valószínűen sokkal gyorsabban lehetett volna külföldi behozatallal a lapok teljes szükségletét kielégíteni. Így azonban a magyar Tanácsköztársaságnak nem szállítottak papírt, mert az külföl-

³⁸ Babus Antal: *Fülep Lajos az 1918–1919-es forradalmakban*, In *Uó: Tanulmányok Fülep Lajosról*. József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 2003, 134.

³⁹ NeroKrK 173.

dön is számításba jött, hogy a sajtószabadságot eltiporták, a papírszállítás tehát a diktatúra megerősítését szolgálta volna” – tudósít többek között Weltner Jakab.⁴⁰

Az Acta diurna akár a Tanácsköztársaság háromszázézeres példányszámban megjelenő hivatalos lapjára, a Vörös Újságra is asszociálthatja az olvasót. A mindössze négy oldalból álló kiadvány azonban nem annyira napilap, mint inkább agitációs, propaganda jelleggel bíró kiáltványok sorozata volt. Ennek hasábjain fenyegették meg halálosan Kosztolányit és újságíróit is. A *Cikk a vezércikkről* című szöveg szerzője nyíltan támadta az „osztályfölötti osztállyá fajult henye kasztot”, s munkáselleneseknek, vad uszítóknak, „férgenek” és „szívós álatkáknak” minősítette őket. A felhívás arra hívta föl a figyelmet, hogy a proletariátus eddig pusztá jóságosságából nem rakott rendet a „sajtódzsungelben”, a „morál inszaniti lovagjai” azonban rútol visszaéltek a helyzettel. Ezért volt szükség az első (!) óvintézkedésre a „sajtóbrigantik” ellen, azaz a vezércikkek névvel való aláírása kötelezettségének bevezetésére. A cikkben konkrét utalás történik néhány inkriminált szövegre is, köztük Kosztolányi *Beer úr* című írására. Osztrákok elleni izgatással és nacionalista uszítással vádolták Kosztolányit, akit neve helyett a „lírai költő” díszítő jelzővel jelöltek.⁴¹ A cikkíró Hajdu Pál fenyegető sorai egyáltalán nem számítottak veszélytelennek a vörösterror időszakában, annál is inkább, mert egyes források szerint maga Lukács íratta a szöveget.⁴²

Kosztolányinak még a világháborús évek idején alkalmá nyílt megtapasztalni a titkoszolgálatok működését is.⁴³ A kémkedés „intézménye” nem számított újkeletűnek (a századforduló kávéházaiban szintén akadtak, akik „megfigyelni” ültek be), ám a kiélezett helyzet megkövetelte, hogy egyszerre sok helyen és nagyobb számban „dolgozzanak” kémek. Természetesen a megfigyelők később sem tétlenkedtek, a kommün hónapjaiban szintén aktívan dolgoztak. Szerepük a regényben is hangsúlyossá válik: az egyik kulcsfigura, Britannicus halálát közvetve a költők beszélgetését a fürdőben kihallgató Zodicus okozza.

A regény nem egy ponton idézi a diktatúrákat jellemző retorikát is. Britannicus és Nero párbeszéde szintén a politikai manipuláció eszközeit vonultatja föl. A jelenet többek között a mindenkori korrupció működését mutatja be, azaz mindazon módszereket, amelyekkel a hatalom alattvalókat vásárol magának. A hatalom „feltétlen szeretetet” vár el, együttműködést, tehát az alávetett helyzetben lévő ember aktív részvételét az elnyomó rendszer fenntartásában.

„És szeresd a császárt, ki szeretettel tekint reád. Szűnjön meg a félreértés, mely elválaszt, felejtjük a múltat és a csitri haragot. Szívesen látlak udvaromban, Britannicus” – kezdi mondanóját Nero.⁴⁴ Az idézett szövegből azonnal kitűnik, hogy manipulációról van szó: Nero egyáltalán nem tekint szeretettel Britannicusra, hízelgő stílusával pusztán alávetett helyzetbe kívánja őt kényszeríteni. Kettejük párbeszéde azért lesz rokonítható például Dosztojevsz-

⁴⁰ Weltner Jakab a hírlapírók közgyűléséről. In *Visszaemlékezések 1919-ről*. Vál., szerk. Kende János – Sipos Péter. Gondolat, Budapest, 1989, 198.

⁴¹ [Hajdu Pál]: *Cikk a vezércikkről*, In Vörös Újság, 1919. máj. 9., 3–4.

⁴² „»Mitriechen« – így fejezte ki magát a »marquis« – aki mit írt, azért állja is a helyét. És ezt az undok gondolkozást [...] ezt a ronda ghettó-zsidó kifejezést, [...] nagyszerűnek tartotta.” Ritoók Emma: *Évek és emberek. Ritoók Emma visszaemlékezései II. 1919. márc. – 1919 vége*, 40–41. OSZK Kézirattár, Fond 473.

⁴³ Lásd például Kosztolányi Dezső: *Őszintén szólva. Mit félsz tőlem?*, In Pesti Napló, 1917. szept. 23., 11.

⁴⁴ NeroKrK 193.

kij *A nagy inkvizítor legendája* című regényrészletével (*Karamazov testvérek*), mert ahogy Krisztus, úgy Britannicus is olyan hatalommal bír, amellyel az inkvizítor, illetve a császár nem. Sem Krisztus, sem Britannicus nem megvesztegethető. A hatalom számára azonban épp ezek a szabad individuumok jelentik a legnagyobb veszélyt, így az ő legyőzésük, illetve korrumpálásuk válik a legfőbb feladatává.

Nero a hatalmon lévők régi, jól bevált módszereivel kezdi Britannicus „lekenyerezését”. Szól az állítólagos közös érdekekről, „nagy terveket” emleget, nyájasan megdicséri a fiatal költőt, s végül fényes karriert kínál neki: „Nekünk kettőnknek együtt kell haladnunk, – szól Nero. – Nagy terveim vannak veled a jövőben. A questori, vagy consuli méltóság nyitva áll előtted, hogy érvényesítsd fényes tehetséged a birodalom javára. Kell talán tartomány? Csak egy szavadba kerül.”⁴⁵

A következőkben Nero már „testvéri” hangot üt meg. Érvelése afféle „elvtársi retorikává” lesz, amennyiben egy költőtől (mint Britannicus) társadalmi szerepvállalást vár: „Nem helyeslem tehát, hogy magányban élsz és nem kérsz részt a munka dicsőségéből. Némely esetben a szerénység szerénytelenség.”⁴⁶ A „munka dicsősége” kifejezés a tanácskormány retorikáját idézheti az olvasó emlékezetébe. Britannicus szabadkozására Nero még erőteljesebben „értésére adja”, hogy annak politikától való elfordulása egyáltalán nincs ínyére („Úgy vettem ki szavaidból [...], hogy lenézted a közéletet, a politikát”), majd újabb manipulációs gesztushoz folyamodik, amikor saját magát is mint költőt határozza meg, politikus helyett. Megjegyzésével („Nekünk össze kellene tartanunk. Mind a ketten írunk, sokat használhatnánk egymásnak.”; „egyformák vagyunk, költők”) azonban szakmai féltékenységét is elárulja, valamint azon vágyát, hogy Britannicust utolérni kívánja, amit akkor is el fog érni, ha ehhez vetélytársát meg kell ölnie.

Miután szembesül Britannicus korrumpálhatatlanságával, újabb manipulációs gesztussal, a másik fél hibáztatásával, illetve saját sötét gondolatainak kivetítésével él. Nero szavai egyértelműen belső romlottságáról árulkodnak, az általa használt „te” személyes névmás pedig saját „én”-jének kifejezőjévé válik: „Gőgös vagy. Az a bajod. Nagyon gőgös és döllyfös vagy. Azt képezed, gonosz tervek lappanganak bennem, ellened. Talán, hogy nem beszélek őszintén. [...] A szívem tiszta. Semmi aljasságot nem rejtegetek. És szeretlek. Te nem szeretsz. Nem vagyok rossz. Te vagy a rossz.”⁴⁷

Természetesen Kosztolányi a párbeszédben nemcsak a hatalom gyakorlójának manipulációs módszereit, illetve az azzal járó retorikai fordulatokat mutatja be, hanem a pszichopata zsarnok sztereotípiájának lélektanát is megrajzolja. Nero például nem bírja a csöndet (melyben önmagával, saját ürességével és rossz lelkiismeretével kellene szembesülnie, valamint az általa „kivégzettek” halálhörgését meghallania), nem tud nyugodtan megülni, hanem izzad, fészkelődik és egyéb, neurózisra utaló mozdulatokat tesz. Összességében paranoid tüneteket mutat, s akaratlanul ugyan, de üldözési mániáját is több ízben elárulja: „Seneca, Lucanus, meg te. [...] főztök valamit, hátam mögött jeleket mutattok, melyeket csak ti értetek. [...] A nézésekben van valami rendkívül azonos. [...] valami titkod van. Egy boszorkányos fogás vagy babona, melyet csak te tudsz. Meg talán a társaid.”⁴⁸

⁴⁵ NeroKrK 195.

⁴⁶ NeroKrK 195.

⁴⁷ NeroKrK 205.

⁴⁸ NeroKrK 209.

Mindezek után nem meglepő, ha Nero – aki belül rettenetesen fáradt – Britannicus megfélemlítésén fáradozik. Amikor a császár megkérdezi tőle, hogy „mondd, jó szenvedni?“, a fiatal költőt már sikeresen terrorizálta, hiszen az nem azt válaszolja, amit gondol, hanem azt, amit Nero *hallani akar* („Jó – felelt Britannicus és sietve hozzátette: – rossz.”), tehát saját szabad akaratát részben alávetette a torzult lelkű zsarnok elvárásainak. Ám Britannicus válaszát nemcsak a megfélemlített ember reakciójaként, hanem a bölcsesség jeleként is fölfoghatjuk: a bölcs ember „elbújik” a zsarnok elől, nem konfrontálódik vele, hanem inkább magára hagyja azt erőszakosságában.

A regény szereplői (köztük Nero) tehát sokkal összetettebbek annál, minthogy a korszak bármely képviselőjének – legyen az akár a népbiztosok egyike – megfeleltethetnénk, illetve minthogy magának Kosztolányinak („sötét oldalának”) tükörképeként tételezhetnénk bármelyikőjüket. A regény allúziói valóban sokszor a Tanácsköztársaságot, valamint egyáltalán a világháború utáni Magyarországot idézik, ám Kosztolányi e történelmi eseményeket nem utolsó sorban filozófiai és lélektani kérdésekként látja és láttatja, ezáltal pedig a vörös- vagy a fehérterrort idéző kulcsregényre való leegyszerűsítés érvényét veszti. A politikum tehát jelen van a műben, azonban messze nem a mindenkori „aktuálpolitika” szintjén, hanem annál sokkal árnyaltabban, s egyúttal általánosabb érvényű, „történelem feletti” törvényszerűségekhez jutva. Kosztolányi tehát a mindenkori hatalmi játszmákat úgy leplezi le, hogy közben megerősödik saját szellemi és alkotói szabadságában, illetve magának a művészetnek a szabadságát és a történelmi-társadalmi vonatkozásokon való felülemelkedését is „beteljesíti”.

SZILASI LÁSZLÓ

A Bűvös vadász: becsület, absolutio, mentség és regényelmélet Ottliknél

(ESSZÉ: KOMMENTÁROK)

A probléma

Éles szavú könyvében Réz Pál elárulja, hogy a Weber-opera alapján Ottlikot Bűvös vadásznak hívták,

„mert volt valami varázslatos, benne is, a megjelenésében, a szövegeiben és az írásaiban is.”¹

Később így folytatja:

„Nagyon jelentős ember volt Ottlik. Ő bújtatta Vas Istvánt '44-ben, amit le is írt Pista többször. Egyszer valamit nyilatkozott, hogy örök hálával tartozik neki, valami ilyesmit, és akkor Ottlik rettentő dühösen visszanyilatkozott, hogy ő tartozik hálával Vasnak, hogy megmutathatta, hogy így is lehet lenni, és hogy alkalmat adott neki erre. Az élet, az nem olyan nagy ügy, hogy azért köszönetet mondjon neki Vas Pista, hát ki nem szarik a Vas Pista életére. Hanem az, hogy ő meg tudta menteni a magyarság becsületét, meg egyáltalán az emberi becsületet, az a nagy dolog.”²

Ebben a kontextusban ozori és kohanóci Ottlik Géza (a Yad Vashem Igaz Embere)³ olyan figura, aki – nemesi származásához illő módon – a becsületet mindennél többre tartja, többre még az életnél is: az élet nem nagy ügy, a becsület igen. Irodalomtörténeti értelemben is nagy jelentőségű könyvében viszont György Péter másra jut. Ottlik *Iskola a határon* című könyvének elejét és Nádas *Párhuzamos történetek* című regényét (I. könyv, 5. fejezet) egymásra vetítve összehasonlíttja a Lukács fürdős jeleneteket. György Péter szerint Ottlik idillikus *vedutát* írt, Nádas könyörtelen *diorámában* dolgozik. A lényeg a következő:

* 1990. október 9-én hunyt el Ottlik Géza. Az író halála utáni megrendülést rövid időn belül az Ottlik-művön végzett jelentős szövegmunkálatok (monográfiák, tanulmánykötetek, újrakiadások megjelenése, az emberi alakhoz és írói műhöz fűzött kommentárok közreadása) követték, melyek évtizedekre megerősítették a szerző - korábban is rendíthetetlennek gondolt - helyét a modern magyar széppróza mesterei sorában. A terjedelmesnek nem mondható életmű rendszeres, tudományos igényű feltérképezése mellett az elmúlt évtizedekben folyamatosan újabb kérdéseket és feladatokat fogalmazott meg az értelmezők különféle csoportjai számára, mely az Ottlik-mű komplexitásának és kimeríthetlenségének elsőrendű bizonyítéka. Összeállításunkban az író hiányának tényére figyelmezve arra kértük szerzőinket, hogy fogalmazzák meg számunkra és osszák meg olvasóinkkal lehetséges és aktuális Ottlik-kérdéseiket.

¹ Réz Pál: *Bokáig pezsgőben (hangos memoár). Beszélgetőtárs Parti Nagy Lajos*. Magvető, Budapest, 2015, 201.

² Uo. 205.

³ <http://hdke.hu/emlekezes/embermentok/embermentok-nevsora>

„Ottlik a nagyszerű, pótolhatatlan író, igazi, hiteles nagy naiv volt, akinek az ártatlanságát éppolyan jó olvasni, mint amilyen szívszorító. A tökéletesedett bűnösség korszakának nappali sötétsége, mindent átható iszonyata, mindaz, amit Varlam Salamov tudott, mindaz, amit Oszip Mandelstam tágra nyílt szemmel, rezzenéstelen tekintettel nézett, mindaz, mait Maurice Blanchot, Jean Améry, Primo Lévi, Tadeusz Borowski, Kertész Imre és Pilinszky János megértett Auschwitzból, szeretett és végül túlértékelt Ottlik-regényeinkben nincs jelen, amiért is egyre gyakrabban veszem észre, hogy épp emiatt akkor olvasok Ottlikot, mint amikor Krúdyt. Finoman szólva akkor, amikor az irodalmi szöveg a menekülés, a csendes esti emigráció célját szolgálja. Nem többet, nem kevesebbet.”⁴

A regények

György Péter értelmezése az *Iskola a határonra* valószínűleg áll, bár itt is van olyan egység, amely megbonyolíthatja a dolgokat.

„Csakugyan meleg volt ezen a júliusi napon, ezerkilencszázötvenhétben. Néztük az emberek szép pucér hasát, de leginkább a lányokét. Tömérdek honfitársunk sütkérezett az uszoda három nagy napozóteraszán; a padok, fekvőágyak mind el voltak foglalva persze. Egy csöppet sem utáltam ezt a nagy tömeget most. *Fürdőnadrágos öregek, fiatalok ingerültség nélkül, sőt túlzott udvariassággal vártak sorukra a zuhanyozóknál. Csupa jóakaratot éreztünk egymás iránt. Mintha szinte a szeretetünket akarnánk szégyenlősen álcázni ezzel a túlzott, nagyvilági udvariassággal. Ezért csodálkoztam, amikor Szeredy hirtelen gormba lett.*” (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁵

Túlzott udvariasság, rengeteg jóakarot, a szeretet álcázása. Bébé és Szeredy azonban, egy másik rendben, a nemesi-katonai ügyvitelben, kívül állnak ezen a rendszeren. Bébé hiába csodálkozik.

A *Budára* azonban bizonyosan nem illik ez az értelmezés. Lássuk először Hilbert Kornél hiányos történetét.

„Budára kerültünk (csodálatosan), ezzel kellene kezdeni Hilbert Kornél történetét is. Holott talán nem itt kezdődik igazán, hanem az Adriai-tenger partján egy toronycellában, amikor hajnalhasadás előtt már-már felébred, mert fordul a szél. Vagy a londoni Tottenham Court Road sarkán az ember gondolatai közt. Vagy tíz évvel korábban, Törökmikolán, ahol véletlenül Medve Gábor ráakadt. Vagy azzal, hogy egyszer váratlanul elkezdett mondani valamit egy szobáról az emeleten, aztán elhallgatott. Ugyanolyan váratlanul. (Sosem kezdett mesélni semmit.) *Vagy, szép időrendben, azzal, hogy megszületett Marosvásárhelyen, körülbelül épp akkortájt, amikor egy sátorban, a Déli-sarkon, Scott kapitány beírta naplójába utolsó bejegyzését: It seems a pity, but I do not think I can write more. Úgy-lehet kár, de azt hiszem, nem tudok többet írni. // Ennél a mondatnál könnyű elakadni.*” (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁶

Valóban könnyű elakadni, mert a mondat azt sugallja, hogy még a nagy felfedezőik életében is a legjelentősebb cselekedet (nem a becsület megtartása, hanem) az írás – sokkal nagyobb ügy az, mint az élet.

A másik ügy Medve dajkájának, Veronikának a szentandrászi házával-telkével kapcsolatos. Ezeket a bekezdéseket hosszabban idézem.

„Medve dajkája, Veronika, megvett egy kicsi házat-földet a falujában, mert pártában maradt ugyan, de más szemmel nézik Szentendrason azt, »akinek háza vagyona«. Meg egy lánc búzaföldje hozzá. Amúgy sem lett volna semmi restellnivaló a hajadon voltán: várta vissza hadifogságból, akivel jegyen járt, a földijét; hiába várta, most már nyolcadik éve hiába, nem jött. Lett volna egy új kérője, ha

⁴ György Péter: *Apám helyett*. Magvető, Budapest, 2010. 196. A teljes kontextushoz lásd: 193–202.

⁵ Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Magvető, Budapest, 1983, 5.

⁶ Ottlik Géza: *Buda*. Európa, Budapest, 1993, 37.

félszemű is, derék magyar. Az egy hold föld, tanyaház, kút, istálló nagyon jó alkalmi vétel volt, Medve anyja beszélte rá, aki Veron megtakarított pénzét is kezelte: nem hagyta őt hadikölcsönt jegyezni, se bankba tenni, ezüst kétkoronásokban őrizte és az óriási pénzromlást nagyjából átvészelték vele. Medvének is volt otthon dugaszban régi ezüstpénze: az egykoronásért most tízezer papírkoronát adtak. Nagy baj lett volna neki, ha Veron visszamegy a falujába. Bianka sem volt meg, nagyanyja.

Aztán Veronika mégis maradt. Tudta, hogy összetartoznak; soha nem sértette meg Medvét, csak egyszer, a lépcsőházban lefelé menet. »Hát hogy lép?« – megállt vele. Medve csak egy-egy lépcsőfokot lépett mindig, jobb lábbal, és utánahúzta a balt. Hogy lép? Hát, ahogy mindenki, meg volt róla győződve. Megsértődött. Veron megmutatta, hogy kell átlépni a fokokat rendesen. Jó, de az ő mód-szerével is leértek volna a földszintre előbb-utóbb, gondolta Medve, kár volt ilyesmi miatt megsérteni a másikat. Ezt soha el nem felejtette. (Ilyen vagy, ember, mondta nekem; járn még nem tanultál meg, sértődést örökre megjegyezni már tudsz.) *Veronikájáról már az alreál előtt eldöntötte, hogy soha nem fogja cserbenhagyni. Beleszámítva, hogy az élet véletlenségei hozhatják az embert olyan helyzetbe, hogy kénytelen lesz elhagyni, elárulni az anyját, barátját, szerelmesét: azt az egyet biztosan tudja, hogy Veronikának mindig megmenti majd az életét, ebben nem fogja őt soha megakadályozni a világ, ha a feje tetejére áll, akkor sem.*

Hogy ezt az egyvalakijét megvédi, nem hagyja veszni, végül is nem volt alaptalan, délibábos terve Medvének. Nem járt vele a fellegekben, mint sok mással. Mégis, ezt az elgondolását, pont ezt az egyet, nem sikerült megvalósítania. 1952-53-ban nem tudta megmenteni Veronika életét. Nem tudta. Pedig csupán a világ állt a feje tetejére. ((És ez nem volt mentség Medve számára. *Beállhatott volna már előbb, könnyűszerrel, a meghunyászkodó gyáva csürhébe akár miniszternek, főembernek, aki autót tud szerezni, be tudja vitetni a dajkáját megoperáltatni a jászberényi kórházba Szentandrásról, hátha csak gyomorfekélye volt és megmentik: inkább a barátait, a becsületét, a hazáját kellett volna elárulnia, mint Veronikát.*))

((Inkább. Kerül, amibe kerül, mindent összeszámolva és egybevetve, igen ez lett volna a dolga. Felkészülni jó előre, és ha kell, mégoly mocskos áron, hogy legyen elegendő befolyása, pénze, világi hatalma megvédelmezni Veront, ha bármikor úgy fordul. Pontosan ezt tartalmazta az eredeti elgondolása. Nincs mentsége semmi, a saját lelkivilágát tagadta meg, csúfította el. Veron halála után Medve számolta, gyűjtötte tovább az adatokat, körülményeket, s végre egy mentsége kitudódott. Veron rajta volt a likvidálandók listáján, elhurcolták és megölték volna, a rákbetegség irgalmasan megelőzte csupán őket.)) (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁷

Ebben a szövegrészben felborul az eddigi modell: az élet immár nem kisebb ügy, mint a becsület (vagy az írás). Medvének inkább a barátait, a becsületét, a hazáját kellett volna elárulnia, mint Veronikát – kellett volna, hogy legyen elegendő befolyása, pénze, világi hatalma megvédelmezni Veront. Gyáva csürhe, mocskos ár. És mégis. Medvének nincs mentsége semmi. A saját lelkivilágát tagadta meg, csúfította el. A *mentség* (háromszor is előforduló) fogalma azonban a nemesi-katonai kontextusból azonnal átvezet bennünket az egyházi jogba.

Az *absolutio* és a bűnbánat-bűnbocsánat szentsége

A bűnbánat szentsége és bűnbocsánat szentsége Jézus Krisztus által rendelt (katolikus) szentség a keresztség után elkövetett bűnök eltörlésére.

Ha Jézus bírálkává tette az apostolokat a bűn föloldozásában vagy megkötésében, akkor a papoknak ismerniük kell a bűnbánó lelkületét és magatartását. Ez pedig csak a bűnvallomás alapján történhet meg. A halálos bűnök mind beletartoznak a bűnvallomásba, olyan körülményekkel együtt, amelyek sajátságukat meghatározzák. A föloldozó hatalom a papnál a föl-szentelés és az egyházi küldetés alapján van meg, ezért az általa adott föloldozás (*absolutio*)

⁷ Uo. 171–173.

akkor is érvényes, ha ő maga bűnben volna. A pap nemcsak fölloldozást adhat, hanem meg is tagadhatja azt olyanoktól, akik nem akarnak szakítani a bűnnel vagy nem akarják az okozott kárt jóvátenni

Ez a szentség tehát *jel*, amely a belső kegyelmet jelképezi és közli. *Emlékeztető* jel, mert Krisztus szenvedésére mutat, amellyel elvette a világ bűneit; *bizonyító* jelnek, mert a lelki gyógyulást hozta; a *jövendő dicsőség* jelének, mert Isten atyai irgalmát állítja szembe az ember gyarlóságával, ezen felül pedig *megettérés* jele is, sőt a bűnbánat része az egyház állandó engesztelésének. Az egyház nem úgy határolja el magát a bűnöstől, mintha idegen lett volna számára, hanem úgy vesz részt a szentségben, mint tagjainak kiengesztelődésében. A szentség egyúttal Krisztus *üdvszerző tetteinek* is jele, s a hit és a bűnbánat által vele azonosítjuk magunkat. Vele együtt vesszük magunkra az ítéletet és a fölmentést, amely őseredetien az ő halálában és föltámadásában valósult meg.

A fölvevő részéről a szentségnek legfontosabb része a *bűnbánat*. Ezt semmi mással nem lehet pótolni, mert benne jut kifejezésre a kiengesztelődés vágya. A bánatban benne van a lélek fájdalma és a bűntől való elfordulás is. Akkor teljes és tökéletes, ha motívuma az Isten iránt való szeretet. Kevésbé tökéletes akkor, ha más, de erkölcsileg helyes motívum váltja ki (pl. a büntetéstől való félelem). A szentség föl vételéhez ez is elég. A bánatban lévő szeretet akkor válik teljessé, ha a kiengesztelődés egész útját végigjártuk, vagyis elvégeztük a gyónást és az elégtételt. A tökéletes bánat már önmagában, a gyónás előtt megigazulttá tesz, de csak azért, mert benne van mindennek a vállalása, amit Krisztus követelt, tehát a gyónás és az elégtétel szándéka is.

A szentségnek másik fő része a *bűnvallomás*, a gyónás. Az ember akkor határolja el magát igazán bűnös tetteitől, ha bevallja őket. A bűnvallomás címzettje az egyház, mint ahogy a bűn is az egyházat sérti azzal, hogy a vétkező gátolja a kegyelem tagokba áradását. A súlyos bűnök bevallása mellett helye van a bocsánatos bűnök bevallásának is. Ezekre is lehet fölloldozást (*absolutiót*) adni, s így a szentség ebben az esetben is kifejti hatását. Megfelelő ok (*mentség*) fölmenthet a bűnvallomás alól, de a bánatnak akkor is jelét kell adni.

Az összefüggéseket a következő táblázat ábrázolhatja.

	szentség (= jel)	
		bűnbánat
absolutio		bűnvallomás
		elégtétel
	mentség	

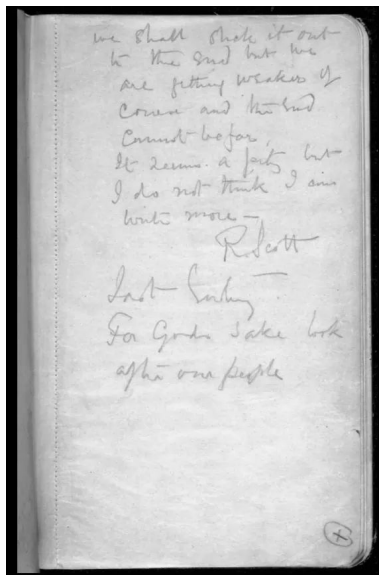
A *mentség* fogalma átvezetett bennünket a bűnbánat és bűnbocsánat szentségéhez, amelynek központjában az *absolutio*, a fölloldozás áll. Ha megbánod a bűnödöt, ha megvallod azt, és ha elégtételt adsz érte, akkor is megkapod a felmentésedet, ha nincs rá mentséged. Azt hiszem, Ottlik *Budájának* ez a legfontosabb ajánlata a magyar 1950-es évek erkölcsi problémáinak kezelésére. Szeredy és Bébé (továbbá Medve) azért olyan szabadok az *Iskola* Lukács fürdőjében 1957 nyarán, mert bármit tettek is, már elnyerték fölloldozásukat. Nem tettek bűnvallomást. Mentségük a szeretet.

Körkérdés Jézusról

A bűnbánat és bűnbocsánat szentsége Jézus Krisztus áldozatán alapul: ő az, aki meghalt az emberek bűneiért, ő volt a helyettes áldozat. Vizsgáljuk meg közelebbről Ottlik Jézus-képét.

„Ha jól értettem, s a kérdés nem az, hogy mit jelent Jézus a világnak, az emberiségnek, az elmúlt és eljövendő évezredeknek, hanem hogy nekem, személyesen, budapesti lakosnak kicsoda Ő, akkor könnyű válaszolni rá. Uram és Megváltóm. Miként arra a kérdésre is van felelet, van szó, hogy például ki volt nekem egy kecskeméti születésű Szabó Erzsébet Ottlik Gézáné. Anyám. Fölöttem pedig a csillagos ég. De hogy mit jelent nekem a csillagos ég, anyám vagy Jézus, ezen sem elmélnem nem szoktam, sem válaszolni nem tudok rá. Nem is tartozik másra, bizalmas magánügye kettőnknek, nekem és a csillagos égnek. Az emberi nyelv eddigi jelentéskészlete, összetételének szabályai, gondolkodásunk meglévő fogalmi felszerelése nem teszi lehetővé, hogy ilyen – nyelven inneni és nyelven túli, intuitív megragadható – tartalmakat kifejezzünk (ahogyan egyszer a regényről szólva próbáltam demonstrálni). A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkozni sem, létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat. A nyelv fel tudja bontani roppant összetettségüket részjelentésekre, érzelmi, indulati, etikai, esztétikai, gondolati, akarati jelentésekre. Ezek az értelmezések mind csonkák, hamisak. Az író a nyelvet nem ebben az értelmező, felbontó funkciójában használja, hanem éppen ellenkezőleg, mondhatnánk visszaélve a nyelvtan szerkezetével és a szavak jelentérendszerével, versében, *regényében a világ eredeti épségét és teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne. Nem néven nevezve kell jelen lenniük – a vers nem a csillagokról szól, nem Jézusról, nem a költő anyjáról – hanem valóságosan. Ha Ő nem áradt bele a mégoly profán, világi jelentésmozzanatokból összerakott művembe – ha másként nem, hát mint szomjúság, halhatatlan vágy, a szarvas kívánczása a szép hűvös patakra –, akkor nem is hoztunk létre semmit.” (Kiemelések tőlem. Sz. L.)⁸*

Ez a válasz újra az írást, a regényt állítja a (wittgensteiniánus) gondolatmenet középpontjába. Ha nincs benne (a hallgatások által) az anya, az égbolt, Jézus, ha nem áradtak bele a műbe, mint szomjúság, vágy, kívánczóság – akkor nem is jött létre semmi. Úgy gondolom, hogy Ottlik Réz Pál által megfigyelt Bűvös vadász-mivolta jórészt abból ered, hogy szövegeiben és személyiségében folyamatosan küzdött egymással a *becsületre* alapozó nemesi-katonai, a szeretetre alapozó, *fölmentés*-párti katolikus eredetű és a korai Wittgensteinre építő⁹ irodalmi-*regényelméleti* megközelítés. Ez a küzdelem sohasem ért véget. És, hála Istennek, soha nem győzött benne egyik elem sem.

⁸ Ottlik Géza: *Próza*. Magvető, Budapest, 1980, 213–214.

⁹ „A legfontosabb dolgokról nem tudunk beszélni, vagyis gondolkozni sem, létezésünk alapjai – a hallgatás mélyén – sértetlenül őriznek ép, teljes tartalmakat.” Aligha lehet kétséges, hogy ez az idézet az 1921-es *Tractatus Logico-Philosophicus* 6.54-es számú pontjának újraírása. Lásd: Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford.: Márkus György. Akadémiai, Budapest, 1989, 90.

GYÖRE BALÁZS

„Ennél a mondatnál könnyű elakadni”

Salamon István halálára/emlékére

Ottlik Gézáról, a „hindu eleganciájú úriemberről”?

Az ember végül odajut, hogy a számára legfontosabbakról csak néhány mondatra képes, ahogy Ottlik is csak néhány mondatot tudott írni Babitsról és Örley Istvánról élete vége felé. Ez, vagy ez sem igaz, vagyis nem pontos így – ellenkez(het)ne rögtön a bennem élő Ottlik.

Ottlik Géza nekem mindenem volt-van-lesz. Benne volt-van-lesz majdnem minden írásomban, gondolatomban és álmomban.

Amíg élt, tartotta bennem a lelket. Amikor meghalt, egyedül maradtam. Magamra maradtam. Átvetem valamennyire az életformáját (amit persze nem lehetett átvenni): nem mozdultam! Ebből a dermedt állapotból évekkkel később Tandori Dezső ragadott ki. Ő állt Ottlik helyére, aki nagyapai távolságra volt tőlem, életkorát tekintve. Mostanra már én is nagyapa lettem. Hozzá öregedtem. Kezdem kapisgálni *Buda* című könyvét, ami Tandori szerint „rettentő megvalósulatlansága ellenére egyik legérettebb műfajérzékelési, problematikai regényünk”. Mit kezdek érteni? Hát például azt a mondatot: „Úgy lehet kár, de azt hiszem, nem tudok többet írni.”

THIMÁR ATTILA

Dunaparti kikötők

„Hajód más partokra érkezett, ahol mi még nehezen igazodunk el”

Tandori Dezső

„Először is egy négybetűs, erőteljes, rövid szó. Divat, valahonnan jött egy ilyen divat, hogy kilométeres címetek adnak egy könyvnek, főleg Amerikában. Mondom, ez egy rövid, tömör szó – és erről szól: az életem anyagából kell összeszedni, ez Buda, hiába! És azzal kezdődik, hogy a határ széléről visszajutunk Budára. Az egyetlen mítosz számomra, hogy áll Buda...”¹ Rövid cím, mégis szellős, olyan, amelyikhez egy kellemes város képét csatoljuk magunkban, a városét, amely egy egész országot jelképez, s nemcsak a hétköznapi beszélgetéseinkben, hanem irodalmunkban végig. Akár családregegyt is sejtethetne. Egy hosszú, XIX. századi, sok szálon futó, terjengős családregegyt. De ha az elején kinyitjuk a könyvet – ez egyébként nem szűkszerű kezdés –, az első mondatban érezzük, hogy nem egy tárgyilagos, részletező nagyepikát olvasunk. Egyszemélyes a szöveg tere, s mégis a varázslat eredményeképpen elférünk benne mi is. Levegős. Buda e műben nem földrajzi nevet jelöl, s még csak nem is abból levelezhető irodalmi toposzt. Egy személyes életút nehéz tapasztalatát és az abból cseppenként kipréselődő élmények bölcs és elragadtatott összefoglalását.

Ilyen súlyos szavakkal kezdeném ezt az írást, de leginkább azért, hogy biztos alapot vessek az itt következő, s már jóval irodalomszakmaibb, ezért eltávolító gondolatoknak. Második bevezetésként egy erős állítás: régóta úgy vélem, hogy irodalmunk és mai irodalomszemléletünk legnagyobb próbaköve, vegyelemzési lakmuszpapírja a *Buda*. A mű gravitációs ereje körül sűrűsödik az összes olyan kérdés, amelyek manapság (XXI. század elejének vége) alapjaiban határozzák meg mindazt, amit az irodalomról, a regényről gondolunk. Úgy érzem, hogy a legfontosabb kérdés, amely választ kényszerít ki belőlünk, hogy mit lehet kezdeni egy olyan regénnyel, amelyet szerzője nem akart megjelentetni. Ez a furcsa helyzet rögtön erős reflektorfénybe állítja a szerző fogalmát. Mégpedig egy olyan író esetében, aki egész életén és pályáján végig tiltakozott az írói biográfia és a szövegben megszólaló, elbeszélő én konstruált életének párhuzamosítása, főképp egymásra vetítése, azaz egy erős szerző fogalmi kategória ellen.

Mi volt hát ebben az esetben a szerzői szándék? A megírás vagy meg nem írás, esetleg nem megírás? A megpróbálás vagy csak a próbálás maga, befejezés, lezárás nélkül? S vajon e nélkül nem teljes értékű-e a mű, újraírva a művek irányában kialakított elvárásainkat? Blikkfangos, de egyben pontos állapotleírást adott erről Szegedy-Maszák Mihály Ottlik-monográfiájának *Buda* fejezetében: „Befejezettnek tekinthető-e ez a kései alkotás, mekkora a művészi

¹ Czigány György, *Ottlik Géza és a csillagos ég*. In *Uő., Költők, papok, lányok*, Hét krajcár, Budapest, 2020, 55. Czigány György az 1985. október 7-én készült tv-interjú szövegét rekonstruálta ebben az írásában.

értéke? Az első kérdésre talán csak maga Ottlik tudna felelni, a másodikra válaszolva megszlanak a vélemények. Annyi bizonyos, hogy a *Buda* szorosán összefügg szerzője életművének többi részével.”² A *Továbbélők* és az *Iskola* szövegeltérését nézve, és ezt rávetítve a *Buda* első nyomaitól (1981) Ottlik haláláig terjedő időre, nehezen lehetne elképzelni, hogy 1990. október 9-ig eljutott volna a mű teljesen lezárt megformálásáig.

Igaz, a szerzői szándék fogalmának használati lehetőségeit vizsgálva több irány kínálkozik. Az egyik, hogy olyan irodalmi gravitációs fogalomként tételezzük fel, amely maga köré vonz, gyűjt olyan műveket, amelyek elején ugyanaz a szerzői név áll (mostani tárgyválasztásomban Ottlik Gézáé), de ezen túl nem akarunk közvetlen kapcsolatot látni a szerző biográfikus vagy akár narrációpoétikai személye és a mű szövege között. Röviden összefoglalva, ez az út egy olvasási csoportosítási, kategorizálási lehetőség. Egy másik pedig, amikor fiktív életrajzot konstruálunk a szerző számára (bármely életpálya leírása csak fikcionált lehet), s ebben a fikcionált világban tételezünk fel összefüggéseket egyes események, adatok szövegek között. Ez utóbbi esetben, amely szerencsésen regényesíti irodalomtörténetünket, bármilyen irányban kiterjeszthetjük, kidolgozhatjuk azon összefüggésszrendszereket, alapállásokat, amelyek szerint egyik vagy másik művet értelmezni szeretnénk. Érdekes módon a *Buda* esetében mindkét utat bejárhatjuk, és furcsa mód mindkettőn hiteles válaszokat kapunk.

A szerző-fogalom mellett szintén fontos kategória a szerzői szándéké. Azt biztosan állíthatjuk, hogy ha nem lett volna bármilyen csekély, de létező szerzői szándék, akkor nem készült volna el az a kéziratvariáció, amely nyomdafestéket látott 1993-ban. A szerzői szándék létezett, ez tehát biztos, a kérdés inkább az, hogy miként tudjuk magunk számára elképzelni, átélten megfogalmazni ezt a szándékot – ez sokkal pontatlanabb. A megírás-meg nem írás kettősségében lehetetlen nem észrevenni a *Hajnali háztetők* központi kérdését, amelyet Tandori Dezső az egész ottliki életmű origójaként jelöl ki, joggal: *Kell-e valamit csinálni az életben?*³

Ha a kettős helyzet eme eldöntetlenségétől indulunk tovább, akkor az is felmerül, hogy a szerző-mű-befogadó hármasság vajon tartható-e a *Buda* esetében, mert más regényekhez képest talán itt érzékelhető leginkább, hogy a megszólaló önmagához, önmagának beszél. Létezhet tehát itt egy olyan modell, hogy nem szerző és befogadó, hanem befogadók és újraolvasók kategóriája áll különféle geometriai viszonylatokban (párhuzamosságok, oppozíciók) egymással. E feltételezhető modellben a szerző kategóriája – amely egyébként az irodalomtudományban is fikcionált fogalom, hiszen empirikusan sosem szoktuk vizsgálni, megtapogatni – nem fontos, és nem kell feltétlenül biográfikus teret építeni köré. Ámbár – s ez inkább tovább gondolandó kérdés, mint állítás – az is igaz, hogy a szöveg megértéséhez nem árt ismerni korábbi Ottlik-művek szereplőinek történetét, hogy azokat a *Buda* esetében is felhasznál-

² Szegedy-Maszák Mihály, *Ottlik Géza*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994, 155.

³ „Hát Péter – sóhajtottam. – Valamit csak kell csinálni az embernek az életben.

Miért? – kérdezte tágra mered szemmel. – Miért kellene?”

Tandori legfontosabb elemzése, s talán az egész ottliki életmű leginkább célba találó értelmezése, a híres képeslapon elemzés: Tandori Dezső: „...csak egy ürge, és lidérces messze fény...”, In Új írás 1985, 93–99. Ezt a tanulmányt egy képeslapon köszönte meg neki Ottlik, ennek kiadása Tandori Dezső, *A pontatlansági állandó: (és/vagy Ottlik-rejtély)*, In Új holnap, 1996/nov. 3–16.

nálhassuk. (De használ-e?)⁴ Az összefoglaló szerzői/csoportosítási kategória nem látszik feladhatónak.

„Visszakerültél hát Budára, ahol születted” – határozott hangú elbeszélő, aki szándékoltan tart távolságot a szöveg írójától/leírójától, nem tesz utalást az írás munkafolyamatának alakulására.⁵ Festészeti problémákat sorol (a konyhai ablakból észlelhető látvány megfestése) – ezt egyébként Tandori erősen kifogásolta –, és ez erősen elfed egy sor olyan kérdést, amely az írásban létrejövő szövegek létmódjához kapcsolódik. Amíg az írott szöveg esetében annak lemásolása nem kelt feltétlenül művészi, esztétikai hatást, sok esetben nem is igényel komolyabb művészi képzettséget, előéletet, addig ez a festészetben nem így van. Akár a másolás, akár egy mű hiányzó részletének megfestése, kipótlása számottevő művészi teljesítménynek számít. Hasonlóan fontos a töredezettség – írásban inkább elliptikus szerkesztés – kérdése. Egy vászon bizonyos területeinek szándékos kihagyása ritkán szokott sikerre vezetni a festmény esetében, ám a verbális művészi területeken a kihagyás nagyon fontos megformálási elem lehet: a festmény vizuális elemei között nem lehet semmi, a szavak között igen.

Noha a *Buda* narrátora, Bébé megtartja festői foglalkozását és hivatását, gondolatköreinek egy része kapcsolódik is a festmények értelmezésének metaforáihoz, ám legalább ennyit töpreng a fényképek befogadásának gyakorlati és elméleti kérdéseiről is. Ha az előbb a megírás/meg nem írás eldöntetlenségét vetettem fel, most a festmény/fotó helyzeti eldöntetlenségét szükséges regisztrálnom a középponti, a művészet lényegét megragadni kívánó metafora bemutatására. Bébé egyfolytában festeni próbál – ez nem sikerül neki –, közben pedig állandóan a fotók rögzítésének, a negatívok-pozitívok létmódjának elméleti, filozófiai kérdéseivel foglalkozik. Saját szövegéből el-elmaradnak a festészet alapvető – és az epikai irodalom leíró részével is párhuzamokat mutató – megformálási módjainak elemzése, például a színek, az árnyalatok, rétegek és rétegvastagságok, a fényesség és árnyékosság arányának boncolgatása.⁶ Anélkül, hogy a festmények és fotók ontológiai különbségeiről és párhuzamosságairól értekezzen (ez terjedelemben nem lenne itt megoldható), érdemes megjegyezni, hogy míg egyrészt fényképek és festmények elkészítésének időbeli rögzítettsége igencsak különböző, addig értelmezésük, vizuális tartalmuk felfejtése nem mutat ilyen jelentős különbséget. A kettő párhuzamosítása, egybemosása (Bébé festménye – Medve nagyítása) egyébként részben az írás (Medve) és a festés (Bébé) megformálási különbségeire, de értelmezési befogadási hasonlóságaira is rávilágít, azaz végső összességben az eldöntetlenséget sugallja.

A tanulmány elején azzal kezdtem a gondolatsort, hogy a *Buda* című regény maga köré vonzza az összes, napjainkban fontos irodalmi kérdéskört, kiemelkedően a szerzői szándék

⁴ A kritikai fogadtatás és megítélés fontos kérdése volt (tán még ma is az), hogy a *Buda* olvasásához, megértéséhez szükséges-e az *Iskola* előzetes ismerete. Szegedy-Maszák Mihály és Margócsy István az 1990-es évek közepén ezt határozottan vallotta. Én úgy gondolom, hogy nem feltétlenül szükséges az *Iskola* előismerete a *Buda* olvasásához. Thimár Attila, *Visszaértektél hát Budára*. In Uő., „Budának szemtanúja vagyok”, i. m., 125.

⁵ Ellentétként a *Hajónapló*nak, amikor jelzi a Logbook aznapi bejegyzését.

⁶ A fotó mint megalkotottság szerepéről és annak a bizonytalansági tényezők közötti helyzetéről: Vársári Melinda: *Médiумok versengése. Lép, matematika, hang és nyelv(ek) Ottlik Géza Buda című művében*. In „Próza az, amit kinyomtatnak”. *Tanulmányok Ottlik Gézáról*, szerkesztette Bednancs Gábor, Hansági Ágnes, Horváth Csaba, Palkó Gábor, Wernitzer Júlianna, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2013, 314–333.

kérdésével. Ezt, a most előtérbe állított kérdést, a mű szövege nem egyszerűsíti, hanem még bonyolultabbá teszi több ok miatt is.

Az egyik fontos ok, amint azt fentebb írtam, hogy nehezen eldönthető, hogy a szövegben olvasható párbeszédes viszonyban a megszólaló én kihez beszél. Míg az *Iskolában* egyértelmű szituációval indul a történet – Szeredy a Lukács-uszoda napozóteraszán választ vár egy számára fontos kérdésre –, addig ez a Buda indításában nem ilyen egyszerű. Viszonylag könnyű lenne azt feltételezni, hogy a beszélgetőtárs, a meghallgató partner Márta, s az első párbeszédszituációban ők ketten, Márta és Bébé vesznek részt. Viszont a regény világában kiderül, hogy a középponti probléma felmerülésének, az *Ablak* című festmény elakadásának idejében Márta már nem él. Ezt a furcsa, párbeszéd-hiány szituációt a regény a későbbiekben is többször érzékelteti. A regény szövege ezek szerint önvalomás, önmagához szóló beszéd.

Egy másik ok, ami nehezíti a befogadást, hogy nem könnyű az egyes fejezetek által kialakított struktúra, illetve struktúrák azonosítása, értelmezése. Egymás után következnek-e ezek a fejezetek? Vagy éppen egymásba nyitva, egymásból kiindulva, majd visszatérve, mint egy kisváros (Génova?) kanyargós utcáskái? S ha ez utóbbi – metaforán alapuló – megközelítést fogadjuk el, akkor hogyan kell olvasni? Elejétől a végéig, vagy szándékosan összeviszva?⁷ A regény egyes részeinek publikálásai nem lehetnek itt irányadók, mert a Rakéta regényűjság, illetve az 1984-es Jelenkor-beli megjelenés után a többi részlet már a mű könyvkiadói megjelenését előzve, amolyan figyelemfelkeltési szándékkal látott nyomdafestéket. A regény „matériája” tehát egy nem állandó, nem lezárt szerkezetben áll előttünk a szövegben. Dobozregénynek is lehet nevezni ezt a szerkesztési módot, amelynek a két fala közötti belső tartalom tetszőlegesen változtatható, de talán a nyitott szerkezet elnevezés mégis jobb lenne. Nemcsak azért, mert a szerzői szándék (befejezettség/be nem fejezettség) kettősségét jobban érzékelteti, hanem azért is, mert az Ottlik által nyújtott új olvasási ajánlatot is jobban írja le. Ezt erősítené, hogy a címek végig zárójelben állnak, iránymutatók tehát, de egyben vissza is vont irányjelzők a szövegben.

Az előbbiekben feltett első nehezítő okra – nehezen állapítható meg, kik a párbeszéd résztvevői – egy könnyített magyarázatot találunk, hogy ha úgy képzeljük, a megszólított Márta. Röviden és sematikusán, Mártának mesél önmagáról a narrátor. E mesélésnek egyik legfőbb mozgató ereje, hogy a megszólaló az immár nem élő Mártával kapcsolatot létesítsen, és az elbeszélés építőkövei különféle, az elbeszélés idejében a múlt emlékdarabkáihoz kötődő reflexiók lesznek. Innen nézve felmerülhet a kérdés, hogy van-e ennek a regénynek életrajzi olvasata, amelyet érvényesnek és hitelesnek tartunk? Vagy inkább a retorikai olvasatot részesítjük előnyben, és azt vizsgáljuk, hogy a fiktív – itt már nem élő személlyel folytatott párbeszéd milyen megformálási újdonságokat hozott a *Hajónapló* szintén ilyen párbeszédre épülő szövegéhez képest? Ott Ottlik/Kirketerp és Mándy/Mandygaard beszélnek egymással, itt pedig Ottlik Géza/Bébé és Debreczeni Gyöngyi/Márta, s mindkét „eset” közelíthető akár valamilyen referencializálható síkhoz is, ám valószínűleg mindkét eset ilyen szempontú feldolgozását felülírna a megalkotottság retorikai készlete.

⁷ Egy talán meghökkentő párhuzamként hozom ide Chuck Palahniuk regényét, az *Invisible Monsterst*, amelynek epikai szerkezetét az író a magazinok nem lineáris, hanem montázszerű szerkezetéből vette át, s így a történet nem lineárisan, hanem egy „rendszeretlen”, oda-visszalapozós szerkezetből áll össze. Ottlik nyilván nem ismerhette még e regényt, de a *Buda* „pamutgombolyagos” szerkezete hasonló prózapoétikai megoldások (útkeresés) irányába mutat.

A *Buda* megjelenésekor szinte újraindult az Ottlik-recepció, sok kritika, vélemény, értékelés látott napvilágot, mintha mindenki hozzá akart volna szólni a megjelenéshez és tanulságaihoz. Az elkészült kommentárok közül Tandori Dezsőét emelném ki, aki a Népszabadságban is,⁹ majd hosszabban a *Jelenkorban*¹⁰ is írt a regényről.

A Bécs felé tartó hajnali gyorson, amint a *Buda* olvasásába kezdett, rögtön ceruzás jegyzéseket is tett belé, értelmezve, de tulajdonképpen regisztrálva–írva olvasta a művet.¹¹ A *Buda*-kritikáktól hangos irodalmi életünkben a *Jelenkorban* 1993-ban tette közé gondolatait a *Budáról*. A megjelent könyv kritikájaként értelmezhetjük, bár inkább volt ez Tandori-olvasat, még pontosabban Tandori-olvasás.

Tandori és Ottlik kapcsolatának érzékeltető leírásához nem elég az itt rendelkezésre álló terjedelem, de már a jegyzetbeli idézet is mutatja, hogy milyen fontos és különleges volt Tandori számára is a regény. Ő azonban igazi olvasóként rögtön meg tudta ugrani az e szöveg elején felvetett kérdést, hogy vajon a szerzői szándékot miként értelmezzük a könyv esetében.

A Tandori-olvasás mindig saját nézőpontú és nagyon fontos tanulságokat hozó, de különösen ez volt a *Buda* kapcsán – ehhez képest viszonylag eléggé visszhangtalan maradt.¹² Igaz, ahogy általában más Tandori-dolgozatok esetében, itt is sok mindenről esett szó a mondatokba szöve, de hát éppen ez az írás „igazi” tétje, hogy próbáljon valamit leképezni/megformálni az életből úgy, hogy közben igazodik is ahhoz. Az olvasás történetét úgy formálta meg, hogy az maga is önálló történet legyen, ezért kerülnek elő a fogadások, a verebek, a bevásárlás, a madáretetés stb. S ezek között elrejtve, vagyis inkább beépítve olvasható néhány nagyon fontos állítás a *Budával* kapcsolatosan is. Tandori szerint nincs közvetlen kapcsolata az *Iskolával*, mert a szöveget már nem az a hit mozgatja, hogy a megismerhető és elmondható dolgokból mégis összeáll valami, hanem éppen a megtorpanás és a kifejezhetetlenség (el-dönthetetlenség) regénye a *Buda*. Igaz, egyben olyasféle felismerés, hogy a hiányokon túl is lehet élni, sőt a legnagyobb veszteségeket is elviseljük, még akár akkor is, ha ennek nincsen hiteles vagy hitelesnek elfogadható formája.

Ebből következik, hogy ha nincsen hitelesen összetartó működése életünknek, akkor miért lenne (legyen?) ilyen formája megírt műveinknek? Hiszen ez pusztán egy mesterkéltné megcsináltság volna. A *Buda* ilyen értelemben teljes mű, kész és egész alkotás, mert rávesz, biztat, kényszerít arra, hogy újra végiggondoljuk saját életünk veszteségeit, és a túlélések lehetséges módszereit. Emlékekkel, filozófiával, anekdotával. De más szempontból (Tandorié-ból) újra felvett alakmással (Bébé), Mártának/Gyöngyinek szóló vallomással (a szilveszterkor kétszer felrakott tangó rögzítésével az örökkévalóságban), sok zárójellel. „A *Buda* ergo nem dal. Foglalat. Kutatás.” – írja Tandori. A módszer kipróbálása, mint a matematikusoknál.

⁹ Tandori Dezső, *Hány óra Buda?* (Népszabadság, 1993. augusztus 14.), ld. még: *Az elbeszélés nehézségei. Ottlik-olvasókönyv*, szerk. Kelecsényi László, Holnap Kiadó, Budapest, 2001, 260–264.

¹⁰ Tandori Dezső, *Budán innen, Budán túl*. In *Jelenkor* 1993/ I, 807–814 1993/ II, 919–930.

¹¹ „199....-án a Bécs felé tartó hajnali gyorsvonat étkezőkocsijában magam elé tettem az asztalra Ottlik Géza *Buda* című könyvét, olvasásába fogtam, majd ceruzámmal belefirkáltam első jegyzeteimet a sorok közé.” Uo., 807.

¹² E visszhangtalanság fontosságáról írtam korábban (ld. *Tandori és Ottlik*. In Thimár Attila: *Budának szemtanúja vagyok*, Holnap Kiadó, Budapest, 2015, 45–60), de most is szükséges erősen kiemelni, mert sajnálatos hiány-esemény (vákuum?) a recepció történetében.

Milyen módszeré? A szabadulásé, az élet és mű közötti beszorulásból való kiszabadulás módszeré.

A *Buda* legfontosabb kérdése szerintem a megszólalási hangfekvés megtalálása, azé a hangé, ami kijelöli a távlatot. A megszólaló, az élet, a regény, az alkotás egymáshoz való távolságának és távlatának, tehát rálátásának a helyzetét, mert ennek segítségével tudunk ki-kecmeregni a beszorulásból. Talán nem is véletlen, hogy a Tandori is a 4 Non Blondes együttes metaforáját viszi végig szövegén.¹³ A hang megtalálása, hogy hiteles, de egyben kiszabdult is legyen ez a hang, elérve, de nem túlhaladva a befogadót. Hogy a *Buda* útjelző táblát innen is, túlhan is lássa.

Bár a *Budáról* azóta is sok tanulmány, értelmezés jelent meg, én azt hiszem, éppen Tandori regényértése lett volna legfontosabb számunkra. 2001-ben ezt ő is megírta, tőle talán nem megszokottan ingerült hangnemben.

„Igaznak gondolom azonban, amit cikkemben leírni próbálok. (Legföljebb az igazság része marad az is, hogy nincs hozzá elég tehetségem, avagy a tárgy sprődebb.) Hogy 1991-ben érte az első támadás, átértékelés (»árulás« -- ez rút szó lenne) Ottlik állítólagos főművét, jellemző. Az író már halott, nem hallja. De más a lényeg. Akik innen nézték az *Iskola...* dolgát, jámbor ártatlanok. (Ártalmassá gyakran váló közhangulatmegerőszők, meglovaglók, ájtatos manók.) Mert csak a politikát, a társadalmat, az emberközit látták a regényben vagy főleg azt. Nem pedig: hogy a »boldogságfogalom« ottliki megformázása a lényeg. A megfoghatatlan, amit a regény szint feletti teste mégis sugall, ám ami nélkül kutyagumi értelme nem lenne az írói fáradozásnak. A Vásárcsarnok hangulata, a Duna párái, a hajnali háztetők, sok egyéb. A gazdag magány fájdalma.

Akik nem ezt látták vagy ezt nem látták, hát istenem. Lassúbbak voltak, lejjebb maradtak, közelebbig értek csak? Ez se. Ki-ki más. Csoportok vannak, szellemi értéktözsdek (brr). Látom, visszame-nőleg is, sorsomat. Lassítok, lejjebb adom a másokat illető várakozást, közelebb próbálok nyúlni a... nem, magam nem vagyok Ottlik-féle boldogságghitú, ám itt nem rólam van szó.”¹⁴

Ezeket a sorokat újraolvasva érdemes emlékeznünk Ottlikra, az íróra, s az elkövetkezőkben többször elővennünk regényét.

¹³ T. D., *Budán innen, Budán túl, i.m.* (8. jegyzet)

¹⁴ Tandori Dezső, *Lassabban, lejjebb, közelebbre. (Buda-metszetek)*, Jelenkor, 2001/3, 340–345.

HERNÁDI MÁRIA

Az Ottlik-térkép

(Láthatatlan nyomvonalak)

Mielőtt a szó valódi értelmében Ottlik-olvasó lettem, már olvastam Ottlikot. Mint hozzám hasonlóan mások is, az életművel való ismerkedést középiskolásként kezdtem az *Iskola a határon* című regénnyel, ami az oktatásnak akkor még nem volt része, a kollégiumban azonban már kézről kézre járt. Visszatekintve erős a gyanúm, hogy tizenhét-tizennyolc évesen keveset érthettünk Ottlikból, mégis egyre inkább meg vagyok győződve arról is, hogy vannak könyvek, amiknek az olvasását érdemes már azelőtt megkezdeni, hogy igazán megérnénk rá. A korai olvasás olyan lenyomatokat hagy az emberben, amelyek – akár teljesen tudattalanul vagy intuitív síkon – kijelölnek számára egy útirányt. Megmagyarázhatatlan vonzódást hoznak létre, s ez léptet be majd abba a tájba, amely már a saját, önálló életünk, s nyit meg ebben a tájban egy olyan elrejtett térképet, amely sokfelé ágazódó érdeklődésünk, mélyülő érintettségünk, kiteljesedő megértéseink nyomvonalán rajzolódik ki – láthatatlanul, gyöngéden, mégis egyre egyértelműbben és egyre érvényesebben. Egy folyton velünk utazó-költöző könyv, egy életünkbe gyökerezett életmű olvasásával a saját életünk térképét olvassuk – mindig újra és mindig tovább – miközben rajta, benne járunk.

(„Tejsav vagy gyanta”)

Gyanúm dacára azt sem állítanám, hogy tizenhét-tizennyolc évesen egyáltalán ne értettük volna az *Iskolát*. Valamiképpen már értettük egészében, hiszen lelkesen és gyönyörködve olvastuk, a regénytér befogadott bennünket – részleteiből pedig feltétlenül értettük azt, aminek megértésére akkor szükségünk volt. Egy szigorú keretek közt, zárt rendszerként működő, bentlakásos iskola diákjaiként például pontosan értettük, hogy mi az a „belső szabadság” – először a tanszerláda fedele mögött, aztán a hajnali ködben a csuklógyakorlatok alatt, később a szombathelyi országúton menetelve, végül pedig rendíthetetlen csöndjével bárhol és bármikor elérhetően. Akkor, középiskolásként úgy éreztük – ha ez az érzés később sok tekintetben felül is íródott – hogy az *Iskola* rólunk, a mi akkori, kollégiumi életünkről szól. Sokkal később, Ottlik *Ceruzajegyzetek* című esszéjének sorait olvasva nemcsak tizennyolc éves kori, jellegzetes életérzésemre, de még az akkori szavaimra is ráismertem: „Az elnyomás ellenállásra nevelt, a parancsszó különvéleményre, magányra. Észre kellett vennünk, hogy a képzelet szabad, hogy csak a gondolataink és az érzéseink függetlenek; így érlelődött bennünk az egyéniség, végső menedékünk.”¹

Pontosan értettük azt a sajátos összetartozást is, ami a regény szereplőit egy életen át, szavak nélkül és érzelmeken túl is egybekapcsolta. „De hát össze vagyunk kötözve, s még csak nem is úgy, mint a hegymászók vagy a szeretők, nem azzal a részünkkel, amelyiknek ne-

¹ Ottlik Géza: *Ceruzajegyzetek*. In Uő: *Próza*, Magvető Kiadó, Budapest, 1980, 113.

ve, honossága, lakcíme van, s tesz-vesz, szerepel, ugrál a világban, hanem igazában a nagyobbik részünkkel vagyunk összekötözve, amelyik nézi mindezt. Tejsav vagy gyanta, valami ki-termelődött izomlázból, sebekből, sárból, hóból, életünk gyalázatából és csodáiból; valami kenyérfű, ami nélkül most már nehéz volna meglenni.”² Ennek a tapasztalatnak a nyomán még sokáig a barátság krónikájaként olvastuk Ottlikot.

Végül talán a legfontosabb, Ottlikkal közös, későbbi életszemléletünket is meghatározó tapasztalatunk a középiskolai évek alatt a győzelem és vereség kérdésére vonatkozott. Bár akkor még nem ismertük az *Iskola* első kiadásának mottójaként szereplő Rilke-idézetet („Ki beszél itt győzelemről? Túlélni – ez minden”), nagy becsben tartottuk a regény ugyanerre vonatkozó, híressé vált passzusát, amely kollégiumi szobáim falán cédulákra írva még hosszú évekig kísért: „A mohácsi csata négyszázadik évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán, vereséget megünnepelni, de hát aki a győzelmét ünnepelhetne volna itt most, a hatalmas ottomán világbirodalom, már nem volt meg. A tatároknak is nyoma veszett, sőt időközben, szinte a szemünk láttára, a szívós Habsburg-császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelgessük vesztes, nagy csatáinkat, melyeket túléltünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenestre igazibb tulajdonunknak.”³

Végül tudtuk, nem is annyira az irodalomórákról, mint inkább intuitív módon, hogy Ottlik nagy író, fontos író, akit feltétlenül olvasni kell – arról viszont akkor még fogalmunk sem volt, hogy mást is írt, nemcsak az *Iskolát*.

(„Levegős labirintus”)

Mégsem a középiskolában váltam Ottlik-olvasóvá, hanem néhány évvel később, elsőéves egyetemistaként. Akkor jelent meg először Ottlik posztumusz regénye, a *Buda*, amit a nyári fűben hasalva, az első bekezdéstől az utolsóig teljes elragadtatásban olvastam végig. Akkor még nem tudtam volna megmondani, hogy mi tetszik benne annyira, csak azt éreztem, hogy a regény valóságos, testileg is érezhető teret hoz létre körülöttem, amiben szeretek benne lenni, ami otthonos, akár egy kedves város, vagy egy jól belakott kollégiumi szoba. Ezért aztán amint a végére értem, rögtön kezdtem is előlről, aztán újra előlről, később pedig, amikor már jól ismertem a szöveget, ide-oda járkáltam benne, keresztül-kasul olvasgatva. Kötődni kezdtem ehhez a könyvhöz, mint tárgyhoz is: szorongattam a kezemben, tapintgattam szép, csontszínű borítóját, cipeltem magammal mindenfelé szöttes tarisznyában, csóvázás hátizsákban, s tudtam, hogy ennek a könyvnek a jövőben is mindenhol ott kell majd lennie velem, ahol csak élni fogok. De nemcsak otthonos volt számomra ez a regény, hanem szívdobogtatóan izgalmas is – izgalmasabb, mint bármilyen más regény, amit addig olvastam. Ma már sejteni vélem, hogy miért: talán az akkori élethelyzetemre és életérzésemre ismertem rá benne. A *Budának* az az idősíkjá ugyanis, amely történetileg az *Iskolát* folytatja, a katonaiskolai képzés két szintjének, a kőszegi alreálban és a budai főreálban töltött diákéveknek az átmenete, 1926 nyara és ősze. A regény első kilenc fejezete – csaknem az egyharmada – a szabadulásnak ezeket az érzelmileg telített és felismerésekben igen gazdag, hátalelt hónapjait rögzíti. Ezekben a hónapokban – aztán a főreálban töltött években is – a szereplők lelkiileg

² Ottlik Géza: *Iskola a határon*, Magvető Kiadó, Budapest, 1993, 427–428.

³ *Iskola a határon*, 422–423.

egy olyan különösen intenzív határsávban léteznek a diáklét és a felnőttlét határán, amilyenben én is éreztem magam az érettségi utáni nyáron, illetve az első egyetemi éveim alatt. Ebben a határsávban egyszerre volt ott a feldolgozásra váró múlt, amit éppen túlélünk, és a jövő nagy lélegzetvétele az „előttem az élet” és a „még minden lehet” érzéseivel. Mintha az előttem álló, de akkor még ismeretlen életem „levegős labirintusára” is ráismertem volna előre, mintegy sejtelemszerűen: a saját életemet is tükrözhettem nekem a regény, nemcsak a jelen szituációjában, hanem időben visszafelé és előre felé is. Mégsem az életeseményekben ismerem magamra igazán, hanem az életérzésben: a megértés vágyában, a térképészítés szenvedélyében (múltra és jövőre is vonatkozóan), illetve a jelen pillanat hálójában és felszabadult életörömében, amit a *Buda* első bekezdése tükröz: „Visszakerültél hát Budára, ahol születtél. Ez csoda volt. Megvolt a város; az elviselhetetlen és soha véget nem érő éveket elviseltesd és véget értek. Az történt, hogy a négy, nem, a negyven – nem: a négyszáz év véget ért, elfogyott. Nehemiás próféta átkot szórt a népére, mert nem tartották észben az Úr csodáit, amiket értük tett. Hát én, Both Benedek, észben tartom. 1926-ot írtunk, csoda volt, alig hihető.”⁴

Az életmű olvasását tehát rendhagyó módon a legvégéről kezdtem, s visszafelé haladtam benne, a *Prózán* és *A Valencia-rejtély* írásain át az elbeszélésekig és novelláig – s mivel a *Budán* keresztül léptem be az életműbe, sokáig minden más Ottlik-szöveget a *Buda* tükrében olvastam.

Kezdetől fogva – magyar szakos egyetemistaként, doktoranduszként, majd irodalomtörténészként – az a kérdés mozgatott, hogy mi is a regény, illetve az életmű középpontja, lényege, magja – hogy Ottlik mit is akart voltaképpen megírni. Sosem értettem egyet azokkal, akik Ottlikot egykönyvű írónak tartották, és minden művét az *Iskola* előzményének vagy újrafírásának tekintették. Biztos voltam abban, hogy bár a kőszegi évek, illetve az otthon és a családi-gyermekkori miliő traumatikus elvesztése sarkalatos pontja és minden mást meghatározó szegmense az életműnek, de semmiképpen sem a középpontja. Az utak nem ide vezetnek, Ottlikot nem a trauma, a krízis bugyrai érdeklik, hanem valami olyasmi, ami ennél mélyebben húzódó, nehezebben kimondható tapasztalat.

Az elrejtett középpontot előbb az ottliki témák és gondolatrendszer, később a művek szerkezetének szintjén, még később pedig a nézőpontok síkján kerestem. Ennek az útnak a fontosabb felismeréseit szeretném a továbbiakban felvázolni.

(A „szeretet éghajlata”)

Az életmű „szívét” keresve magától értetődően jutottam el először az emberi kapcsolatok témájához. „Sokáig úgy látszott, hogy egyáltalán élni is csak a szeretet éghajlata alatt lehet.”⁵ – írja Ottlik az *Iskolában*, ahol a szereplők számára a legnagyobb szenvedést talán éppen ennek a gyerekkorban még létező éghajlatnak a hirtelen elvesztése okozza. Külön figyelmet érdemel Ottlik metaforája, amely mint „éghajlatot” határozza meg a szeretetet, ami nem az emberi pszichében lelhető fel, hanem az egyes embert és az embereket veszi körül és kapcsolja egybe, akár egy légkör. Ebből látszik, hogy Ottlik nem egy érzelmre utal a kifejezés alatt, hanem egyetemesebb valóságra, hasonlóan, mint a perszonalista filozófus, Martin Buber, aki szintén a szeretet transzcendens jellegét hangsúlyozza: „Érzelmek kísérik a szeretet metafí-

⁴ Ottlik Géza: *Buda*, Magvető Kiadó, Budapest, 1993, 7.

⁵ *Iskola a határon*, 275.

zikai-metapszichikai tényét, de alkotni nem ezek alkotják [...]. Érzéseink »vannak«; a szeretet történik. Az érzések az emberben laknak, de az ember a szeretetben lakik.”⁶ Ottlik az *Iskolá*-ban még csak elvétve, a *Budá*-ban azonban már gyakran használja a „szeretet” szót. Az ember-ember közti szeretetkapcsolat a posztumusz regény központi témája lesz: szerkezetileg is középen sűrűsödnek az ezzel foglalkozó részek, körbevéve a („*Szeretet*”) című fejezetet. Azon túl, hogy az elbeszélő, Bébé, a regény hálaadásának részeként listát készít a szereplői és a saját kapcsolatairól, természetesen a szeretet mint szó és a szeretet mint valóság össze nem férése, tehát a nyelv elégtelenségének kérdése is foglalkoztatja. Gondolatmenetei végén arra jut, hogy a szó nem fedi, sőt, inkább ferdíti, torzítja a mögötte lévő, rendkívül összetett, réteg-zett s nyelvileg-fogalmilag megragadhatatlan tapasztalatot. Aminek azonban az elbeszélő, Bébé utána akar járni – többek között az eltelt életre való visszatekintés és a feleség, Márta halála utáni gyászmunka miatt is – az a szeretetnek nem az elnevezése, hanem a valósága.

A kettő különbségét hangsúlyozza Ottlik *A regényről* című előadásában is, amely a szerző talán a leginkább filozófiai vonatkozású írása. Amikor a regényt alkotó modellek között az utolsóhoz, az Rr-hez ér – amit az író „titkának”, „lelkének” nevez, s ami elgondolása szerint a regény legmélyebb, legfontosabb, folyamatosan keletkező és végképp megfoghatatlan dimenziója – Dickenset hozva példának így ír erről: „Hogy mégis megkockáztassunk valamit, egy adatot, Dickensnek erről az Rr regényépítő (ismeretlen) modelljéről: alighanem szeretet járja át, méghozzá valódi szeretet. [...] Dickensnél jól látható, hogy az Rr-ben a szeretet valóságos, teremtő, »valamit létrehívó« szeretet, és nem az, »amit annak nevezünk« az R1-ben.”⁷ Az idézett részhez fűzött lábjegyzete szintén az érzelmek és a szeretet különbségét hangsúlyozza, illetve az utóbbi megfoghatatlanságát: „Jól látható mindenestre, hogy a történet (R1) »közérthető«, megható érzelmessége külsőséges, csupán *modor*, [...] a Dickens-regény lényege, létrejöttének titka – a »valódi szeretet«? »arkangyali részvétlenség«? – szükségképpen másutt van, mélyebben, hozzáférhetetlenebb helyen.” (Kiemelés az eredetiben.)⁸

Az *Iskola* lelki történései közül az egyik legfontosabb az elvesztett „szeretet-éghajlat” újratерemtődése a barátságokban. Ennek folytatásaként a *Buda* első része hazatérésként ünnepli a gyerekkori szeretet-éghajlatba való visszatérést felnőttként, s a két „éghajlat” – az *Iskola* előtt és alatti; az újratерemtett és a visszakapott – egymásba olvadását. A posztumusz regény második részében ugyanakkor – a feleség, Márta halálával – már ott van egy újabb éghajlatvesztés feldolgozandó traumája, ami átmenetileg egy hasonlóan súlyos valóság- és jelenlétvesztésbe sodorja a gyászoló, idős Bébét, mint az *Iskolá*-ban a kisfiú Medvét. A saját halál közelségében új kapcsolatok teremtésének már nincs realitása. A túlélésnek itt már csak egyetlen módja látszik, ami a korábbinál sokkal nehezebb: ez az elvesztett jelenlét újratерemtése, ami egyrészt Márta halálon túli, újfajta jelenlétének felfedezéseként, másrészt az elbeszélő, Bébé jelen pillanatba való visszatalálásaként fog realizálódni – ezekre írásom végén még kitérek.

⁶ Martin Buber: *Én és te*, Európa Kiadó, Budapest, 1994, 19.

⁷ Ottlik Géza: *A regényről*. In *Uő: Próza*, 195.

⁸ *l.m.*, 200.

(A „gyarapodó műalkotás”)

Az életmű egy másik lehetséges középpontjának, rendező elvének Ottlik kezdettől meglévő, létösszegző és létértelmező irányultságú írói szándékát láttam. „Nekem nem volt semmi külön mondanivalóm, csak az emberi létezés és a világ teljes egésze.”⁹ – mondja magáról önironikusan a Lengyel Péterrel készített interjúban, majd később így magyarázza ezt: – „[...] a művészet lényegében nem külön szakma, hanem egyszerűen az élet gyakorlása, az emberi lét természetes foglalkozása, amit mindenki űz éjjel-nappal. Ami megtörtént az emberrel, vagy amit tesz, amit vele tesznek, amit szeretne, amit tapasztal, érez, lát, hall: azt mind átéli, tudomásul veszi, reagál rá, visszagondol rá, *rendezni* próbálja, hordozza, *építi*, szóval éli az életét. Mihamar ilyen értelemben képzeltem el magamnak hétévesen az írói pályát: hogy majd a létezés-szakmában dolgozom.” (Kiemelés: H.M.)¹⁰ Az idézett részletből világosan látszik, hogy Ottlik számára az élet és az írás nemcsak hogy párhuzamos, de eredendően összetartozó. Ez az élet azonban magas szintű tudatossággal és éberséggel vezetett élet, erre utal az általam kiemelt két ige, a „rendez” és az „épít”. Ennek a tudatos és éber, építő-rendező életvezetésnek a jellegzetes ellenpontja a *Hajnali háztetők* „életművész” Halász Pétere, aki nem érti, miért is kellene megfestenie a magasból látott hajnali város képét, ami pedig kis idővel azelőtt még mélyen megrendítette. A festő-elbeszélő Bébé ott is az életre való utalással érvel a művészi tevékenység fontossága mellett: „– Hát Péter – sóhajtottam – Valamit csak kell csinálni az embernek az életben. – Miért? – kérdezte tágra meredt szemmel. – Miért kellene? / Erre nem tudtam válaszolni.”¹¹ A számos Ottlik-műben elbeszélőként szerepeltetett Bébé ébersége és tudatossága mögött valójában az áll, hogy – szemben például Halász Péterrel – értékesnek érzi, ennek megfelelően pedig nagy becsben tartja az életét, nemcsak mint a katonaiskola utáni „maradék nagyvakációt” vagy regényírásra alkalmas, „jó nyersanyagot”, hanem mint a gyermekkorba nyúlik vissza, a „hosszú unalmas délutánok” idejéhez: „[...] Amit a gyerekkor boldogságának tartok, az *nem* a játék. A világ, a létezés. A hosszú, unalmas délutánok [...] az unalom boldogsága”¹² – vallja Ottlik a Hornyik Miklóssal készült interjúban (kiemelés az eredetiben). Az unalom azért lehet boldog, mert betöltetlenül maradó ürességében teret nyit a korábban átéltek feldolgozásának sajátosan meditatív gyakorlata számára: „Újra és ismételten újra kell végigmenned magadban a dolgokon, nem is annyira az eszeddel, hogy mi volt, ami volt, hanem az érzéssel, hogy milyen volt, hogyan volt? [...] így *tisztázódnak, tevődnek helyükre* a dolgok. Így *építed* az életed *áttekinthető rendjét*, gyarapodó műalkotását.” (Kiemelés: H.M.)¹³

A *Buda* erre az építő-rendező tevékenységre gyakran alkalmazza a térkép, illetve a térképszerkesztés metaforáját, ami találó, hiszen a térkép is egy (térbeli) tartalom elrendezésére és áttekinthetővé tételére szolgál. A posztumusz regényben a térkép egyszerre tartalmaz valóságos helyszíneket és „pontatlan érzéseket”, tehát egyszerre épül kint és bent: „[...] szo-

⁹ Ottlik Géza: *Beszélgetés Lengyel Péterrel*. In *Uó: Próza*, 204.

¹⁰ *I.m.*, 206.

¹¹ Ottlik Géza: *Hajnali háztetők*. In *Hajnali háztetők – Minden megvan*, Európa Kiadó, Budapest, 1994, 98.

¹² Ottlik Géza: *Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal*. In *Uó: Próza*, 274.

¹³ *Buda*, 35.

bák, rokonok, ismerősök lakásai szertesét. Csináltad a térképedet gondosan mindenről. Messze dolgokról is, Mackó úr utazásairól, May Károlyról [...]”¹⁴ „Ha hazulról jöttél, Gellért szobra és a szobor kis vízese balkézre esett tőled. Ezzel megvolt, belerajzolva az örök térképembe a régi Fehérvári út és a 15/b.”¹⁵ „A térképedet ki kell egészíteni, így fenét ér, a neked leglényegesebbek nélkül. Dehát nincs nevük. A dolgok érezhető tartalma, a láthatón, hallhatón kívül? Hangulatuk? Léggörük? Kedvük? Levegőjük? Zenéjük? Színhatásuk? Akármilyük, de kézzelfogható voltuknál biztosabban meglévő valami, ami ráadásul nem is az övék, sokkal inkább a saját létezésedé. Ezért figyeltél gondosan, lelkiismeretesen egy-egy újfajta homlokzatra, ahogy jártál-keltél még ismeretlen utcákon, és raktározta el a pontatlan érzésedet a szerkesztődő térképén életednek.”¹⁶

Ottlik írói ambíciója voltaképpen nem más, mint a „pontatlan” és névtelen „érzések” megragadásával és megőrzésével felmutatni ezt a nagy becsben tartott életet mint műalkotást. Innen érthető, hogy miért nem adja ki a kezéből a *Budát* a halála pillanatáig. Mivel az élet becses, és a szerző a *Budát* az írói életmű betetőzésének, összegzésének is szánja, igen nagy a tétje, hogy sikerül-e ez a felmutatás, hogy összeáll-e a térkép, és végül igaz lesz-e, hogy „minden megvan”? Sikerül-e számba venni és számon tartani „az Úr csodáit”, amiket értünk tett? Az is mindvégig nyitott kérdés, hogy a „gyarapodó műalkotás”, ami lényegét tekintve nem időbeli, egyáltalán befejezhető-e az időnek egy adott pontján? A posztumusz regénynek – a már említett gyász munkával párhuzamos – nagy témája az alkotói válság, melynek során a magára maradt, idős és beteg Bébé szembesül vele, hogy szerteágazó, bonyolult és gyönyörű térképe, amit egy életen át szerkesztett, egyszerre áttekinthetlenné válik és darabjaira hullik.

(Szó helyett kép, idő helyett tér)

Bébé alkotói válságának oka nemcsak a Márta halála utáni éghajlatvesztés, hanem küzdelme a nyelvvel – a kifejezésre elégtelennek tartott szavakkal –, és küzdelme az idővel. A félelem attól, hogy a szavak „belefulladásztják azt, ami létező, saját nemlétezésük ingoványába”¹⁷, s az élet „jó nyersanyaga” kárba veszik, végigkíséri nemcsak a *Buda* készülését, hanem az egész életművet. Az időtől való félelem – hogy az életidő végül kevés lesz az Úr csodáinak számbavételére, s a műalkotás nem készül el – a posztumusz regényben realizálódik, de az idővel kapcsolatos alapdilemmát már egy egészen korai, 1945-ben keletkezett mese, *A művész és a halál* is felveti. A történetben az alkotómunkája végéhez közeledő művésznek az érte jövő halál mindig újabb és újabb határidőket ad, hogy befejezhesse szobrát, aminek témája „az élet, teljes szépségében”. A művész a hátralévő félnapos munkáját sem egy, sem száz nap alatt nem tudja befejezni – csak akkor kezd rajta újra dolgozni, s fejezi is be, amikor végre megkapja a haláltól „a korlátlan végtelenséget”, benne a soha el nem fogyó, végtelen életidővel.¹⁸ Ottliknak a *Buda* megírásához, Bébének festménye, az *Ablak* elkészítéséhez minden bizony-

¹⁴ *I.m.*, 88.

¹⁵ *I.m.*, 201.

¹⁶ *I.m.*, 77.

¹⁷ *I.m.*, 95.

¹⁸ Ottlik Géza: *Két mese. A művész és a halál*. In: *Uó: Hajnali háztetők – Minden megvan*, Európa Kiadó, Budapest, 1994, 305–308.

nyal arra a zavartalan nyugalomra és szabadságra volt szüksége, amit az idő végtelenségének tudata biztosít.

Ottlik a „nyelv ingoványával”, ami elnyeléssel fenyeget, a csöndet, a hallgatást szegezi szembe, s akárcsak újholdas barátai – elsősorban Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János – az írásművészet feladatának az „érzés”, vagyis a nehezen mondható kimondását, a névtelen megnevezését tartja, aminek egyedüli módja a „visszaélés a nyelvvel”.¹⁹ „Az író sohasem a mások kérdéseire felel – mondja egy interjúban. – [...] És nincs véleménye: nem absztrahál, hanem konkretizál. Nem értelmez, hanem ábrázol. [...] Előlről kezdi a világot. Tulajdonképpen a hallgatás és a szó határzónáján tartózkodik, a senkiföldjén, s csak be-betör a nyelvbe, a tér-idő-anyag rögzíthetőségébe, azzal, amit át tud menteni a nyelven inneni tartalmakból. Aztán megint elhallgat.”²⁰

Ottliknál gyönyörű passzusokat találunk a hallgatásról, a csöndről, de íróként nyilvánvalóan nem hallgathatott el. Viszont úgy „él vissza a nyelvvel”, hogy a társművészeteket, egészen konkrétan a képzőművészetet hívja segítségül – elbeszélői ezért gyakran festők – s a szöveget, mint műalkotást a festmény, a rajz, a kép metaforájával helyettesíti. Így végül a képek regénybeli felmutatása lesz egyenértékű a csönddel, az elhallgatással. „És festeni szabad a csodákat? – kérdezi Bébé a feleségét a *Buda* első fejezetében – »Igen. Festeni szabad«”²¹ – válaszolja Márta, aki le akarja beszélni férjét a regényírásról, vagyis a csoda nyelvi kifejezésétől.

Az idővel való küzdelem során pedig Ottlik rátalál a térre mint az időnél állandóbb, maradandóbb, megfoghatóbb dimenzióra, amely képes egy-egy életérzést vagy élet-darabot magába sűríteni és megbízhatóan rögzíteni. A teret alapul vevő metaforák egész sorát alkotja meg – város, térkép, lakás, látkép, ebédlőablak – ezek mindegyike létösszegző metafora, s a képhez, festményhez hasonlóan a „gyarapodó műalkotás” szinonimája.

A teljes életet összegző műalkotás címe, a *Buda* a szülőváros terét jelöli meg a készülő mű, s egyben az életidő egészének metaforájaként. „...olyan regényt kellene írni – fogalmazza meg Ottlik a *Miért Buda?* című írásában – ami hasonlít a városokhoz. Lehet járkálni-mászálni benne; utcái, terei, hidai vannak; ahol lehet ödöngeni, báméskodni, rohanni el-késve találkára, vagy elbújni benne valahol; menekülni, örülni, sírni; eltévedni emitt, hazatalálni amott. Szóval olyan regényt, amiben lakni lehet.”²² Ami Ottlik életművében a „lakható regény”, a *Buda*, az a *Budában* az elbeszélő, Bébé festménye gyerekkori lakásuk ebédlőjének ablakáról: „Nagy vásznad, az Ablak összegzés lett volna, de a Márta-nélküliség fejletlen zűrzararában abba hagytad. Fenyegetett, hogy a szálak összegabalyodnak színes gubanccá, és kezdenek esni, esni szét. Megpróbáltad vázlatszerű karcok, metszetek grafikus sorozatával összegezni egyenként a szálaidat. [...]”²³

¹⁹ Ottlik Géza: *Körkérdés Jézusról*. In *Uő: Próza*, 213–214.

²⁰ *Beszélgetés Lengyel Péterrel*, 202.

²¹ *Buda*, 7.

²² Ottlik Géza: *Miért Buda?* In *Ottlik (Emlékkönyv)*, szerk. Kelecsényi László, Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1996, 314.

²³ *Buda*, 336–337.

(Ívek és pillérek, héjak és magok)

Végül megfestette-e Bébé az *Ablakot*? Befejezte-e Ottlik a *Budát*? Olvasóként – mivel olyan háborítatlan meghittségben lakoztam a regényben – nekem ez nem volt kérdés: ha nem lenne befejezve, nem lehetne benne lakni. Irodalmárként azonban a *Buda* fogadtatása már a kezdet kezdetén szembesített sok más tudós és szakavatott olvasó ezzel ellentétes véleményével, miszerint a regény nincs befejezve, sőt: egyáltalán nem sikerült megírni. Ahhoz, hogy a posztumusz mű kerek egész mivoltát meggyőzően alá tudjam támasztani, természetesen nem volt elég – bár háttérként mindig fontos maradt – a saját olvasói intuícióm a regény lakályosságáról. Kézzelfogható tényekre volt szükségem, így hát – akár egy műemlékvédő vagy egy régész – ásni, fúrni, kutatni kezdtem az alaprajz, a felépítés, a szerkezet után. Az Ottlik-stílus szövetszerűségét, mesterien bújtatott-vezetett szálainak rengetegét már régóta csodáltam, ugyanígy az Ottlik-mondatok és az Ottlik-fejezetek rafinált láncolatosságát. A *Buda* és a *Próza* többszörösen körkörös mikro- és makrostruktúrájában alámerülve azonban olyan mesteri boltív- és pillérrendszerrel, olyan kifinomult, matematikusi tudatossággal megtervezett kompozícióval, héjak és magok, utak és középpontok olyan áttekinthető rendben felépített hálózatát találtam,²⁴ ami – legalábbis számomra – minden további kétséget kizárt a két mű megszerkesztettségét és a *Buda* befejezettségét illetően.

Azokban az években, amikor a szerkezet kérdései foglalkoztattak, Ottlik műveit – elsősorban a novellákat és kisregényeket – már régóta tanítottam az egyetemen. A műelemző szemináriumokon mindig újra előtérbe került a szövegek keretes szerkezete, illetve az idősíkokkal való játéka. Az órai beszélgetések során figyeltem fel arra, hogy a – többnyire a megírás jelenében elhelyezhető – kerettörténet elbeszélői hangja mennyire különbözik a korábbi idősíkokon megszólaló hangoktól: mintha egy magasabb tudati színtről szólna ez a hang. Ez a felismerés egyrészt a szerkezetről a nézőpontra irányította át a figyelmemet, másrészt pedig hirtelen közelebb vitt ahhoz a régi kérdésemhez, hogy mi is az életmű közepe, mire is keresi a választ Ottlik az írással. Ugyanez a kérdés úgy is feltehető, hogy mi a középpont és mi a perem, honnan hová tart az életmű, pontosabban: mi a szerző (és az elbeszélők) tekintetének iránya.

Az Ottlik-szövegek jellemzően a jelen időskijával indítanak, s oda is térnek vissza. Ebbe a síkba ágyazódik bele egy olyan múltbeli történet elbeszélése, amely maga is rétegzett: több korábbi idősík régi történeteire nyit egymásba is nyíló ablakokat. A dráma, a krízis, esetleg a trauma elbeszélése mindig ennek a beágyazódott történetnek a része. A megírás jelenében, a nagy hangsúllyal a történet elején és (többnyire) a végén megjelenő kerettel közrefogva tehát az elbeszélő egy, a múltban már befejeződött, lezárt történetet mond el, amin már ő maga is „túl van”, s amire már – az eltelt idő és az elvégzett lelki munka révén – rálátása van egy magasabb nézőpontból. Ottlik elbeszélői tehát – s ez igaz magára a szerzőre is – jellemzően akkor fognak bele egy történet elmesélésébe, amikor már kívül kerültek ezen a történeten, s már szert tettek a hiteles ábrázoláshoz szükséges, magasabb nézőpontra. Álljon itt erre két közismert példa! A *Hajnali háztetők* Bébéje akkor fog bele Halász Péterrel való barátsága és Adriáni Alisszal való szerelme elbeszélésébe, amikor már meg tudja festeni őket, tehát ro-

²⁴ Vö.: Hernádi Mária: *A megszakadt történetek teljessége (Ottlik Géza: Próza)*. In Tiszatáj, 2008/9. 92–97; *Szövegrétegek a Budában*. In Irodalomismeret, 2012/3. 55–67; *Idősíkok és átomleírások a Budában*, In Vigilia, 2012/11, 812–817.

konszenves öniróniával kívülről, távolabbról és magasabbról tud nézni azokra a kapcsolataira, amelyek pedig mélyen és fájdalmasan érintették annak idején. Sőt: az ezekről való beszédet még az is nehezítette, hogy Bébé ezeknek az akkoriban csodált embereknek az életében a vereséget szenvedett és háttérben maradó mellékszereplő státuszát töltötte be. A megírás jelenében azonban a szépséges Alisz és Péter már régen a saját életükben (és kapcsolatukban) szenvedtek vereséget, Bébé viszont ugyanazzal az ítéletmentes figyelemmel, sőt, megértő szeretettel tekint mind a saját egykori rajongására, mind pedig hajdani imádottjai bukására. A másik példa az *Iskola a határon*, amin Ottlik csak évtizedekkel a kőszegi évek után kezd el dolgozni, s aminek előzetes változatát, a *Továbbélőket* azért kéri vissza a nyomdából, s dolgozik rajta még tíz esztendő, mert éppen ezt a rálátást, ezt a magasabb nézőpontot hiányolja a saját szövegéből. A magasabb nézőpont tíz évvel később mint jelenbeli keret kerül a történetbe, a „maradék nagyvakáció” idősíkjáról, a kiszabadult és megmenekült, középkorú szereplők beszélgetésével. Ez az idősík aztán nem a könyv legvégén tér vissza keretesen, hanem már előbb, azonban a regény befejezése – a mohácsi hajóút elbeszélése – pontosan a kiszabadulás és a felülemelkedés lelki történést ábrázolja, ezzel zárva le ezt a – közbülső fejezetében ugyancsak megrázó – történetet.

Némileg hasonló a helyzet a *Budában*, ahol az indító jelen idősíkján már megtörtént a szabadulás, de mire a könyv végére érünk, ugyanebben a jelenben már bemutatásra kerül egy újabb krízis: a gyász és az alkotói válság – méghozzá a szükséges magasabb nézőpont jelenléte nélkül, megrázóan közlő. Az utolsó fejezet, a *(December 3. – HÉT ÓRA)* azonban, akárcsak az *Iskola* végén a mohácsi hajóút, végül itt is a kiszabadulás és felülemelkedés lelki történéssel zárja le a regényt. Ez a kiszabadulás és felülemelkedés pedig nem más, mint a nézőpont meglepetésszerű, váratlan fordulása, emelkedése. Hogy honnan hová emelkedik ez a nézőpont? A kérdésre maga Ottlik adja meg a választ híres „ingyen mozi” metaforájával: a „Szereplő Én”-ből a „Néző Én”-be.

Világos tehát, hogy az Ottlik-életművet nem a trauma felől kell olvasnunk, hanem onnan, ahonnan maguk az elbeszélők és maga a szerző is olvassa és olvastatja a maga életét: a gyógyulás felől. Ottlikot olvasni éppen azért felemelő, életigenlő és katartikus élmény, mert mindenkor nézőpontja nem a rabság, hanem a szabadulás: ezért soha nem az útvesztést ünnepli, hanem a hazatalálást, nem a szenvedést, hanem a feltámadást. A gyógyulás, a szabadulás, a hazatalálás és a feltámadás (vagy továbbélés) számára az az origó, ahonnan történeteit elindítja, s ahová aztán ugyanezek a történetek visszatérnek. Ez az origó pedig nem más, mint a küzdelmesen megtalált, de mindvégig megőrzött „Néző Én” látószöve.

(Lírai kitérő az anyai tekintetről)

Mielőtt alámerülnék az ingyen mozi rejtelseibe, egy rövid kitérőt szeretnék tenni, amiben nem az alkotói vagy elbeszélői, hanem a saját olvasói nézőpontom változásáról lesz szó. Habár a középiskolai első találkozás óta többször újraolvastam az *Iskolát*, irodalomtörténészként sokáig nem foglalkoztam vele. Talán az *Iskolának a Buda* és a többi művek rovására történő, szakirodalmi túlreprezentáltságát szerettem volna kompenzálni azzal, hogy az *Iskolát* egy időre zárójelbe tettem. Amikor néhány éve elérkezett az ideje annak, hogy ezt a zárójel feloldjam, már magam is anyai korba érve, az újraolvasáskor döbbenet szembesültem azzal, amit addig észre sem vettem, hogy az *Iskola* szereplői gyerekek, tíz-tizenegy éves kisfiúk, nem pedig tizennégy-tizennyolc éves kamaszok, ahogy középiskolás olvasóként éreztem. Et-

től kezdve, újdonsült anyai nézőpontomból sokszoros intenzitással éltem át mind a szereplő kisdíjak testi-lelki keservét, mind pedig a fel-felbukkanó gyermeki észleletek és felismerések kedvességét.

Emellett sürgősen revideálnom kellett gimnazista *Iskola*-olvasatomat is, miszerint a regény „rólunk szól”. Rájöttem, hogy az ottani poroszos ridegtartásnak szöges ellentéte volt a saját kollégiumi éveim védett és fészekmeleg miliője, ahol mindvégig női gondossággal és szeretetteljes figyelemmel vették körül testi-lelki-szellemi jólétünket és fejlődésünket. S ahol persze ettől még lehetett és kellett is lázadni, lehetett és kellett is a belső szabadságra rátalálni. De hogy Ottlik *Iskolája* „rólunk szól”? Ezt az egykori véleményemet húsz évvel később, új, anyai nézőpontomból már erős túlzásnak éreztem.

(„Haza a magasban”)

A jellegzetes ottliki témáktól az Ottlik-művek szerkezeti problémáin át eljutottam tehát a nézőpont kérdéséhez – vagyis az ábrázolt tárgyakra egyre inkább arra a pontra irányult a figyelmem, ahonnan mindaz, amiről Ottlik ír, látható. Ennek során tárult fel számomra az életműnek az az olvasata, amit a következőkben spirituális olvasatnak²⁵ nevezek.

Az ottliki gondolatrendszer alfája és omegája a kiszabadulás: az elvehetetlen belső szabadságra való eljutás életeseménye, s egyben létélménye. Szabaddá válni Ottliknál ugyanazt jelenti, mint hazatérni, haza pedig ott van, ahol az ember szabadon, biztonságban és önazonosságát megélve létezhet. De hogyan lehet eljutni a szabadsághoz, és hol van ez a haza?

Ottlik „ingyen mozi” metaforája, ami teljes részletességgel a *Budában* kerül kifejtésre, az én kétféle szemléletét jelöli: „Világra jöttél, egy vadidegen helyre, amihez semmi közöd. Peregni kezdett neked egy ingyen mozi, ahol néző vagy. A mozinak egy kicsike része azonban saját tested, s mivel ez az egyetlen olyan speciális darabkája, amivel kapcsolatod van, ezt is önmagadnak nevezed. De ez a második számú én már szereplője az ingyen mozinak, a vadidegen világnak, ahol minden esetleges, és független néző voltodtól. Itt szereplők vagyunk, rabok, nem választhatunk [...] A néző pedig szabad. Nem lehet rabbá tenni egyáltalán.”²⁶

A Néző Én síkjára való eljutás jelenti tehát azt a magasabb nézőpontot, ahol az ember többé nincs alávetve sem életkörülményei alakulásának, sem pedig az időnek – ide átlépni ugyanazt jelenti, mint szabaddá válni. A Néző Én tudatosulása – s ennek nyomán a kiszabadulás – többnyire váratlan, kegyelemszerű történés, és minden esetben a tudatos és éber jelenlét intenzív pillanataihoz köthető. Ahogy a *Budában* olvassuk: „...a legjobb csak mélyen magadba szállni, ügyelve, hogy semmire se gondolj lehetőleg, csak állj meg mozdulatlanul, mint fa az erdőn.”²⁷ A jelenlét pillanata nem léptet ki az időből, ám felülemel rajta.

²⁵ Erről az olvasatról ld. bővebben: Hernádi Mária: „És észreveszem, hogy gyönyörű a város, csupa szín.” *A jelenlét tapasztalata Ottlik Géza műveiben*. In *Kövek Isten házához* (Köszöntő kötet Várnai Jakab OFM 60. születésnapjára, szerk. Kék Emerencia – Szatmári Györgyi – Tóth Beáta), Sapientia Főiskola, Budapest, 2018, 47–61.; *A jelenlét tapasztalata az Iskolában*, In *Iskolakultúra*, 2019/12, 16–22.

²⁶ *Buda*, 18–19.

²⁷ *Im.*, 59–60.

Adott tehát a számba vett „pontatlan érzésekből”, vagyis az éber és intenzív jelenlét pillanataiból²⁸ felépülő, értékes és nagy becsben tartott élet, s adott egy készülő regény (festmény), ami jelentések létrehozása helyett ezt a sugárzó jelenlétet²⁹ szeretné megőrizni, felmutatni, s az olvasóban is létrehozni. A jelenlét megéléséhez szabaddá kell válni a Néző Énbe való hazatalálással, viszont a szabaddá válást és a magasabb nézőpontba való hazatalálást éppen a jelenlét megélése teszi lehetővé. Ahhoz tehát, hogy a „gyarapodó műalkotás” elkészülhessen, nem elég az eltelt élet jelenlét-pillanatait számba venni és megőrizni, hanem ténylegesen jelen kell lenni az „itt és most” valóságában.

A valóságnak azonban – a Szereplő Én síkján – része a krízis, a válság is (mind az *Iskola*, mind pedig a *Buda* „itt és most”-jában), ami viszont, ha tartósan fennáll, a Néző Én eltűnéséhez, jelenlétvesztéshez, végül pedig a valóságtól történő elszakadáshoz vezet. Ezt az elszakadást szemlélteti a következő három idézet – az első a kisdíák Medve, a második a kisdíák Bébé, a harmadik pedig az idős Bébé lelkiállapotát mutatva: „Tehetetlenség, vágy és gyűlölet, megalázottság és gőg, kárhozát és dölyfös indulatok háborgó vizein, szembefutó hullámmások labilis légkörében élt, a valóság burkán.” (Kiemelés: H.M.)³⁰ „Megint becsukódott a valóság égboltja lassan. Megint a félelem, a rögeszmés, indokolatlan, de annál undokabb lelkifurdalás s a kényszerű szerepem, a nyomasztó fércmű világa zárult rám.” (Kiemelés: H.M.)³¹ „Nem gyász, nem bánat van bennem, hanem fuldokló harag, átkozódás, hogy elvették tőlem ezt a lányt – az enyémet. Ezért nagyon megfizet majd valaki. *Aki abbahagyta velem az úgynevezett »életem« folytatásához szükséges, s egyáltalán, az áttekintéséhez elégséges csodáit.*” (Kiemelés: H.M.)³²

A valóságvesztésből kiszabadító jelenlét mindig váratlanul lepi meg a szereplőket: hirtelen beálló nyugalom kíséri, az érzékszervi észleletek kiélesedése, végül pedig a Néző Én feltűnése. Medve, szökése után a fogdában a következőket éli át: „A valóság, a száraz, kézzelfogható valóság az, hogy ő egészen jól érzi magát, mert csak néző. Egész jó meleg van itt. Rosszul világított fogdában ül. Nemsokára behozzák a vacsoráját. [...] A fáradtságtól időnként elszenderedett [...] Isten tudja, hányadik felébredéskor egyszerre csak békesség fogta el. [...] Ismeretlen, lágy nyugalom volt ez.”³³ Bébé hasonlót él át egy novemberi hajnalban a hálóterem ablakában könyökölve: „Kiegyenesedtem és zsebre vágtam a két kezemet. Kint is, bent is aludt az egész világ, csönd volt, sötétség, a folyosó elhagyatott; mégis, mintha messziről a szél zúgását hallanám, dúdolni kezdtem magamban hang nélkül valami indulófélet. Öt perc múlva ébresztő, jelentkezünk kell Schulzénál, és kezdődik újra a tánc. Nem bántam. Mert addig is békesség fogott el, elmondhatatlan, újfajta nyugalom, s nem is kellett jól megjegyezmem ezt az érzést, tudtam, hogy úgysem veszítem el többé.”³⁴

²⁸ Vö.: Dobos István: *A jelenlét átható pillanatai. Iskola a határon*. In „Próza az, amit kinyomtatnak”. *Tanulmányok Ottlik Gézaról*, szerk. Bednancs Gábor et al., Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2013, 34–39.

²⁹ Vö.: Hans Ulrich Gumbrecht: *A jelenlét előállítása. Amit a jelentés nem közvetít*, Ráció Kiadó, Budapest, 2010.

³⁰ *Iskola a határon*, 228.

³¹ *l.m.*, 359.

³² *Buda*, 334.

³³ *Iskola a határon*, 278–284.

³⁴ *l.m.*, 224.

Az idős Bébé kiszabadulása éghajlat- és valóságvesztett állapotából két olyan pillanathoz kötődik – éjjél körül, majd hajnalban – amely szintén váratlanul köszönt rá. Az egyik ilyen pillanat a „Márta-nélküliség fejvesztett zúrzavarából” szabadítja ki: „Éjjél után, tanakodva a munkámon már vagy másfél órája [...] hirtelen rávilágított bennem valami, hogy rendben van. Ő [Márta] átmenetileg most nincs itthon, dolga van [...]. Amíg átmentem a hallon, a két-három másodperces futó bepillantással először éreztem szívem fenekén a régi nyugalمامat. [...] Először nem éreztem Márta halálát végleges dolognak. [...] Feshetsz tovább, Bébé [...] nyugalommal a katasztrófában, Márta megvan. Megvan, hol? Valahol, valamiként.”³⁵

A *Buda* legutolsó fejezete (*December 3 – HÉT ÓRA*) arról a hajnali pillanatról szól, amely Mártáé után Bébé saját jelenlétét állítja helyre. Ahogy az éjjéli pillanatot, ezt is megelőzi egy kegyelemszerű felismerés, ami – a Néző Én halálon átvélő perspektívájával – az alkotói válság közepette váratlan nyugalmat hoz: „Ha a halálom után vihetem magammal, amit még festeni szeretnék, akkor kezdjek bele nyugodtan: a munkám kényszerű megszakítása időnap előtt: nem fogja elpusztítani a meglévő egész nyersanyagomat [...]”³⁶ A jelenlétbe visszahelyező hajnali pillanat váratlanul lepi meg az idős Bébét, aki először nem meri elhinni ennek a pillanatnak a valóságosságát: „Lent reggeli szürkület. Hajnalodik, de itt-ott még égnek a villanyok – vagy már –, ablakokban, ahol felkeltek, utcalámpák is, szemben a Krisztina körúttal. Villamos megy. Ébred a város. Majdnem tisztán boldogság fog el. Mély lélegzetet veszek. [...] ez a decemberi hajnali félhomály, utca, város odalent: belesajog a nyugalmas álmoosságomba, s elönt vitathatatlan, átható boldogsággal. Megállok. [...] Boldogságnak, tudom régóta, csak az emléke merülhet így fel bennem [...]”³⁷ Ezután Bébé sorra veszi emlékeiben azokat a hajdani téli hajnalokat, amelyek erre a mostanira hasonlíthattak, mert arra gyanakszik, hogy csak egy régi pillanat boldogsága lepte meg. Emlék-nyomozása azonban azt igazolja, hogy mostani boldogsága mégiscsak jelenvaló: „Az érthetetlen boldogság, ami ebben a napkeltét megelőző szürkületben elfogott, nem egy boldogság emléke volt. Nem emlék volt, hanem érzés – érzés a jelen pillanatban.”³⁸

Az, hogy a *Buda* ezzel a jelenlétre ébredéssel ér véget, azt igazolja a számomra, hogy az utolsó szó végérvényesen a szabadulásáé, s azt is, hogy a „gyarapodó műalkotás” végül el tudott készülni. A jelenlét helyreállításával, úgy hiszem, Bébé megkapta azt a „korlátlan végtelenséget”, amire műve befejezéséhez szüksége volt. Magam pedig, huszonöt év Ottlik-olvasás után megérkeztem ahhoz az elrejtett fókuszponthoz, amit mindig kerestem: a jelenléthez, ami az ottliki „pontatlan érzés” lehetőségfeltétele. Mostani, életközéptájéki nézőpontomból úgy látom, hogy ez az elveszett és megkerült, ám mindenkor valóságos jelenlét az életmű szíve.

³⁵ *Buda*, 334–336.

³⁶ *Lm.*, 357.

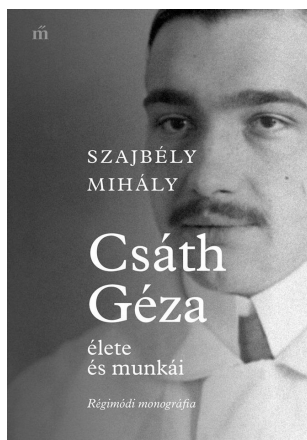
³⁷ *Lm.*, 354.

³⁸ *Lm.*, 358.

KIS PETRONELLA

A függőség lélekrajza

SZAJBÉLY MIHÁLY: CSÁTH GÉZA ÉLETE ÉS MUNKÁI.
RÉGIMÓDI MONOGRÁFIA

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
560 oldal, 4999 Ft

”

A kötet Szajbély előző, 1989-ben napvilágot látott monográfiájának jelentősen kibővített, újraírt és -gondolt változata. Anyaga rendkívül átfogó és aprólékos kutatói munka, mely nemcsak Szajbély saját, korábbi összes Csáth-kötetének kiadására támaszkodik, hanem az azt megelőzőekre vagy kiegészítőkre is: a naplókra és visszaemlékezésekre (*Fej a pohárban, Úr volt rajtam a vágy, Sötét örvénybe süllyedek*), a háromkötetes Csáth-levelezésre (*1000 x ölel Józsi. Családi levelek*, szerk. Beszédes Valéria), drámákra és jelenetekre, tanulmányokra és cikkekre (*Ismeretlen házban I-II.*), zenekritikákra (*Éjszakai esztétizálás, A muzsika mesekertje*), a Csáth életében megjelent novelláskötetekre és a későbbi válogatásokra (*A varázsló halála, Délutáni álmom, Apa és fiú*, szerk. Illés Endre, *Mesék, amelyek rosszul végződnek*), magántulajdonban lévő forrásokra, valamint a kéziratban fennmaradt dokumentumokra. Utóbbiak jelentik az egyik okát annak, hogy a szerző szükségesnek vélte régi monográfiájának újraírását, hiszen több mint harminc évvel ezelőtt nem lehetett rálátása arra, milyen terjedelmes kéziratanyag lappang a hagyatékban, de olyan kérdésekre, szempontokra is igyekszik reflektálni, melyek akkoriban még szinte ismeretlenek voltak az irodalomtudomány számára.

A két kötet felépítését tekintve hasonló: Csáth gyermekkorától kezdve, pesti medikusi évein és morfinizmusának történetén át eljut a pálya végéig. A szélesebb körű kutatási munka és a bővített ismeretanyag főként a gyermekkort, a századforduló Szabadkájának és Pestjének átfogóbb, történeti és összehasonlító leírását érinti – amely más századfordulós szerzők háttérkutatásaihoz is remek kiindulópontként szolgálhat –, illetve az író életének és pályájának utolsó szakaszát. Továbbá szintén egy terjedelmesebb, külön fejezetet kapott a zeneszerző és a zenét interpretáló Csáth.

Az elmúlt évtizedekben Csáth élete körül valóságos, már-már szenzációhajásznak is nevezhető kultusz alakult ki,

amely az életművet is többé-kevésbé háttérbe szorította, és főként függőségére, szexuális kalandozásaira és halálának körülményeire fókuszált. Bár Szajbély is a biográfia alapján értelmezi a Csáth-művek tetemes részét, ennek indokoltságát alaposan körüljárja: kitér arra, hogy naplóiban, leveleiben sokszor maga az író kötötte össze a novellák keletkezési körülményeit aktuális élethelyzeteivel. Ugyanakkor felhívja a figyelmet számos, a recepciótörténetben található, az életutat övező pontatlanságra, félreértésre – például az író öngyilkosságával kapcsolatban, melyekről Csáth öccse, Brenner Dezső állította, hogy a valóságtól elrugaszkodott kreálmányok –, és arra is, hogy a posztmodern történetelmélet szerint fikciós alkotások biográfiai interpretációja esetében még akkor is nagyfokú óvatosság szükséges, ha rendelkezésünkre állnak a szerző naplói és levelezése, hiszen ezek ugyanúgy konstrukciók, mint a novellák: „nem rekonstruálják a valóságot, hanem a valóság médiumai nyomán *konstrukciókat* hoznak létre a valóságról. Az *így történt és nem másként* bizonyosságát naplóbejegyzések és levelek sem adhatják az értelmező kezébe.” Szajbély többnyire lineárisan, a megjelenési idő szerint térképezi fel az egyes novellákat, nem választja külön a kötetben megjelent és nem megjelent írásokat (ahogyan például a *Mesék, amelyek rosszul végződnek* esetében teszi).

A monográfia sokoldalúan, a gyerekkorból is eredeztetve járja körbe Csáth függőségének kialakulását, az annak háttérében meghúzódó lelki okokat, pszichológiai folyamatokat, aprólékosan végigköveti a drogoktól való szabadulni akarás küzdelmes éveit, a befecskendezett mennyiségek alakulását (melyet Csáth folyamatosan dokumentált), családi, baráti kapcsolatainak megváltozását, kényszerképzetait, elhatalmasodó féltékenységi rohamait, és ami külső szemlélőként is talán a legszembetűnőbb volt: újra és újra bekövetkező alkotói válságait, művészi hanyatlását és írói ars poeticájának radikális átalakulását. Kitér Csáth művészi „hitvallására” az első kötetének megjelenése idején, mely szerint „az igazi művészet esszenciálisan lírai fogantatású”, az ehhez szükséges, műalkotásokká konvertált benyomásokhoz – ami a „varázsfiókos”, az emberi lélek rejtelmeit kereső alkotót megkülönbözteti a „külső ember-től”, az eseményeket középpontba helyező történetmesélőtől – pedig elengedhetetlen a fokozott szenzibilitás, mint ahogy a festészet célja sem lehet az élet másolása, hanem csak a gondolatok alakzatokba, színekbe rendezése. Csáth maga pedig épp ezzel a fokozott szenzibilitással küzdött egész életében, és a morfium volt az, amivel tompítani tudta világérzékelését. Kosztolányi megállapítása, melyre Szajbély támaszkodik, kiemelten fontos: főként a századforduló tájékán bevett gyakorlatnak számító, az alkotási kedvet és hatékonyságot serkentő művészi szándékkal szemben Csáth „nem szenzibilitásának fokozására, hanem éppen fordítva, túlságosan éles szenzibilitásának elviselhetővé tételére nyúlt a morfiumos fecskendőhöz”. Miután függősége kialakulását követően évről évre egyre kevesebbet alkotott, 1914-ben már a lírai témákról való lemondás szükségességét fejtegette, és a korábbi édesbús, gyerekkori emlékeken merengő, mulandó hangulatokat szavakká transzformáló írói hangja elhalkult.

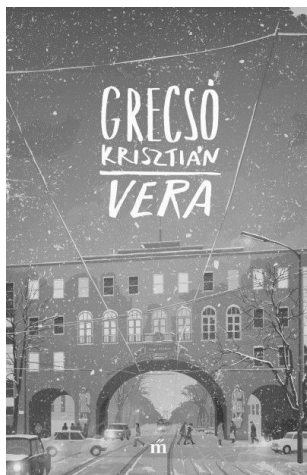
Szajbély monográfiája úgy árulkodik rendkívüli szakmai igényességről, hogy nem bővelkedik szakterminusokkal túlsúlyolt mondatokban, nyelvezete követhető és érthető marad a szélesebb közönség számára is. Mesél, sőt, lélekrajzot fest egy olyan íróról, aki annak köszönhetően alkotott maradandót a művészetek területén és az orvostudományban is, hogy nyitott volt a világnak minden egyes rezdülésére – s komplexusainak háttérében is éppen ez a fajta fogékonyság állt, melyektől sohasem tudott megszabadulni. A kötetben a novellista, a zeneszerző, a képzőművész, az irodalom- és zenekritikus, illetve a politikai és társadalmi témákról értekező és a pszichoanalitikus Csáth-ének összefonódva értelmezik egymást.

KOC SIS LILLA

Hősök kapuja

GRECSÓ KRISZTIÁN: VERA

„az életben mindig minden elmarad.”

**Magvető Kiadó
Budapest, 2019
327 oldal, 3699 Ft**

Úgy tartják, az igazán jó ifjúsági regények felnőtteknek is szólnak. Nemecek Ernő hősiessége, Vitay Georgina számki-
vetettsége nemcsak az iskolásokat rendíti meg, hanem a fel-
nőtt olvasót is képes megérinteni. Az ifjúsági regények rene-
szánszukat élük, olvassa őket minden korosztály, a klassziku-
sok mellé új klasszikusok születnek. Grecsó Krisztián új re-
génye, a *Vera* az *Abigél* és a *Pál utcai fiúkból* vett idézetekkel
kezdődik; két klasszikus ifjúsági regény gondolatait olvashat-
juk a *Vera* mottóiként – mindkettő a változásról, a gyermek-
korból a felnőttkorba való átlépés traumájáról szól. Könnyű
lenne a *Verát* újabb és ráadásul igazán jó ifjúsági regénynek
tekinteni, több támpont adott ehhez: iskolás fő és mellékszere-
plők, első szerelem, törékeny barátság, azonban ez a re-
gény nem a kiskamaszoknak szól, nem tart számukra mulat-
ságos vagy megrendítő görbe tükröt, és kevés alkalmat ad a
sorsok párhuzama fölött érzett katarzis megélésre. A *Vera*
nem hétköznapi konfliktusok drámai magasságokba való
emelésének és azok feldolgozásának dokumentuma, hanem a
gyerekkorból a felnőtttségbe vezető út időben és térben vég-
letekig sűrített analízise.

A konfliktusok látszólag a tizenévesek drámai fordula-
tokkal teli életét jelképezik, azonban a *Verában* nem az első
szerelem átélése vagy a barátság mulandóságának megta-
pasztalása megrendítő, hanem annak a megismerése, hogy a
környező világ a felnőttek összeesküvése következtében ki-
alakult látszatvalóság, ahol senki nem az, aminek tűnik. Vera
családjában, a hősnő nevéhez hűen, a legfőbb jelszó az igaz-
ság, „A Tátrai családból nem fog a hazudozásra rászokni sen-
ki” – zengi az apa, holott generációkon keresztül mindenki
hazudik. Az apát titokban nevelőszülők veszik magukhoz,
miután szüleit haláltáborba hurcolják, és egy másik kislánnyal
nevelik. Az apa később, felesége vetélésekor, szakít a nevelő-
szülőkkel, nevelt lányának, Verának, nem beszél sem róluk,
sem a testvéréről – arról meg pláne nem, hogy Vera nem a

saját gyerekük. A hazugságból felépített élet a szemünk láttára omlik össze, lepleződnek le nagyszülők, unokatestvér, kerülnek elő fényképek, és mesélődnek el történetek, de a regény egyik alapigazsága így is az, hogy „A felnőttek (...), nem kíváncsiak az igazságra, csak arra, amit ők érzékelnek belőle.”

A felnőtt és gyerekvilág összeütközése akkor válik mindennapossá, amikor Vera megismerkedik az iskola új fenegyerekével, a Lengyelországból érkező Józeffel. A kiteljesedhetetlen gyerekszerelem kapcsán ismeri meg az élet fatalitását: „a dolgok maguktól alakultak így.” Ettől kezdve egymást érik a szerencsétlen fordulatok mind az iskolában, mind otthon, pedig „Vera nem szeret eltérni a megszokott dolgoktól, szereti, ha minden rendben és ugyanúgy történik, azért is furcsa az új élete is, hogy minden bizonytalan, ismeretlen, tele van meglepetéssel.” A két élet összehasonlítása folyamatos, a régi eltűnt, nem érvényes többé, az új pedig nem kiismerhető, ám lebegő boldogságot és kétségbeesést egyszerre hozó. Az új és a régi élet közti különbség nem kézzel fogható, a kislány is változik, a körülmények is („körülötte kicserélődött a világ”), illetve a környezetről és a családtagokról kiderül, hogy szerepet játszanak. Ironikus, hogy a lengyel kisfiú, aki a legnagyobb felfordulást okozza, és aki folyton elmarasztalást kap az iskolában a viselkedése miatt, a legnagyobb hős: ő az egyetlen a regény szereplői közül, aki nem hazudik, és akinek fáj a hazugság, ha mégoly jótékonyan fedí is el felnőttek és gyerekek jellemtelenségét. Józef vállalja a nehezebb utat, az igazság kimondását és annak következményeit, hiszen a hazugság fenntartása megalázó és sokkal fájdalmasabb, mint az igazság sokkoló lelepleződése. Talán nem is szerelem ez Vera és Józef között, hanem két bizonytalan lélek átmeneti sorközössége, amelynek szükségszerűen kell feloldódnia és elmúlnia. Különös, ahogy Vera reflektál az élete változására, ahogyan felismeri kiszolgáltatottságát a felnőttek és gyerekek között, hiszen családtagok, tanárok, edző egyformán csalnak. Az új élet leginkább abban különbözik a sokszor visszakívánt régítől, hogy Vera már nem hisz neki. „Korábbi élete neki való volt, gyerekekhez illő, az volt a normális, neki még nem is kellene tudnia, hogy van ilyen, hogy így is lehet élni; és ekkor megérti, hogy már sohasem lesz úgy, ahogy azelőtt, már nem lehet visszacsinálni, az, ami jó volt régen, többé nem lehet ugyanolyan, mert már nem lesz elég.” A gyerek szembenézése a változással azonban nem tragikus vagy beletörődő, inkább rácsodálkozó és elemző.

Vera igazi Grecsó-hős, önelemző, a helyzetekből kilépő megfigyelő, aki eltávolodva vizsgálja saját érzelmeit, a féltékenységet, a csalódást, a boldogságot: „Miközben beszél, kívülről hallja a hangját.” Vera minden érzékszervén keresztül éli meg a változást, és érzékenysége nemcsak kitűnő belső riadórendszernek, hanem nyugtalanítóan pontos jósnak is bizonyul. A megérzések sokszor táplálkoznak a szorongásból, vagy ahogy a regény nevezi, szomorú-izgulásból, ugyanakkor a hazugságok lelepleződése következtében bizonytalanná váló hétköznapiakban kínálnak megoldásokat – épp ezért a regény nem szolgál nagy meglepetésekkel, váratlan fordulatokkal, hiszen a megérzések apró mozaikjai sejtetik a szereplők bonyolult kapcsolatrendszerét.

A gyerek úgy él a hazugságokban, hogy minden érzékszervével tudja, nem áll össze egészé körülötte a világ, a hazugságok, hiába a kollektív igyekezet, nem képesek működtetni az emberi viszonyokat sem felnőtt és felnőtt, sem gyerek és gyerek vagy gyerek és felnőtt között. A hazugságból ácsolt életnek muszáj összedőlnie. Ez a hazugság-világ, a nyolcvanas évek álságos és drágán vett békeideje. Nehéz nem látni a családi konfliktusok mögött a kulisszát, amely gyermeki látószögből jelenik meg: az akkori iskolai viszonyok, ruhaneműk, ételek, a

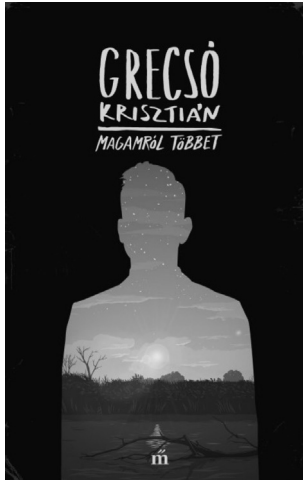
nehezen felizzó televízió, a rádiós műsorok jelzik a korszakot. Ami azonban ezeknél a kellékeknek is többet árul el, azok a szereplők közti, szívességen, cinkosságon és ezért egymástól való függőségen alapuló kapcsolatok. Jó lenne azt mondani, hogy a felnőttek álságos életének ellenpontja a gyerektársadalom, de éppen fordítva igaz: annak tökéletes leképeződése. A *Vera* iskolája egy agresszióra és rettegésre építő, a gyereket nem nevelő, hanem fegyelmező intézmény, így nem csoda, hogy a gyerekek között kialakul, majd kegyetlenül konzerválódik a rosszindulat, a fenyegetés és egy megfélemlítésen alapuló közösség. Vera egyik nagy felismerése az, hogy ennek ő is működtetője volt egészen addig, míg az új életében át nem került a vesztesek és kirekesztettek oldalára: „Éppen most nyílt ki a szeme, értette meg, hogy mennyi bajt és fájdalmat okozott ő korábban.” Ez a felismerés azonban nem elég a változáshoz, a kövér és bűdös kisfiú nem lesz Vera ellenpontja, hogy népszerű és erős szereplőként láthassuk viszont, sőt megrendülten veszi tudomásul, hogy Vera visszatér régi barátjánéhoz, hiszen „az életben mindig minden elmarad”.

A *Vera* sajátossága annak az álomszerű, filmkockákra bomló folyamatnak, a „soha véget nem érő pillanatok”-nak a bemutatása, ahogyan egy 11 éves gyerekből 11 éves kamasz válik pár hónap alatt, amikor balszerencséjére több évre való esemény történik meg vele egyszerre. A regény kimerevített jelenetek sora, ahol megáll egy-egy pillanatra az idő („ez még ugyanaz a pillanat, csak ennyire sokáig tart”), hogy lehetőséget adjon végiggondolni egy szó vagy mozdulat jelentőségét, az abból fakadó következményeket. Minden másodpercnek mélysége van, melyet szagok, érzetek, hangok gazdagítanak, és melyek felfűzése és értelmezése adja a *Vera* greccsós stílusát. Verának „olyan hangulata lesz, mintha egy rajzfilmben lennének” és „ha réssre húzza a szemét, szinte becsukja, akkor el tudja képzelni, hogy képregény lett a városból.” A város Szeged, a megdermedt pillanatok tanúja, ahol „minden lépés magában ártatlan és kikerülhetetlen”. A történet szinte minden helyszíne pontosan lokalizálható: pár utcába sűrűsödnek a nagy érzelmek, és a helyszínek közötti mozgásnak, az úton levésnek éppúgy van jelentése, mint az indulásnak vagy a megérkezésnek. A mezítlás Canossa-járás, az alsóvárosi séta, az iskolai lógás közben átélt utcai jelenetek fontossá avatják Szeged regénybeli tereit. A címlapon, akárcsak a gyerekszereplők élete fölött ott magasodik a Hősök kapuja, bejárást engedve hétköznapi hazugoknak és igazaknak, gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt.

SZÁNTAI MÁRK

Lírai visszatérés

GRECSÓ KRISZTIÁN: MAGAMRÓL TÖBBET

Magvető Kiadó
Budapest, 2020
147 oldal, 2999 Ft

”

Grecsó Krisztián új könyve alanyi líra, vallomásos költészet. Mint ismeretes, a kilencvenes években lírikusként induló szerző novellistaként, regényíróként ért el országos ismertséget, s talán részben éppen e széles körű (prózaírói) népszerűségnek is köszönhető, hogy zenei produkciók állandó résztvevőjeként a versekhez is visszatálhatott. Hogy mennyiben beszélhetünk visszatérésről, vagy helyesebb lenne inkább a lírai életmű újrakezdéséről gondolkodni, összetett kérdés: a korai Grecsó-kötetek, bár hozzáférhetőek, sem megjelenésükkör, sem azóta nem épültek be a hatástörténetbe. Az olvasóközönség véletlenszerűen találkozik a pályakezdő kötetekkel, és kritikái megszólalásoknak is csak ritkán képezik viszonyítási pontját. Éppen ezért lehet érdemes röviden áttekinteni a lírikusi és prózaírói pálya eddig kevésbé reflektált összefonódását, viszonyrendszerét, hogy ennek tükrében juthassunk közelebb a *Magamról többet* vállalásához.

Grecsó már korai lírájában is szívesen mesél történeteket, amelyek aztán rendszerint a prózájában is visszatérnek, újrafogalmazódnak, de jellemző az is, hogy utalások, önidézetek kapcsolják össze az egyes szövegeket. Említést érdemel emellett az is, ahogyan különböző utalások és önidézetek kapcsolják össze az életmű egyes darabjait. Gondolhatunk arra, ahogyan a *Pletykaanyu* reflektál saját szerzői pozíciójára végtelen (ön)iróniával („Onnan tehát nem hallottam jól, de vannak neki könyvei is, az abortuszról, vagy mi a rossebről, ami szerintem nem olyan jó kis verses téma, mint az ősz például.”, *Pletykaanyu*), vagy arra, ahogyan a *Megyek utánad* című regény idézi fel az *Angyalkacsinálás* című verseskötet egyik sorát („Nénik veszik meg a nénik tyúkjait.”). Mindebből talán láthatóvá válik az a hálózatosság, amelyre a Grecsó-prózával kapcsolatban szokás utalni, és amely meglátást – az új verseskötet olvasástapasztalata nyomán különösen – az életmű egészére is érdemes kiterjeszteni: az egymástól látószólag távol elhelyezkedő, eltérő műfajú, más-más poétikai

célkitűzéseket megfogalmazó darabok is képesek egy-egy allúzió segítségével egymást megidézni. Ez a technika azonban korántsem önisméltlésként mutatkozik meg, sokkal inkább az (ön)értelmezés lezárhatatlan, folyton újraíródo folyamatát jelenti.

Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a kötetbe rendezett versek egy része (pl. *Nekem ne, Legjobban nélküled, Alacsony égbolt*) már korábban, a Rájátszás-koncertek és/vagy -lemezek révén eljutott a közönséghez, tehát előbb voltak ismeretesek dalként, mint versszöveggént. Az értelmezés során éppen ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a műfaji és mediális áttételeket, amelyek a szövegek befogadástörténetét meghatározzák. Azáltal, hogy a „slágerként”, dalszöveggént működő darabok, és a kötet kétségkívül legerősebb, drámai hangoltságú versei integráns egészet képeznek, a populáris és magasirodalmi különbségtétel létjogosultságát teszik kérdésessé – a választóvonalat sokkal inkább az énekelhetőség, megzenésíthetőség kategóriáiban érdemes keresni. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy más versszövegek pedig versfilmekben, egy összművészeti alkotás részeként találják meg újabb létmódjukat, a szerző felolvasását támogató tánc- és csellókíséret formájában.

A teljes életmű kontextusában érdemes tehát vizsgálni a *Magamról többet* című verseskötetet. Közelebbről vizsgálva elmondható, hogy a pretextusok nagyon erősen aláhúzzák a személyesség, önéletrajziség igényét: a cím már önmagában is a vallomásság alaptónusát adja meg, a borító inverz sziluettje, Baranyai András kiváló munkája, ugyancsak a szerző alakját idézi fel. Ez a megoldás pedig kapcsolódik ahhoz, ahogyan Grecsó korábbi munkái világitanak rá az identitás körvonalazásának problematikus mozzanataira. Míg a regények egy jól felismerhető, mégis imaginárius térbe helyezik az identitáskereső figurákat és történeteket, addig a *Harminc év napsütés* című tárcakötet a korábbiaknál személyesebb, közvetlenebb módon tematizálja az önéletrajziséget, mintegy előkészítve jelen verseskötet vallomásság megszólalásmódját. A vallomásság, a személyesség magas foka lehet a formaválasztás magyarázata: a szerző is utal rá interjúiban, hogy bizonyos témák a lírai megszólalást hívták elő a prózai formákkal szemben. A személyesség poétikája azonban részben ellenpontozódik is a megelőzöttség belátásával; azzal, hogy a lírai beszélő mindvégig tudja: csupán a szövegelődök ismeretében, az őt megelőző hagyományon keresztül szólhat meg, tehet érvényes állításokat. Ez a szerteágazó hagyománykapcsolat nem korlátozódik az hommage-ra, hanem kreatív kisajátítás révén egybeolvasztja a saját és a vendégszövegek határait. Mint Balogh Ernő, a *Népszava* recenzense megállapítja, az intertextuális utalások változatos szerepkörben vannak jelen, a hagyományba ágyazás a költői magatartás és az egyes szövegekhez tartozó ironikus vagy éppen tragikus regiszter támaszaként funkcionál. A vendégszövegek intenciója nem az eredeti radikális újragondolása, sokkal inkább a saját koncepcióba illesztés révén egyfajta hagyományfolytonosság felmutatása. Inkább olyan distinkciót érdemes talán tenni, hogy a Babits-átiratok (*Balázsolás, Esti válasz*), vagy az egy-egy találó átvétellel dolgozó alkotások (Vörösmartytól Lovasi Andrásig) sokkal elemibb erővel szólítják meg az olvasót, mint ahogyan teszi azt például a stílusimitációra építő *Kék nefelejcs (Juhász Ferenc-szavak)*, vagy éppen a *Nyelvsiló (Sziveri-szavak)*. Grecsó maga is utal rá, hogy a betegség irodalmi reprezentációjának szerteágazó modern és kortárs magyar irodalmi hagyományát már csak az önmegértés szempontjából sem hagyhatta figyelmen kívül. E kikerülhetetlen előzménnyel szemben viszont, úgy tűnik, az apaságversek – az apa-szerep elmúlt évtizedbeli újradefiniálása folytán – nagyrészt előzmény nélküliek.

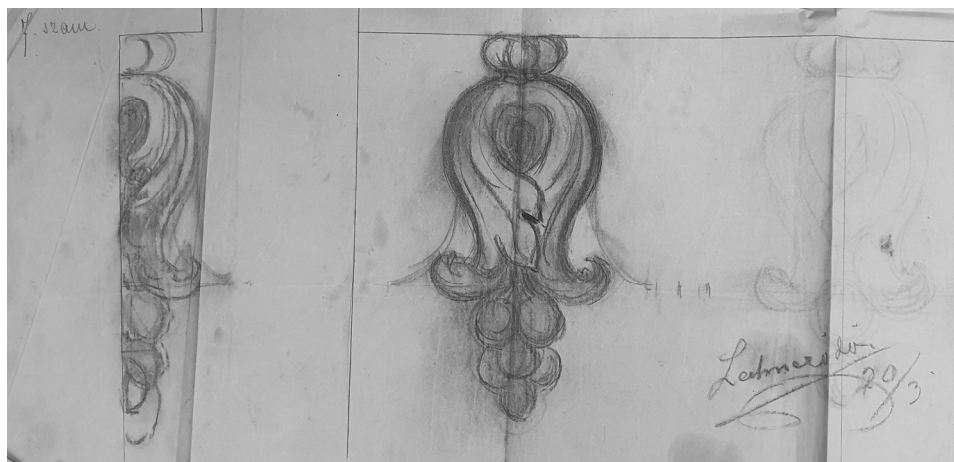
A kötetkoncepció tehát, ahol lehet, hagyományokon ível át, és reflexív módon viszonyul az elődszövegekhez: ezzel a megoldással az identitáskeresés folyamatát is képes megmutatni. Nincs és nem is létezhet ugyanakkor linearitás, egyenes vonalú előrehaladás: ahogyan a vendégszövegek vissza-visszatérnek, úgy a különféle gondolati egységek is inkább csomópontokat rajzolnak ki, amelyeket megszakítanak a személyes múlt, valamint a közéletre vonatkozó reflexiók. Ha a legfontosabb verscsoportokat szeretnénk meghatározni, akkor három nagyobb tematikus blokkra, a kötet időrendjében haladva a hitvesi lírára, a betegségversekre, valamint az apaságversekre érdemes felosztani a kötetegészletet. A határok persze nem átjárhatatlanok, a cikluson kívüli három kötetnyitító (hitvesi) verssel a *Legjobban nélküled*-ciklus több szövege is párbeszédbe állítható, ahogyan a betegségtematika sem korlátozódhat csupán a *Balázsolás*-ciklusra, különösen, hogy a hang elvesztése, a némaság toposza végigkíséri a kötetet. A csomópontok tehát nem egy szigorú szerkezetet határoznak meg, sokkal inkább az értelmezés segédegényesét adják. Ez pedig azt vázolja fel, hogy a mindenkor problematikus önazonosságot hogyan kezdi ki egy súlyos trauma, jelen esetben a rákbetegség, és miként lesz képes a gyógyulás, de különösen a boldog házasság, valamint a szülővé, teljes családdá válás újrendezni az énképet, megteremteni az *én* kimondhatóságát. Ebbe a folyamatba ágyazódnak bele azok a visszatekintések, amelyek a gyermekkorra, a családra, a felnőtté válás folyamatára vonatkoznak.

Mindebből következik az is, hogy folytonos a leltár igénye: a lírai beszélő azért idézi fel a múltbeli eseményeket, és azért rögzíti akkurátusan a jelent, hogy választ kapjon az énképet, identitását érintő, nyugtalanító kérdésekre. A válaszokat hol önmagától várja, hol a transzcendens tartományok felé fordul: az ima, a könyörgés nemcsak az imaformulát címükben is jelző költeményekben van jelen (pl. *Józan ima*), de ott van más szövegekben is, nagyon hangsúlyosan például a *Balázsolás* című Babits-parafrázisban. A kreatív kisajátítás ténye és magas fokú művészi megformáltsága e szöveg esetében különösen jól megragadható. A babitsi alkotásra ráíró vers nemcsak a sorsközösséget emeli ki, és vázol fel egy Szent Balázstól Babilson át Grecsó Krisztiánig tartó ívet, de az egyediségét is aláhúzza, személyessé teszi a családi múlt és a gyermekkori életesemények megidézésével, valamint az anya alakjának verszárlatbeli középpontba emelésével.

Az identitás bizonytalan körvonalai leginkább hasonlatokban és kérdésekben fogalmazódnak meg, hogy a kötet végén az apaságban lelje meg a lírai beszélő azt a vonatkoztatási pontot, amely megszólalásának esszenciáját adhatja: „Apa lettem, / Magamról, tőle teljesen függetlenül, / Többet nincs mit mondanom.” (148) A szerkezet keretes, amennyiben másik, nem kevésbé fontos bizonyosságként az első vers által tematizált kérdést, a szerető társ és a végleges otthon megtalálását vesszük számításba: „Akármit is jelentsen ez, jólesik gondolni ránk. / Hogy ez a helyrajzi szám már minden bizonnyal az utolsó.” (5) A verseskönyv mindemellett azt a sejtést járja körül, miszerint lényünk, identitásunk voltaképpen a mindennapok során lényegtelennek tűnő apróságokban, mégis, az egyén számára visszatekintve fontos, jelentőségteljes mozzanatokban ragadható meg. A „babkává morajlása a késeken” (5) a hitvesi szerelem apró momentuma, „Jézus és Mária cingár agyagszobrai” (15) pedig a gyermekkori otthon felidézését, az ima felütését szolgálják. A *Kassák utca sarkán* című szabadversben pedig egy mindennapi helyzetképből, a fűrészláncból, egy cigarettásdoboz látványából és a „méregért” induló lírai én hangját vesztett, ezért írásban túláradó monológjából jutunk el a végső, nyugtalanító, mert megválaszolhatatlan kérdéshez: „miért akkor húzott ki

valaki / a pomádés munkásisten / hajszájai közül egyet / amikor engem emeltek / a színe elé / és fűrészelte üvöltve ketté / mintha sosem lett volna / a korábbi / mintha oszlásnak indult murva / fölött felszikkadó délibáb lenne / amit igaznak hittem / az életem” (36–37).

A példák sora persze hosszan folytatható lenne, azonban talán a fenti néhány kiemelés is tudja jelezni azokat a súlypontokat, amelyek köré GreCsó Krisztián idén megjelent verseskötete szerveződik. A pályakezdő versekhez képest kiforrottabb versszövegek, a koherensebb kompozícióval rendelkező kötetegész érvényes költői megszólalásokban bővelkedő lírai viszatérést jelent. Akkor is így van ez, ha néhány vers nem a legújabbak közül való: a már említett *Nyelvsziló* az Ex Symposion 1999-es Sziveri-számában, a *Dézsma* és az *Ami elhasadt* pedig a könyvesbolti forgalomba sohasem került *Caspar Hauser* kötetben látott napvilágot. Az új verseskötet annak a reményét hordozza, hogy a novellák és regények mellett a szerző lírájának alakulástörténetét is aktívan nyomon követhetjük, és bízhatunk abban is, hogy a következő verseskötetre már nem kell tizenkilenc évet várni.

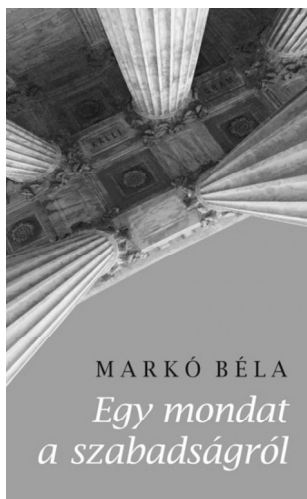

Lechner Ödön: Tulipános ornamentika, 1883, papír, ceruza, 78×34,5 cm, MNL CSML, XV.2.b.47.60.

FÖRKÖLI GÁBOR

„Kicsapnak medrűkből a mondatok”

MARKÓ BÉLA: EGY MONDAT A SZABADSÁGRÓL

Kalligram Kiadó
Budapest, 2020
182 oldal, 3500 Ft

”

Markó Bélával kapcsolatban szinte kötelező hangsúlyozni, hogy politikusi pályáját lezárva milyen erős szövegekkel tért vissza az irodalomba. Ez már többéves történet, de még most is, amikor új, *Egy mondat a zsarnokságról* című verseskötetét lapozgatjuk, lenyűgözően hat ez a visszanyert alkotóerő. A könyvben néhány kivételtől eltekintve csupa nagy lélegzetű költeményt találunk, és a lélegzetet itt szinte szó szerint kell érteni. Ez a mély és mégis könnyed levegővétel teszi lehetővé a gondolat ívét, a koncentrációt, az intellektuális erőfeszítést éterivé változtató, sodró lendületet. Markó komoly igényekkel lát a versíráshoz, sokat akar fogni, és sokat is fog. Mintha Kosztolányi verseskötetében minden vers a *Hajnali részegség* lenne. A költészet viszont nem méricskélés kérdése, és a *Hajnali részegség* egyszeri tünemény, Markó azonban így is döbbenetesen nagyot nőtt az elmúlt években költőként. A könyvét forgatva az embernek kedve támadna Goethének lenni, aki mellelég valahogy a Weimari Nagyhercegséget is elkormányozta két vers megírása között. Amikor verset olvassunk, persze teljesen mindegy, hogy Markó hányszor volt szenátor és RMDSZ-elnök, hogy hány évig volt román miniszterelnökhelyettes, mégis jó érzéssel tölti el az embert, hogy valaki egyszerre lehet mozgalmas történelmi idők tanúja és cselekvője, tisztességes értelmiségi és nagy költő. Markó verseit éppenséggel nem a közéleti optimizmus járja át – könyve mégis lelkesítő olvasmány.

Olvasatunkból a politikusi életpályára való visszatekintést már csak azért sem lenne szerencsés kihagyni, mivel az a kötetben is igen hangsúlyosan jelenik meg. Itt van például a forradalom hívószava, amely jellegzetesen magyar költői téma. Történelmileg úgy alakult, hogy nálunk a forradalmat nem filozófusok segítenek megfogalmazni és megérteni, mint Franciaországban, hanem költők. Lehet róla pátoszosan beszélni, mint a Markó kötetében többször is megidézett Petőfi,

vagy illúziótlanul, de mégis méltósággal, mint Petri György a híres Nagy Imre-versében. Most Markó könyvét olvasva rájöhethünk valamire: itt Magyarországon talán nem tudatosítottuk eléggé, hogy létezik egy olyan magyar hagyomány is, amelyben nem '56 az utolsó forradalom. Ellentétben hazai, bársonyosra sikeredett rendszerváltásunkkal, Romániában „tetszetek” forradalmat csinálni, hiszen a hatalom is nagyobb tételekben játszott – van, ami persze közös a két ország lakóiban: a '89 utáni kiábrándulás. A forradalom mibenlétének, pontosabban létmódjának megértéséhez Markó Béla kötete számos fogódzót kínál. A forradalom mindenkéltől törékeny, szinte már megszületésének pillanatában elárulják. A forradalom mégis kitüntetett időpillanat, amelyben valami rendkívüli mutatkozik meg. Ahogy Alain Badiou mondja, ilyenkor láthatóvá válik valamilyen igazság, amely nem valamely elvont állítás a világról, nem eleve adott, hanem eseményszerű; ennyiben a forradalom az igazság kimondásának, kimondva felismerésének pillanata. Markó, talán nem egészen függetlenül ettől a bölcseleti hagyománytól, maga is ilyen igazságpillanatként határozza meg a forradalmat. Az igazság láthatóvá tétele szerinte a nyelv transzparenssé válásában érhető tetten, abban, hogy az emberi beszéd be tudja tölteni világmegismerő és etikai hivatását: „Ha / forradalom van, kicsapnak medrükből a mondatok, / és rövid időre értelme lesz ismét a beszédnek” – olvassuk az *Árterület* című versben. Ami ebben a szövegben elsősorban politikai, az a *Szótár* című költeményben ars poeticaként jelentkezik: a vers a Queen emlékezetes, 1986-os budapesti koncertjéről szól, amelyen Freddie Mercury elénekelte magyarul a *Tavaszi szél vizet áraszt* kezdetű népdalt. Noha a brit énekes nem értette egyesével a dalszöveg idegen hangzású szavait, „mégis ott volt / a tenyerében vagy a torkában minden, / mintha maga a tavasz mondaná, hogy tavasz, / mintha maga a szél mondaná, hogy szél”. Ilyennek kellene tehát lennie a versnek is, önmagában érvényes nyelvi tárgynak. Persze a vasfüggöny innenső oldalán megtartott Queen-koncert a szolidaritás jeleként magyarul előadott népdallal a maga módján szintén forradalmi esemény volt. Nem is hinném, hogy le lehetne ebben a versben a költői rétegről választani a politikumot.

Vagyis nemcsak egymással párhuzamos, plurális olvasatok lehetőségéről van itt szó, hanem arról, hogy ezek a jelentések eleve összetartoznak, kölcsönösen egymásra vonatkoznak. Markó versei arra hívják fel a figyelmünket, hogy ugyanazokhoz a metaforákhoz nyúlunk és ugyanazt a nyelvet beszéljük, amikor szerelemről és a transzcendenciáról beszélünk, mint amikor a politika szférájáról: a beteljesedés, az eszkatológia, a megváltás és Isten fogalma nélkül nem szólhatunk értelmesen politikai (esetleg forradalmi) vágyainkról sem. Ennek ennyire mély tudatosítása valószínűleg újdonság Markó költészetében. Egyik korábbi nagy, kötetcímet is adó versében (*Bocsáss meg, Ginsberg*) is már látjuk a kísérletet arra, hogy a szerző az emelkedett hangvétellű, történelmi és közéleti távlatokat átfogó hosszúvers beszédmódját megújítsa, ám ebben a szövegben Markó még nem helyezte a politikumot ennyire tág összefüggésrendszerbe, és főleg nem talált hozzá még ennyire adekvát nyelvet. Az új kötet több darabjában azonban tetten érhetjük a költő nyelvteremtő törekvéseit. Ennek a tudatosságnak a jegyében Markó több szövegében is szinte Borbély Szilárdot (*A Testhez*) idéző módon használja a grammatika terminusát: „hiszen amikor eláll a havazás, / megszűnik a grammatika is, / amely az eget a földdel összekötötte” (*Téli napnyugta*). A nyelv, a grammatika itt azokat a leleplezettségükben is csodálatra méltó konvenciókat jelenti, amelyek segítségével az ember mint a saját testére ráutalt létező – agyát, tüdejét, nyelvét és ajkait használva – önmagáról, valamint az istenséghez és másokhoz való viszonyáról beszélhet. A legtovább

talán az *Istentelen grammatika* című költemény megy a nyelvi tudatosságban. Ebben a szövegben Markó egy olyan roncsolt nyelvtant alkot meg, amely egyszerre alkalmas az Istenről mint hiányról való beszédre és a diktatúra szellemi tapasztalatának – például a megfigyelés és a besúgás közegében élt élet – közvetítésére. Ez a kettős értelmezhetőség a legszebben talán az *Első személy* című versben jelenik meg. A költemény középpontjában az az allegória áll, amely szerint a nyelvtani személyek és az igeidők elsajátítása, majd elfelejtése a világ és a többi ember tudomásul vételét, valamint ezeknek a tudatunkból való lassú kikopását jelenti: az ember útját a nemlétből a léten át a semmibe, a fürgén gondolkodó fiatalságot és az időskori felejtést. Az én egyedül maradása és az igeidők változatosságát felváltó időtlenség az egyéni eszkatológia szintjén a halált jelenti, míg a politikai eszkatológiában – döbbsenti rá az olvasót a vers zárata – a diktatúrát: „mert a halál után is van nyelv, / akkor is tudsz majd beszélni, / de nem lesz benne más, csak egyetlen érvényes igeidő / és egyetlenegy személy, / egészen másképpen persze, / mint a diktátorok nyelve / akiket felvillanyoz a jövő, / az egyes szám első személy, / és nem veszik észre, / hogy már réges-rég meghaltak, / hiszen olyan a beszédük, mint a késél, / amelynek soha többé nem lesz kiterjedése.”

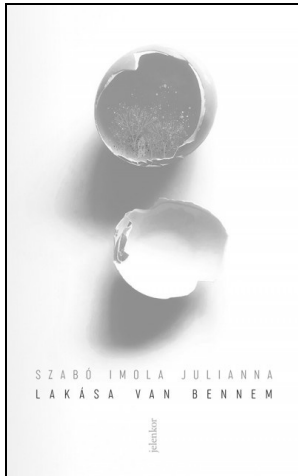
A kötet nagy erénye tehát az, hogy erőltetés nélkül köti össze az archetipikus lírai témákat és a mostanában sokféle elméleti igénytel és poétikai előfeltevésekből feltámasztani kívánt közéleti lírát. Noha a fentiekben a két dolog elválaszthatatlansága mellett érveltem, azért tematikus gócpontokat mégis kijelölhetünk. A forradalom öröksége mellett a másik pólus a múlandóság képzetköre. Markó istenkereső verseit a kötetben belül nagyszabású ciklusba rendezte, amely azonban minduntalan Isten és a vallás által nyújtott vigasz elégtelenségét és lehetetlenségét hozza szóba. A szerző merész, akár a blaszfémiáig menő képzeteket hoz létre verseiben – az *Epiphania Domini* című szövegben Isten feldiszített és kidobott karácsonyfaként jelenik meg –, de a hit elérhetetlensége mindig fájó és elégikus fénytörésben látszik verseiben. A megváltás reménytelensége és kudarca (*Karácsonyi példabeszéd; Misztériumjáték*) mögött azonban felsejlik egy kevésbé ortodox hit is, amely Isten hiányában, negativitásként megragadható létezésében – hasonlóan a nagy misztikusokhoz – mégiscsak igazodási pontot talál (*Hátrahagyott ars poetica*). Isten megfoghatatlansága csak látszólag tragikus, valójában az volna a szomorú, ha Istent mint valami adott, zárt és hozzáférhető létezőt képzelhetnénk el: „Isten mindig már alakot ölt, / s ami egyforma, egyre ördögibb” (*Emmausz után*). Ezzel szemben az ismétlődés, az állandóság a halálhoz és az örökléthez kapcsolódik, bár nem feltétlenül mindig örögi módon (*Hívórímek*). Markó verseiben ott kísért az ittlét és a másollet, a halálba való átlépés felfoghatatlansága és megírhatatlansága, miközben költeményei – rezignált, a múlandósággal megbékélő hangvételük ellenére – a kalandként, változásként és nyitottságként felfogott élet mellett tesznek hitet.

Markó Bélát öntörvényű költőként szokta jellemezni a kritika, akinek még nemzedéki besorolása is problematikus: mint Elek Tibor is rámutatott, a második Forrás-nemzedékhez (Farkas Árpád, Király László, Magyar Lajos és mások) túl fiatal, a harmadikhoz (Szöcs Géza, Egyed Péter, Cselényi Béla) túl idős volt. Ez a zavarba ejtő különállás mostanra kétségtelenül Markó erényére vált. A különállás azonban nem jelenti azt, hogy ez a fajta költészet önmagára záródna, sőt: olyan poétikákra és értelmezési lehetőségekre is nyitott, amelyek kijátsszák a szóba hozható nemzedéki és regionális sztereotípiákat. Ha akarom, Markó halálverseit a poszthumán esztétikák felől olvasom: „és a levágott köröm, az elhullott hajszálok, / a kiserkent vér vagy az izzadságcseppek is / kezdenek felgyűlni ott, ahol még nem vagyunk” (*Átfor-*

SZUTORISZ SZABOLCS BENCE

Pofonok és szerelemhegek

SZABÓ IMOLA JULIANNA: LAKÁSA VAN BENNEM

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
160 oldal, 1699 Ft

Szabó Imola Julianna kötete olyan, mint egy tüdő. Páros, lebernyeges szerv, szükséges a légzéshez, egyszerre gyakorolja a megtartást és az elengedést. Nem szól olyanról, amiről az élet ne szólna: kórházi látogatások, nagyszülők halála, terhesség, bántalmazás, válás, költözés, szülés, gyermeknevelés, betegségek, előregedés. Mindezek egy képiles is burjánzó nyelven, a megértés vágyának orgánumán, olykor tisztán, máskor roncsoltan, mintha valaki túl sokáig szívta volna mélyre, ami mérgező, és most igyekezne elhagyni ezt a rossz szokást.

A kötet két, narratív jegyekben könnyen megkülönböztethető részből áll, hat ciklusba szedve. Egy kicsit patikamérlegezés is meg nem is. Mert bár az első három ciklus (*33, Lelakott falak, Kartondobozok*) jóval nagyobb verstermést hoz, és az alaktalan személyesség hangján a viszonyrendszerek dinamikájának felfejtését valóban megküzd, a kötet további három ciklusa (*Pongyolában jönnek az éhes nénik, Bácsik zsebében, Körfolyosó*) kevesebb szóval, egyenletesebb prozódiaival, egy feszesre húzott koncepció mentén tud maradandóvá válni. Már ha a költészet képes arra, hogy az öregedő nénik és bácsik bőrét feszesre húzza. (Nagyon úgy tűnik.) De ne szaladjunk ennyire előre.

A kötet első felének minősége ingadozó. Vannak itt egymás után bukdácsoló sorok, megfontolatlanságok, de gyönyörű találatok, érett kivonatok, tehát: mélységek és magasságok egyaránt. Előbbiekhez tartozik az a visszatérő tendencia, hogy a szerző a sikerült szóképekhez és hasonlatokhoz sem ragaszkodik egy-egy versen belül, látszólag nem teremődik meg benne az igény, hogy bővebben kibontsa, továbbjátszassa azokat, ami sokszor azzal jár, hogy a versnyelv vizuálisan elburjánzik, túlpörög; érezhető, hogy eredetileg jó gondolatok esnek áldozatul a makacs ábrázolási kényszernek és variánskeresésnek. Természetesen nem kérheti számon senki – nem is érdemes –, hogy a szerző egy jól működő magánmitológikus jelrendszert hozzon létre, így téve elérhe-

többé a versek tartalmi magját, mi több, a kötetre jellemző képi gazdagságot, a központozás nélküli forma asszociatív ágbogasságát sajátossággá nevelni is szép feladat, csakhogy Szabó olykor érezhetően nagyobb hangsúlyt helyez az ábrándos, megkapó képek és kifejezések használatára, mint a téma letisztázására (*Morze*). Ellenpélda lehet erre a *Bikini és Sapka* című vers, amely kassáki elrugaszkodottsággal, megakasztások nélkül képes egybesűríteni a vízparti nyaralások létélményét, vagy azok a szövegek, amelyek a tagolás okán válnak fokozottan érzékletessé (*Relativitás*). Ugyancsak problémás lehet, hogy hosszabb versek esetében a kötőszavak száma néha felduzzad, az így keletkező folyamatos továbbutaltságban pedig váratlanul eltűnik egy-egy vers tétje (*Ötödik évszak*).

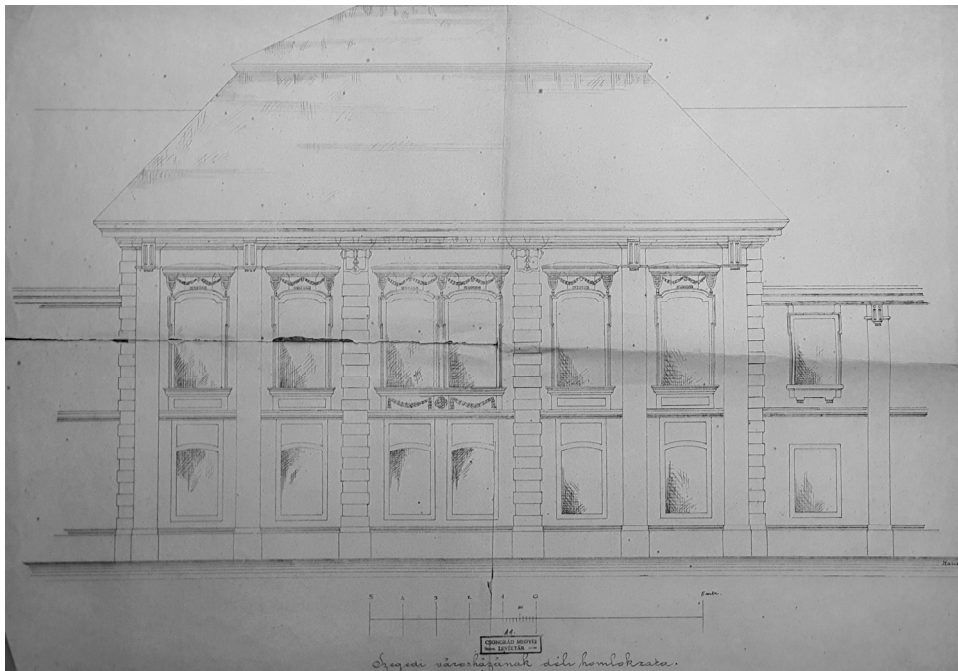
Am ahogy az a fenti, „negatív példatár” hiányosságából is kitűnik, mégsem lehet teljes verseket megbélyegző ítéletek hozni. A szövegek többségét ugyanis áthatja egy okos, narratív lebegtetés: a finom játékra való hajlam, a szuggesztív poétikai technikák és az érzékeny, tabuizált témák beemelése közösen írják felül a gyengébb megoldásokat. Ehhez társulnak a szerző által készített grafikák, amelyek a borítót, a ciklusokat és a belveket egyaránt díszítik. Ezeknek a grafikáknak és a verseknek az egymás melletti értelmezése és befogadása, egyáltalán, maga a kötetkoncepció, azt hiszem, különösen izgalmas terepe a traumakezelés ösztüvészeti leképezhetőségének. Mert míg az elbeszélő többnyire a magára maradtak helyzetéből keresi a kilépőnyílásokat – „a boldogságnak / állítólag színe is van / de innen még sosem láttam” (*Utcára néző*) –, addig a grafikák, mintegy megelőlegezve, éppen azokat a motívumokat sorakoztatják fel, amelyek a *túlélés*, egy vesztérhes időszak utáni kilátás megnyugtató és ott-honos darabjai lehetnek (erdő, házikó, róka, kezek).

Az elbeszélői láttatás ilyen értelemben egyszerre naiv, útkereső és előrelátó, értelmező. A két nézőpont összevegyítése pedig pontos és ráérző helyzetmeghatározásokat eredményez, legyen szó akár a félelem érzéséről: „ahogy a lekopott lakkban a szín / az epegőrcs is sajátod” (*Beton*), akár a megnyugvásról: „már nem az ajtók / hanem a székek fontosak” (*Harminc után*). Mégis, ami leginkább kiemeli a sorból a kötet első felét, az a bántalmazó kapcsolat belső mechanizmusairól való őszinte beszéd. „[M]ert nehéz véget vetni / egy / olyan / hegyomlásnak / amiben a sikoly / az egyetlen ismerős hang” (*Zúzódott tájkép*). Szinte zavarba ejtő, hogy tud ennyire komponált és poétikus maradni, ami máskülönben leleplezi a fizikai fájdalmat – „a harmadik útés után / már nem számoltam / hány apró / és jelentéktelen / darabra hullik / a széken” (*Alagsor*) –, vagy feljegyzi a tehetetlenséget: „az orvos szerint merített papír az arcom / szerintem csak egy gödör / ahol átvészelem az évszakokat” (*Törés*). Am akármilyen megrázó sorokat is olvassunk, a következtetésnek tisztának kell lennie: elengedhetetlenül fontos, hogy erről a témáról, a kapcsolati erőszakról versek, maga az irodalom szólni merjen, és hogy megszülessenek olyan szorongással és számvetéssel teli versek, mint például a *Poggyász*.

A kötet második fele egységesebb; mély beleérzéssel dolgozza fel a jöllehet fiktív, mégis könyörtelenül életszagú karakterek: nevesített nénik és bácsik viszontagságos életeseményeit. Szabó túlzások nélkül brillírozik ebben a valóságtól éppen csak elemelt, üde mágikussággal feltöltött nyelvben. Az idősekről alkotott sztereotípiák tárgyakká zsugorított komikuma (ételhordó, rókaszőrme, porceláncsészék) és az élettapasztalatok, megbetegedések tragikumuma (háború, meddőség, alkoholizmus, daganat) egyszerre csap le, miközben az öregek elhallgatott tabui is játékba kerülnek: „azok a pecsétkéek nem májfoltok / hanem apró szerelemhegek / hetven felett már olyan kínos / a sliccekről és a hajszálakról társalogni” (*Ebédidő*).

A *Pongyolában jönnek az éhes nénik* című ciklus több versének már a kezdősorai is felteszik a léceket, („Klára néni fotel lett”, „Mariban a Mari épp most öregszik el”), és bizony később sem engednek le. Sőt, az egyre-másra felbukkanó nyavalyák és súlyos betegségek megjelenítése is magabiztos kötögető munkával történik: „a petevezeték magába fordult / mint test a kanapén / fiókban a zokni” (*Háztartási baleset*), vagy mint Terka néni esetében: „a daganat mindent átfon / és a szépséggel kezd / azért úgyis meg kell szenvedni” (*Konty*).

A *Lakás van bennem* az elrugaszkodás kötete. Mer álmodozni, és addig nem is hagyja abba, amíg a boldogtalanságot le nem cseréli egy maradandó otthonra. Ebből a szempontból útmutató, útitársa annak, aki a szürkeségbe bele nem törődik. Gazdag, ha fantáziáról és érzelmekről van szó, szegény, ha könnyelmű kijelentésekről. Ez a legnagyobb különlegessége. Mintha ebben a kötetben egy tonnányi akarat lebegne az erdők felé.

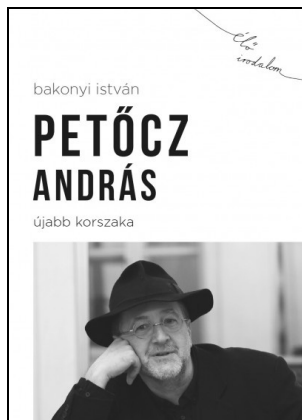

A szegedi Városháza 1804-es főhomlokzati rajza (valószínűleg az 1880-as évek fordulója körüli állapotrajz a Vedres István féle épületről) papír, tus, 74×114 cm, MNL CSML, XV.2.b.47.80.

SEBŐK MELINDA

Nemzeti és európai értékek

BAKONYI ISTVÁN: PETŐCZ ANDRÁS ÚJABB KORSZAKA

Coldwell Kiadó
Budapest, 2019
142 oldal, 2480 Ft

„Petőcz András ugyanis olyan költő, aki egyszerre hisz a nemzeti és az európai értékekben. [...] Költőnk nagyon is magyar és nagyon is európai gondolkodó” (96) – olvashatjuk Bakonyi István *Petőcz András újabb korszaka* című kismonográfiájában. Egyetérthetünk a szerző megállapításával, mert Petőcz András életműve nem csupán a magyar költői-prózai hagyományt, hanem az európai, sőt világirodalmi (elsősorban amerikai) szerzők újításait egyaránt kamatoztatja művészetében. Éppúgy hisz a nemzeti értékekben – Ady, Kosztolányi, József Attila, Nagy László, Pilinszky poétikai hagyományaiban, a magyar nyelv kultúrateremtő erejében –, mint a világirodalmi művészet érdemeiben: Ginsberg, E. E. Cummings, Salinger, az avantgárd vagy a párizsi műhely világgépi-szemléleti inspirációiban. Épp ezt a szellemi nyitottságot, az életmű teljességre törekvését, a műfajok és a műformák változatosságát, a tág horizontú pálya teljesítményét igyekszik felmutatni Bakonyi István Petőcz András 60. születésnapjára, 2019 augusztusában a Coldwell Kiadó gondozásában megjelent monográfiája.

A *Petőcz András újabb korszaka* című kötet – Pósa Zoltán, Kontra Ferenc, Csontos János és Péntek Imre életművének ismertetése után – a Coldwell Kiadó élő irodalom sorozatának ötödik darabja, mely olyan jelentős kortárs szerzők bemutatására szolgál, akiket minden modernségük és avantgárdhoz húzó hajlamuk mellett konzervatív világlátás jellemz. A sokszínűségében is egységes neoavantgárd és klasszikus modernség szintézisét megteremtő művész Petőcz András is, akinek életművét a teljesség igénye nélkül, de mégis sokszínűségében igyekszik felmutatni Bakonyi István könyve.

Vilcsek Béla és G. Komoróczy Emőke monográfiái után immáron ez a harmadik kötet Petőcz András pályájáról, épp ezért az irodalomtörténész csak a legújabb alkotói korszakot tárgyalja, az elmúlt tíz év gazdag termését elemzi, azzal a szándékkal, hogy bizonyítsa: „mind epikában, mind lírában

legújabb irodalmunk egyik legfontosabb teljesítménye az övé” (9). A kötet nem az írói-költői pálya egészéről szól, hanem a 2010-es *Behatárolt térben* zárójelversektől a 2019-es *A macska visszatér* kötetig mutatja be a harmadik évezred alkotásait. A legújabb pályaszakasz műveit nem műfajok, műformák vagy témák, motívumok alapján csoportosítja, hanem kronologikus rendben elemzi. A *Behatárolt térben* zárójelversek; az AB ART Kiadó gondozásában megjelent *Petőcz András legszebb versei*, a Tiszatáj-könyvek sorozatban kiadott *A megvéhéd Isten*, majd ennek szerves folytatása *...és arcára álarcot teszen* kötet, a gyermekversek és az idén megjelent *A macska visszatér* lírai termését éppúgy vizsgálja, mint a prózai alkotások közül az *Idegenek – Másnap – Aysa* regénytrilógiát; *Idegennek lenni* tanulmány-, esszé- és naplókötetet; a *Hunor utca titka* meséit; az *Óbudai mágusképző* ifjúsági prózát és az *Ancika* című kisregényt. Bakonyi István tehát olyan szellemi kalandozásra hív, amelyből éppúgy megismerjük a zárójelversnek vallomásosságát, az Istennel párbeszédet folytató műalkotások transzcendens mozzanatát, a gyermekversek játékos ritmikáját, az experimentális költészet újszerűségét, mint a regénytrilógia keserves, tragikus világát, a végletekig nyomorított emberiség szörnyű látletét, a novellák lélektaniségét vagy a kisprózai alkotások humorát. Ebből a felsorolásból is érzékelhető Petőcz András szellemi nyitottsága, poétikai sokszínűsége, műfajformai változatossága. A tudatosan szerkesztett monográfia nem merül ki csupán a művek elemzésében: a kötetet egy személyes előszó után Zsávolya Zoltán, Vilcsek Béla és G. Komoróczy Emőke értékes gondolatai nyitják, és a szerzővel készített interjú nyomán Petőcz András szavai zárják. Az interjú zárlatában lényeges, szinte ars poetica érvényű vallomást fogalmaz meg a művész, mikor a sokszínűségben és a változatosságban az anyanyelv meghatározó szerepéről nyilatkozik: „a sokféleségben összeköt minket a nyelv. Gúzsba köt. De ez a gúzs jó. Mert van mibe belekapaszkodni. [...] A forma meghatározza a tartalmat. A szöveg kiszól, írja önmagát. Csak el kell találni a formát. És ez a nehéz. Megmaradni a formában. Műfajban, formában, keretek között. A »gúzs« vagyis a nyelv ilyen keret. A nyelvben maradunk meg, így együtt, írók, költők, olvasók, vagyis mi mindannyian” (128).

A Bakonyi István az előtte szóló irodalomtörténetekre hivatkozva felvázolja Petőcz András legújabb korszakának előzményeit: a képversek, a vizuális költészet újításait, a párizsi Magyar Műhely alkotói korszakból Erdélyi Miklós vagy Papp Tibor hatását és a művész egyik legfontosabb szerkesztői tevékenységét, a Jelenlét folyóiratnál betöltött szerepét. Bármelyik korszakát idézi is fel választott szerzőjének, arra a helyes megállapításra jut, hogy Petőcz András mindig is szintézist próbál teremteni az avantgárd és a tradicionális költészet között. A lázadó újítás és az értékőrzés kettősségét, az avantgárd klasszicitás esztétikai ideálját jól példázza a gyönyörű *Hajnali hózuhogás* című vers vagy az ontológiai mélységű gondolatokkal átszótt megújított szonettforma is, hiszen Bakonyi István szerint: „Petőcz András minden korszakában törekedett a hagyományos értelemben vett szépség megjelenítésére is. Ez fokozottan így van akkor, amikor fölerősödik a belső én felé fordulása, az elmélyülése” (15). Ez a megállapítás, vagyis az esztétikai szépségeszményre való törekvés, a hagyományhoz való állandó visszafordulás egybecseng a kötetet záró interjú vallomásával, mikor Petőcz András így nyilatkozik pályakorszakainak alakulásáról: „A nyelvi struktúrákat tudatosan szétbontó megformálás már a múlté. [...] Az 1989-es *Non-figuratív* kötet [...] végletekig vitt kísérlet volt. Ettől a fajta határkötől tudatosan fordultam vissza. És kezdtem szonettekét írni” (126). A monográfus több helyen utal az életmű József Attila-i hagyományaira, mikor a *Ha-zaút* vagy a *Százezer éve* című versek intertextuális szövegpárhuzamait vizsgálja. A Nyugat

hagyományához kötődő inspirációk közül gyakran említi az Ady Endrével és Kassák Lajossal való szellemi rokonságot is: lírai művek elemzése során elsősorban azt hangsúlyozza, hogy választott szerzője képes megszólalni Ady modorában vagy akár Kassák konstruktivista-expresszionista nyomdokain haladva egyaránt. Petőcz András művészetét nem lehet és nem is szabad egyetlen irányzat szűk keretei közé behatárolni, mivel a Nyugat letisztult, klasszikus formái éppúgy hatottak rá, mint az avantgárd lázadás szabadverse. Ugyanez a stílusvariációs sokféleség jellemzi prózai alkotásait is. Az ifjúkori iskolai emlékek felidézése vagy az *Ancika* regény gyermeki naivitása, ironikus humora egészen más prózapoétikai eljárásokat működtet, mint a brutalitást és a terror szörnyűségeit idéző regénytrilógia. Bakonyi ezt a fajta változatosságot az európaiság fogalmával kapcsolja össze. Mikor Petőcz *Idegennek lenni* esszéjében Jürgen Habermas nyomán „a mindennapokban eligazító társadalmi-kulturális konszenzusról” írott szavait értelmezi, vagy amikor a franciaországi élmények ihlette *Lillenaplót* elemzi, akkor is hangsúlyozza azt a fajta szellemi nyitottságot, amely adalékkul szolgál az európaiság lényegének mind teljesebb megértéséhez. Bakonyi István joggal állapítja meg, hogy „Petőcz András a jó értelemben vett európaiság szószólója” (64).

Az idézetekkel és színes fotókkal bőségesen megelevenített monográfia néhol irodalmi szövegpárhuzamok mentén mutat be egy-egy műalkotást. Például a *Most minden* című verset Vörösmarty *Előszó* rapszodiájának allúziói teszik maradandóvá: „Csak csend, hó és halál. Csak ennyi lesz. / És valami arc. Valami arc, amelynek furcsa mosolya / betakarja azt, ami körbevesz minket”. A mély gondolatisággal átszőtt költemény a nemrég megjelent legújabb kötettel is dialógust folytat, hiszen Vörösmarty „*Most tél van és csend és hó és halál*” híres sora intertextuális keretet ad a legújabb, *A denevér vére* novelláskötet *Az első gólya* című darabjának is.

Bakonyi István *Az elveszített tekintet* című verset tartja Petőcz András legmaradandóbb alkotásának. A veszteségélményt különös drámaisággal megelevenítő művet tekinti a költői pálya egyik csúcsteljesítményének a „valami” kulcsszó bizonytalanságával, a „deszka-földes-áruhásan” „halált idéző jelzésével” (96). Noha a műalkotás értékeit méltató irodalomtörténész megállapításaival egyetértek, még egy szövegpárhuzammal szeretném kiegészíteni az elemzést. Ez a megrendítő mű Tandori *Töredék Hamletnek* kötetének híres *Hommage* nyitányával is párbeszédbe lép. Petőcz András édesapja halálára írott *Az elveszített tekintet* című nagyívű alkotásában kortárs mesterét is idézi: „*a vég kezdete ez, fekszik kiterítve, már nem néz / rám, nincsen tekintete, magam maradtam, a következő / már én leszek, gondolom, és látszólag nincs változás, / valami utcán megyek végig, valami járókelők között, / valami autó dudál éppen, valami lámpa pirosra vált, / valami kutya megugat, valami esőcsepp esik rám, / valami víz folyik végig a nyakamon, az arcomon, / valami sós ízt érzek a számban, még nem éppen / deszka-földes-áruhásan!, mondom, dühösen, szinte, / még nem tehetetlenül!, van még mit és miért, / van még valami más is, mint a betonkemény föld, / amit feltörni lehetetlen, mint az elveszített tekintet, / ami letűnt, és immáron nem jöhet vissza soha többé.*”

Petőcz Andrásnak azonban semmi sem lehetetlen! Ennek kiváló bizonyítéka a 2019 tavaszán megjelent, *A visszaforgatott idő* című verseskötete is, melyben a múlt pillanatait rögzíti. Az elveszítettnek tűnt élményeket úgy eleveníti fel, hogy Arany János, Ady Endre, Papp Tibor és az amerikai jazz-zenészek mellett nemrég elhunyt elődjének, Tandori Dezsőnek is emléket állít. A legújabb kötetben a költőtárs tiszteletére írott tíz koan egyik bravúros Tandori-stílusimitációja úgy tagadja az eredeti vers „*Tőled se, hozzád se. / Távol se, közel se*” üzenetét,

hogy a költői indulás és a halálba érkezés kettősségével transzcendens magaslatokba emeli mesterét: „*Tőled is indulok. / Hozzád is indulok.*”

Mikor Babits a Nyugat harmadik nemzedékének költőit bírálva a fiatal Weöres Sándorról megjegyezte, hogy tőle „még kiszámíthatatlan meglepetéseket várhatunk,” nem lehetett sejtteni, hogy jóslata beigazolódik. A 2019-ben megjelent *A macska visszatér, A denevér vére, A visszaforgatott idő* című legújabb köteteket olvasva – Babits szavaival – bátran kijelenthetjük, hogy Petőcz Andrásról „még kiszámíthatatlan meglepetéseket várhatunk”!

Voluta tulipános ornamenssel, papír, ceruza, 107×86 cm, MNL CSML, XV.2.b. 45/44.

BAKONYI ISTVÁN

A költő novellái

MEZEY KATALIN: RÉGI NAPOK RENDJE

Magyar Napló
Budapest, 2019
153 oldal, 3000 Ft

”

Mezey Katalin azon szerzők közé tartozik, akik több műfajban is kipróbálták tehetségüket. Prózaíró, költő és műfordító.

Számos verseskötvet és prózakötet után legutóbb a *Régi napok rendje* novelláit vehettük kezünkbe. Két fő részből áll a mű: az első fejezet hét novellája még 1987-ből való, a többi nyolc pedig a 2014-es *Ismernek téged* után keletkezett. A több évtizedes eltérés ellenére egységesnek mondható a *Régi napok rendje*. Stílusban és nyelvezetben éppúgy, mint az írói eljárásban, akkor is, ha természetesen vannak különbségek. Márpedig vannak, ha másért nem, a megváltozott történelmi és társadalmi környezet okán.

Ugyanakkor mindkét fejezetben találunk a történelmi közelmúltra utalásokat, történeteket. A sajátos kezdésű, egyfajta szerzői útmutatással kezdődő *Bonyolult történet* ugyanakkor bizonyos értelemben egy különös művészettörténet valahol Európában. Pontosabban egy vidéki színház körül. Benne vannak a korabeli vonások és visszasságok, amelyek persze a megváltozott világban is tovább élnek. Laci, a főhős pedig fölösleges embernek is mondható. „Rosszkedvét, életundorát csupán a vitriolos asszonyka látogatásai színesítették.” – olvassuk róla többek között. Van itt megcsalás, vannak kusza emberi viszonyok, találkozunk a fiatal színésznő hányódásaival, röpke kalandjaival. S a végén ismét a kezdetre emlékeztető írói kommentár. Itt és másutt is megfigyelhetjük a novella műfaji sajátosságainak tiszteletben tartását, például úgy, hogy a kiragadott életpillanatok akár a figurák egész sorsát is jellemzik.

Megjelennek a korábbi évtizedek életpillanatai is, például a harmincas éven túl járó asszonyról, a múlt idővel a közép-pontban (*Álom az ifjúságról*). Lírával átítatott kispróza ez, egy szerelmi és házassági történet a 60-as, 70-es évekből. Mezey Katalin írásmódjára itt is jellemző a realista közelítés és a kifinomult stílus. Így jellemzi a „lassú hervadást”, az idővel folytatott emberi küzdelmet, az élet monotonitását, sivárságát. Egy jellemző részlet: „Nem utaztak, nem mulattak, nem

éjszakáztak, nem voltak kalandjaik. Csak tanulás, munka, munka, gond, gyermekáldás. Örömeik és bánataik a testi fáradtság és a szellemi kimerültség mély tengerében zajlottak, miközben minden energiájukkal, megfeszített erejükkel közös, kényszerű céljaik eléréséért dolgoztak.” A típusábrázolás példája ez a novella, a környezet ábrázolás is igen hiteles. Egy régebbi szerelem emlékei is feltululnak Ilona gondolkodásában, és ekkor kell rájönnie, hogy valami kimaradt az életéből. Az álom azonban továtúnik, miképp az akkori világban ez gyakorta bekövetkezett... Ezekben a korábbi művekben ott kísért a korszak szűk levegője, az emberi kapcsolatok szétszakítottsága, néhol a sivár érzelmek és a sors durvaságának sok jele.

Azért jut idő az álmodozásra, akár hétköznapi, akár megemeltebb értelemben. És jellemző az is, hogy pontosan mutatja be az emberi sorsokat, és mindezt nagy beleélő képességgel teszi. A szövegnek mindvégig erős a vizualitása, egy-egy történet akár filmfeldolgozás alapja is lehetne. Akkor is, amikor egy kissé groteszk történetben a szűnyogok jelentik a legfőbb veszélyt az ember számára (*Véres szűnyogirtás*). Persze akad ennél súlyosabb veszély is, hiszen az első fejezet záró novellája, az *Egy magyar parlament* a második világháborúba vezeti az olvasót. Visszafogott és tárgyyszerű módon, ugyanakkor finoman érzékeltetve a tragikus színeket, és kiemelhetjük remek, a történetet előbbre vivő dialógusait.

S a második rész új novellái biztosítják a folytonosságot. Úgy is, hogy például *A kecskék* még mindig háborús történet. Kicsit másképpen, hiszen az új világban leírhatók már a korábban alig megjelent mondatok, korábban tabuként kezelt mozzanatok. Például arról, hogy mit műveltek a szovjet katonák Magyarországon. Meg arról, hogy a főhős közben meggyőződhetett a szovjet földön uralkodó viszonyokról is. „Élete végéig nem felejtí el az éhes gyerekszemeket, akik miatt nem tudta rendesen megenni a saját kenyerét sem, bicskahegyen, falatonként osztotta szét köztük. [...] Nem pár ezer kilométerre, de legalább egy évszázadnyira volt ez a világ Magyarországtól.” Akkor is kételyek gyötrik, amikor hazajöhet az amerikai hadifogságból, és motoszkál benne a kérdés: vajon tényleg hazajut-e, és nem várják-e újabb vizsontagságok. Hiteles történelemszemlélet és írói hitelesség van itt a háttérben. Már-már baladisztikus szépséget teremtve.

Tehát Mezey Katalint is a múlt elemzése, a letűnt idők emlékei foglalkoztatják gyakran. Őszintén vallja az örökség föl vállalását, és azt is sugallja, hogy az emlékezés segítheti az utókort inkább, és nem a múlt eltörlése. A kötet címét adó mű is ebben erősít meg bennünket. Önéletrajzi ihletésű alkotás, vélhetően a szerző családját megörökítő írás. Nem hagyományos novella, inkább a memoáriródalom része, visszaemlékezés. Alapfogalom és értékjelző a *rend*. A napi-*rend*, a tisztaság és a fegyelem világa. A tisztességes élet mozzanatai. A család kiemelt szerepe. Visszapillantás az 50-es, 60-as évek világára. Középpontban a keresztény értékrend erejével.

Úgyancsak önéletrajzi fogantatású lehet a *Száz éve, szeptember közepén* című novella, és újra a múltból, az első nagy háború idejéből. Egy ápolónővel a középpontban, a halálosan beteg katonák között. Egy emberi sors rajza, kiváló írói eszközökkel, tárgyyszerű, puritán nyelven elmondott torokszorító történet. A katonák között megbetegedett asszonyról, Juhos Máriáról, az öt gyermeket nevelő anyáról szól. És nem menekülhetünk a gondolattól: a történelem szinte mindent lerombol...

És vonzzák Mezey Katalin tollát a nehéz sorsú emberek, akik vagy magánéletük, vagy a külvilág visszásságai miatt szenvednek. Ábrázolásukban láthatjuk a költő kezenyomát is, például abban, ahogy a mulandóságot és az elmúlást érinti. A történelem szorításában élő ember érényeinek és gyarlóságainak felmutatásával.

VÁRALJAI ANNA

Egy építészettörténeti fordulópont margójára

LECHNER ÖDÖN ÉS A SZEGEDI VÁROSHÁZA TERVRAJZAI*

Írásom apropója Lechner Ödön építész születésének 175. évfordulója, akinek érzékenysége, finom intellektusa, kreativitása talán még szembeötlőbben tűnik elő mérnöki munkáin, grafikai tervein, előrajzain, mint magukon a kész épületeken. Tanulmányomban is Lechner-rajzokról lesz szó: a Csongrád Megyei Levéltár páratlanul érdekes, több doboznyi levéltári állományáról, mely Lechner Ödön és Pártos Gyula Szegedi Városházához készített, 1882-1883-ra datálható tervrajzait, iratait tartalmazza.¹ Úgy vélem, hogy Lechner Ödön a Szegedi Városházán² alkalmazta első ízben a magyaros formakincs elemeit, továbbá a későbbiekben védjegyévé váló mázas kerámiát mint építőanyagot, és ehhez az épülethez köthető a nemzeti építészeti lechneri gondolatának első jelentkezése is.

A levéltárban őrzött rajzok recepciótörténete sekélyes, jöllehet, a négy doboznyi művészet-történeti kuriózumra már Bakonyi Tibor felhívja a figyelmet 1979-es tanulmányában mint művészi érték tekintetében is páratlan leltre.³ A rajzok a Móra Ferenc Múzeum Történeti Osztályának leltározatlan raktári anyagából kerültek a Csongrád Megyei Levéltár tervpályázatainak anyaga közé 1980-ban.⁴ A XV.2. b. 45-47 jelzetű dobozokban 80 db különböző méretű és technikájú rajz található, a 48-49 jelzetű dobozokban pedig a kivitelezéshez kapcsolódó iratok, számadások, levelezések, építései naplók, tervpályázatok. Az anyag részét képezi a je-

* A kutatásra és a tanulmány publikálására a Kállai Ernő Művészet-történeti Kutatói Ösztöndíj [2020] támogatásával nyílt lehetőségem.

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára (továbbiakban CSML), Szeged Város Építési Terveinek és Iratainak Gyűjteménye, Lechner Ödön, Pártos Gyula: *A Szegedi Városházához készített tervek, rajzok és iratok* (XV.2b. 45. d. – 49. d. jelzettel). A kutandó témakör részét képezik az 1882/1883-ban készített alaprajzok, rozetta-, balluszter- és tetőablaktervek, a lépcsőház és a főpárkány részlettervei, a főlépcsőház tetőterve, harminchét darab díszítőszobrászati rajz, ablakpillérek, ablakkeretek és korlátláncok rajzai, Lechner Ödön által szignált festősablonok, két darab homlokzatterv, toronyrészlet, főbejárat-részletrajzok, az óra körüli boltív, a teremajtó és párkánykövek ornamenteinek rajzai. A rajzok mellett forrásértékűek az építési naplók, a kiírt pályázatra beérkezett jeligés pályázatok jegyzéke és a vállalkozók megbízási szerződésai.

² Szeged, Széchenyi tér 10.

³ Bakonyi Tibor: Lechner Ödön ritkaságértékű szegedi tervrajzainak néhány tanulsága, In: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében, Szeged, 1979, 49–54.

⁴ CSML XV. 2. b. 45. Átadás-átvételi jegyzőkönyv, MFM Szeged, 1980. június 24.: A MFM történeti osztálya leltározatlan raktári anyagából átadja a CSML-nek a különféle középületekre kiírt tervpályázatok anyagát, közte a szegedi városháza 22 db terve. Átadó: Zombori István osztályvezető, MFM.

lenleg a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Építészeti Gyűjteményében őrzött, a szegedi városháza tetőcserepezéséhez készített színterv is.⁵ Az említett rajzok szinte kivétel nélkül szignálva vannak, nagyrészt „Lechner Ödön műépítész”, kisebb részben pedig „Lechner Ödön és Pártos Gyula műépítész” aláírással. Az építészettörténeti szakirodalom mai álláspontja szerint Pártos elsősorban az adminisztratív teendőket, valamint a statikai számításokat és egyes rajzi feladatokat végezte, míg a művészi munka és koncepció kidolgozása Lechner érdeme.⁶ A kutatott levéltári anyagban is találunk arra való utalást, hogy a Városháza terveinek pénzügyi kalkulációját teljes egészében Pártos Gyula végezte,⁷ a lendületes ornamensrajzok pedig – az összehasonlító vizsgálatok alapján – egyértelműen Lechnernek tulajdoníthatók.

Sümei György szerint Lechner képzőművész habitusú alkotó volt, aki „folyamatosan korrigálja saját magát”, „a már megrajzolt részleteket állandóan tökéletesíti”, és „a formák fejlesztésében, a részletek kidolgozásában számára megnyugtató vagy véglegesnek elfogadható megoldásokat mindig a rajzolása során, a rajzi gondolkodása révén, s nem a tervezőasztalon kereste.”⁸ Kortársai is megemlékeznek arról, hogy Lechner „életvitel-szerűen” és állandó jelleggel rajzolt, szinte bármire, ami a keze ügyébe került, legyen szó papírszalvétáról, vagy a kávéházi asztal márványlapjáról.⁹

A levéltári rajzok rossz állapotának oka, hogy azok használatra voltak szánva, vagyis a méretarányosak sablonként, sok esetben falra kasírozott mintaként szolgáltak az épület-szobrászati elemek készítői számára. A méreteket mutatja, hogy a legnagyobb, a torony bádogosmunkáit mintázó rajz 350x130 cm-es, de a legkisebb is 48x35 cm. A sablonok hordozója többnyire erős papír, a mérnöki pontosságúaké mérnökpapír, míg az igényesebb, prezentációra szánt teljes homlokzatrajzok a manchesteri Sagars Patent Broughton cég drága textilpapírjaira készültek.¹⁰ Technikájuk is igen változatos: az ornamens-sablonok ceruzával felvázolt körvonalait Lechner sokszor művészi grafikává alakította azáltal, hogy szénnel, vízfestékkel árnyalta, térbelivé tette.¹¹ A mérnöki pontosságú tervrajzokat minden esetben tussal készítette, nagyobb alkotói szabadságot csak az épületdíszítmények felvázolásakor engedett meg magának. Típus szerint háromféle rajzot különíthetünk el: egyrészt a mérnöki pontosságú rajzokat, másrészt a prezentációra szánt szemléltető homlokzati rajzokat, harmadrészt pedig az egyes építészeti díszítményeket, ornamenseket, épületszobrászati elemeket ábrázoló különféle méretű sablonokat (zárókövek, voluták, sarok- és ablakpárkánydíszek, pillérfe-

⁵ BTM-Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, 66.117.

⁶ Többek között ezen az állásponton vannak: Hadik András: *Szeged-Városháza*, Szerk. Dercsényi Balázs, TKM Egyesület, Budapest, 1988, és Mendöl Zsuzsa, Mendele Ferenc et al.: *Lechner Ödön 1845–1914*. Emlékkiállítás a művész születésének 140. évfordulójára, Budapest, Táncsics M. u. 1., 1985. aug. 2. – 1985. szept. 30. Szerk. Pusztai László, Hadik András, Budapest, Országos Műemléki Felügyelettség Magyar Építészeti Múzeuma, 1985.

⁷ CSML XV. 2.b. 49, 18.

⁸ Sümei György: *Lechner Ödön írásai*, Szerk. Sümei György, Budapest, Corvina, 2020, 186–187.

⁹ Hauszmann Alajos: *Hauszmann Alajos naplója. Építész a századfordulón*, Gondolat, Budapest. 1997. 123.

¹⁰ Lásd pl. a szeged városháza Lechner-féle alaprajzának módosítását tartalmazó rajzot, CSML XV.2.b. 46/1/148.33.b. raktári jelzettel.

¹¹ CSML XV.2.b.47.1.

jek, konzolok, balluszterek, figurális szobrászmunkák rajzait, pl. a főkapu kariatidáit, a főcímer angyalait stb.).

A díszítés stiláris szempontból jórészt barokk és rokokó ornamenteket idéz, ilyenek a kagylók és a gyöngyfűzések, medalionok, voluták, kariatidák és angyalok. Egyes motívumok, mint például a rozetta, Vedres Istvánnak, a korábbi városháza tervezőjének is meghatározó motívuma volt, s Lechner feltehetőleg rá való utalásképp alkalmazta oly gyakran az új épületen. A legizgalmasabbak azok a népművészetből elesett, stilizált ornamentek, amelyeknek nem találjuk előzményeit sem a lechneri életműben, sem a korabeli építészetben. Ilyenek a húsos, gyakran gyöngyös pálcatagra fűzött tulipánok (lásd később a Postatakarékpénztár épületének tulipános oszlopfőit, gyöngyfűzérsorait), a geometrikus alakzattá stilizált bimbók és rügyek, a kőbányai Szent László plébániatemplom (1893–1898) lángoló szív motívuma, melyek feltehetőleg Lechner önálló néprajzi gyűjtésének eredményei.¹²

Az új városháza építésének szükségességét egy tragikus esemény, az 1879. március 12-iei szegedi nagyárvíz tette indokoltta, melyet követően alig háromszáz épület maradt épen a városban, és a régi városháza is jelentős károkat szenvedett.¹³ Szeged újjáépítésére kormánybizottság szerveződött Tisza Lajos vezetésével, s a tervek elkészítésével Lechner Lajost bízták meg. A Széchenyi tér parkosításával a régi szegedi vár helyett ide helyeződött át a városközpont, melyet a városvezetés egy, a korábbinál patinásabb épülettel kívánt megkoronázni. Mindez azonban szükségszerű is volt: a Szegedi Híradó 1881. októberi számából kiderül, hogy a régi városháza alapfalai egészen a pincészigetig eláztak, így elkerülhetetlenné vált az épület teljes lebontása, és egy egészen új felépítése.¹⁴ A Magyar Mérnök- és Építész Egylet 1881 őszi pályázatát hirdette a szegedi városháza építésének ügyében, kifejezve afelett érzett örömét, hogy Szeged „az építtetni szándékolt új széképületének terveit hazai építészek számára rendezett nyilvános tervezési pályázat útján kívánja beszerezni s hogy erre a célra szép összeget áldozva, hazai viszonyainkhoz képest igen tekintélyesnek mondható díjakat ajánlott föl.”¹⁵

A pályázatból az is kiderül, hogy „a város a pályázóktól nem egy tervezetet és költségvetést, hanem három, sőt, tekintettel a toronyvariációkra, szigorúan véve négy külön, 1:100-hoz, a lapok nagy részére nézve 1:50-hez mérték szerint rajzolt tervet s ugyanannyi részletes költségvetést kíván s mindezt: 75-80 nap alatt.”¹⁶ Szegeden nem a városháza építésére kiírt pályázat során bukkant fel először Lechner neve, hanem 1881. július 11-én, egy, Az Építési Ipar c. műszaki hetilapban többedmagával publikált petíció kapcsán.¹⁷ A szegedi közgyűlés-

¹² A vonatkozó szövegrész tekintetében köszönet a szakmai segítségért Nagy Ildikónak.

¹³ Bakonyi Tibor – Zombori István: *Szeged árvíz utáni (1879) rekonstrukciójának tervei*. In: *Műemlékvédelem*, 1980/3. 132–140.

¹⁴ Ismeretlen szerző: Helybeli újdonságok. In *Szegedi Híradó*, XXIII. évfolyam/229. szám, 1881. október 8., oldalszám nélkül.

¹⁵ Ismeretlen szerző: A magyar mérnök- és építész- egyesület (sic!) emlékirata. (A szegedi városházi pályázat ügyében.) In *Szegedi Híradó*, XXIII. évfolyam/272. szám, 1881. november 29., oldalszám nélkül.

¹⁶ Ismeretlen szerző, i.m. 1881, oldalszám nélkül.

¹⁷ Aláírók: Benkó Károly, Bukovics Gyula, Czigler Győző, Feszty Adolf, Gerster Kálmán, Hauszmann Alajos, Kallina Mór, Kauszer József, Koch Henrik, Lechner Ödön, Makay Endre, Pártos Gyula, Petschacher Gusztáv, Schickedanz Albert, Weber Antal, Ybl Miklós (Szeged szab. kir. város tekintetes közgyűlésének. In *Az Építési Ipar. Műszaki Hetilap*, 1881. június 10., V. évfolyam/236. szám, 247–248).

nek címzett folyamodvány az ezébben felavatott szegedi Városi Színház építésének körülményeit kritizálta, mivel annak tervezését és kivitelezését osztrák építészekre (Fellner und Helmer) bízták.¹⁸ További kifogásként merült fel a verseny nélküli megbízás, valamint a hazai építészeti karral szembeni bizalmatlanság. Az 1881-es petíció következményeképpen a városháza pályázatát Tisza Lajos már kizárólag magyar építészeknek hirdette meg, azzal a stílusos megkötéssel, hogy az épületnek Mária Terézia kori „baroque stylben”, a régi városháza arculatához igazodva kell felépülnie. Lechnernek a bécsi építészeti idéző neobarokk stílussal szembeni ellenszenvé későbbi írásaiban válik egyértelművé, melyekben már harcosan szembeszáll az osztrák késő barokk formanyelvet „majmoló” magyar építészekkel; számára a barokk egyet jelentett a Monarchiával, amellyel szemben kialakította sajátos, magyaros elemekkel tarkított „nemzeti” stílusát, mintegy a nemzeti ellenállás tanúságaképpen.¹⁹

Lechner művészi pályája éppen ekkor, a szegedi épület tervezésének időszakában vett fordulatot, amit Nemes Márta a művész párizsi tartózkodásával magyaráz, ahol Lechner új szerkezeti anyagokkal és új szellemi áramlatokkal – pl. az Arts&Crafts mozgalommal – találkozhatott.²⁰ A háziipar fogalmával a vilákiállításokon ismerkedhetett meg, ahol az egyes kiállítók igyekeztek minél hangsúlyosabban kidomborítani nemzeti/népi sajátosságait. Nemes szerint ez, vagyis a „domestic revival” jelensége magyarázza, hogy Lechner Feszli Frigyesnél (lásd a pesti Vigadó ornamentikája) szilárdabb alapokra helyezte a népi motívumkincs felhasználásának lehetőségeit. Úgy véli, a történeti stílusok „elfogyása”, kiüresedése is hozzájárult a népművészet felfedezéséhez, valamint az orientalizmus Kelet felé tekintő divatja, mely hazánkban az őshaza és az őseredeti népművészet keresésének gondolatában nyilvánult meg.²¹ Nemes Márta fontos észrevétele, hogy az agyag mint építőanyag önmagában is ősi kultúránkra utalt, így kerülhetett Lechner fókuszába, különös tekintettel az alföldi viszonyokra, ahol valóban hagyományos építőanyagoknak számított, s így markánsan meg is jelenik a Városházán, mázas tetőcserép és majolika díszítőornamens formájában.²²

A kerámiához való vonzódása családi okokkal is magyarázható, mert édesapja téglagyárában (ahol többek között a Dohány utcai Zsinagóga burkolatai is készültek) már gyerekkorában megismerkedett az agyaggal. Mendöl Zsuzsa szerint a kerámiaelemek Lechner homlokzatainak gyűjtőpontjai, s „számára a kerámia a hazai adottságoknak és építési lehetőségeknek megfelelő nemzeti építőanyag.”²³ Lechner Berlinben tanulmányozta az észak-olasz épületdíszítőművészeteket,²⁴ Párizsban megismerte a legfrissebb kerámiatörténeti szakirodal-

¹⁸ Az eredeti dokumentumot lásd: CSML 6514/1881

¹⁹ Lechner 1880 és 1886 között még három további neobarokk épületet is tervezett (budapesti Kempinszky villa, nagybecskereki vármegyeháza, pécsi színház)

²⁰ Nemes Márta: *Lechner Ödön Iparművészeti Múzeuma. Tanulmányok Budapest múltjából* 24. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1991, 65–90.

²¹ Nemes, i. m., 1991, 77.

²² „...a magyarság eredetének kutatása nyomán kelet építőanyaga, az agyag, a mázas kerámia építészeti alkalmazása már önmagában is szimbolikus jelentésűvé lehetett, népi formák nélkül is ősi kultúránkra utalt.” (Nemes, i. m., 1991, 77–78)

²³ Mendöl Zsuzsa: *Lechner Ödön és a Zsolnay gyár kapcsolata. In Lechner Ödön 1845–1914. Emlékiállítás a művész születésének 140. évfordulójára*, Budapest, Táncsics M. u. 1., 1985. aug. 2. – 1985. szept. 30. Szerk. Pusztai László, Hadik András, Budapest, Országos Műemléki Felügyelőség Magyar Építészeti Múzeuma, 1985, 64.

²⁴ Sisa, i. m., 2014, oldalszám nélkül.

mat,²⁵ (utóbbiak képi illusztrációi meglepő egyezést mutatnak a Városháza egyes majolika ornamenseivel) az 1870-es évek második felében pedig már együtt utazott Párizsba a Zsolnay családdal. Párizsi éve alatt (*Clément Parent* építésszel francia reneszánsz palotákat újíttott fel) megismerhette a burgundiai vidéki kastélyok mázas tetőcserepeit, melyek közül jó néhány (pl. a Château la Rochepot, Château Santenay) hasonlóságot mutat a Városháza tetőfedésével.

A háziipar elősegítését igyekezett szolgálni az a kezdeményezés, hogy nemcsak a tervezési munkákat, hanem lehetőség szerint a kivitelezést (bádogozás, kőfaragó munkák, cserépgyártás) is helyi mesterekkel oldották meg. A több ezer darab színes-mázás tetőcserepet Tóth Béla szegedi cserépgyáros, a komolyabb, művészi porcelán- és majolikamunkákat pedig Hardtmuth L. és C. budapesti majolikagyárosokra bízta.²⁶ A helyi mesterek aránya azonban (a munkanaplók tanúsága szerint) jóval magasabb volt, mint a budapestieké, illetőleg a bécsieké, s a korszakban páratlan módon a kőfaragó munkák jelentős részét egy szegedi vállalkozó asszony, özv. Fischer Jánosné és fiai kivitelezték.²⁷

A Lechner-rajzokon megjelenő, jellegzetesen népi (jelen esetben alföldi virág) ornamentika, tendenciózus gyűjtőmunka és kutatás tárgyát majd csak 1885 után – Huszka József kutatásaival és a Művészi Ipar c. folyóirat megjelenésével – képezi, így Lechner művészi kísérletei megelőzik a szisztematikus anyaggyűjtés időszakát. Sümegi György úgy véli, hogy a művészettörténet mindezidáig túl keveset foglalkozott Lechner népművészeti gyűjtőmunkájával, holott az építész nemcsak Huszka József kutatásai, hanem saját tapasztalatai is inspirálták.²⁸ Feltételezhetjük, hogy az intellektuális beállítottságú Lechner Szegeden is folytatott néprajzi kutatásokat. Ezt illetően két irányban érdemes vizsgálódnunk: egyrészt az építész a Városháza tervezésével, kivitelezésével párhuzamosan, 1883-ban Lillin Károly kékfestő számára tervezett egy – végül megvalósításra nem kerülő – francia reneszánsz stílusú házat. 1867-ben Lillin műhelye már nagyüzemszerűen működött, ahol Lechner a kékfestő dúcokról megismerhette a helyi népies mintákat. Ez a feltételezés annál is indokoltabb, mert az 1890-es évektől Lechner többek között textilminták motívumai nyomán igyekszik az építészeti formanyelvet megújítani,²⁹ másrészt mert a kihalófélben lévő kékfestőmesterség mintáinak életben tartása bekapcsolható a háziipar feltámasztásának gondolatkörébe.³⁰ Továbbá a Vá-

²⁵ *Albert Jacquemart: Histoire de la céramique*, Librairie Hachette, Párizs, 1875, és *Friedrich Jaenicke: Grundriss der Keramik in Bezug auf das Kunstgewerbe: eine historische Darstellung ihres Entwicklungsganges in Europa, dem Orient und Ost-Asien von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, Paul Neff, Stuttgart, 1878.

²⁶ CSML XV. 2.b. 46. 6077/1844.

²⁷ CSML XV. 2.b. 46. 14003/1884.

²⁸ Sümegi, i.m., 2020, 192.

²⁹ Sisa, i.m., 2014, oldalszám nélkül.

³⁰ „Az a sorsa a népies kékfestő iparnak is, ami a szűccségnek, szűrmívességnek, céhbeli, városi faze-kasságnak: lassan pusztul – és a régi ducok, amikből már is sok a padlásra került, sutba jutnak, mert nem érdemes folytatni az apa s a nagyapa mesterségét.” (Malonyai Dezső: *A magyar nép művészete*, V. kötet. Hont, Nógrád, Heves, Gömör, Borsod magyar népe, a palócok művészete, Budapest, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1922.) Online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Malonyai-malonyai-dezso-a-magyar-nep-muveszete-1174D5/v-kotet-hont-nograd-heves-gomor-borsod-magyar-nepe-a-palocok-muveszete-11926E/viselet-1192DD/> (utolsó megtekintés: 2020. 07. 28.)

rosháza építésének időszakában kapcsolatot ápol az 1892-ben Dugonics Társasággá szerveződő – Szeged helytörténete és népművészete iránt érdeklődő – egyesülés tagjaival, köztük Milkó Izidorral, akinek szegedi belvárosi palotáján a Városháza építésének évében dolgozott. A későbbi tagok egy része már az 1870-es évektől jelentős néprajzos iskolává szerveződött, mely eleinte elsősorban a szegedi urbánus irodalom számára keresett új témákat a paraszti életben. Nemcsak Lechnerre hatott azonban a szegedi folklorista közeg, hanem viszont: Bálint Sándor visszaemlékszik arra, hogy polgári iskolai rajztanára, Cs. Sebestyén Károly (1876–1956) még az I. világháború éveiben is Lechner-féle szűrmustrákat és népies ornamentikájának alapmotívumait gyakoroltatta velük rajzstúdiumain.³¹ A szegedi városháza hatástörténetének vizsgálatakor fontos megemlékeznünk Lechner Vedreshez és a régi városházához kapcsolódó viszonyáról. A régi városháza leírására levéltári források és a korabeli sajtórecenzió alapján, a hatástörténetet is bemutatva először Nagy Zoltán tett kísérletet Vedres István művészi tevékenységéről szóló 1956-os monográfiájában.³² Fontos megállapításai közé tartozik az épület dunántúli (pl. Hőgyész, Vál) későbarokk kastélyokkal való párhuzamba állítása, melyet a stiláris párhuzamosságokon túl életrajzi adatokkal támaszt alá. A belső díszítés rekonstruálásakor Szeged egykori polgármesterének 1801-es, a Városháza színházfüggönyéről szóló leírására hivatkozik. Művészettörténeti szempontból forrásértékkel nem bír, de érdekes kortörténeti dokumentum Vedres Istvánnak a városháza alapkövetételére írott alkalmi költeménye, melyet olvasva megérthetjük Tiszát, miért is ragaszkodott annyira a Vedres-féle állapot rekonstruálásához, s ezek a sorok bizonyára erős imperatívusként lebeghettek az új városháza építőinek szemei előtt is.³³ A könyvecskében két fametszet is található, ezek közül a címlapon lévő Szeged városát egy újonnan épített épületre támaszkodó, fiatal, kezében a város címerpajzsát tartó nőalakként ábrázolja, balján egyszerű vidéki házakkal, jobbján pedig omladozó várfalakkal. A népi építészet és formakincs, a népi hagyományok átmentése ebben a kontextusban nemzeti kultúránk megőrzésének garanciája, a Hungária alakjára emlékeztető női perszifikáció pedig nemzeti sorsszimbólum.³⁴ Ez az ok-okozatiság az ősi értékek megőrzése és a történelem sodrában (Monarchiában) való el-nem-tűnésünk, homogenizálódásunk között Lechner gondolkodásában is megjelenik, s mindkettejüknél az építészetben, az épített örökségen keresztül fejeződik ki. Ezen kívül Vedres újszerű épületplasztikai megoldásai, a népies motívumokat polgári építészetbe beemelni kívánó formai törekvései párhuzamba állíthatók a lechneri koncepcióval.

³¹ Bálint Sándor, i.m., 1974, 35.

³² Nagy Zoltán: *Vedres István művészi munkássága (1765–1830)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1956.

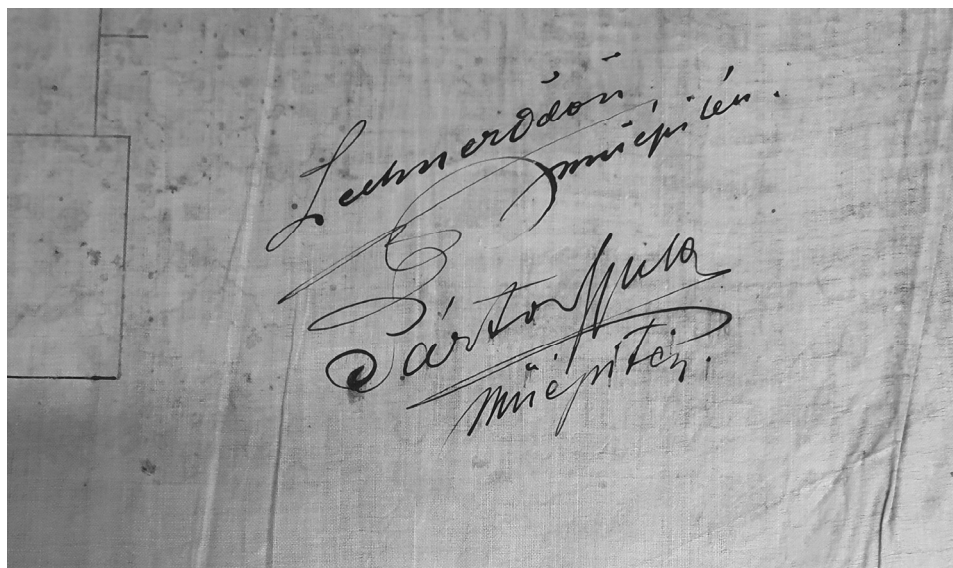
³³ „Ne hogy vagy ellenség, vagy üdő sok vólta / Pusztulást okozzon néki, mint már vólta a'. / Mivel rajtad-is áll, hogy dütsőb formában / Rendbe álljak én-is Hazám piartzában; / Azért tehát vegyél követ kezeidben / Te-is, s rakjad e' fal' allját erőss rendben. / Add szánt segítséged. Sok szem, kéz munkája / 'S Ereje majd viszi illő magosságra. / Ezt ha védelmezted egy szívvel, lélekkel, / Nem lessz, ki szét hánya pusztító kezekkel.” (Vedres István: *Nemes, szabad, királyi Szeged várossa' meg nagyobbítandó Tanáts-háza' Talp-kövének Le-tétele' alkalmatosságára készült Versek*. 1799-dik eszt. Kis-Aszszony Hav. Napján, Pesten, 1799, Fűskúti Landerer Mihály, 34.)

Online: https://books.google.hu/books?id=-BNfAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (Utolsó megtekintés: 2020. 08. 09.)

³⁴ Erről lásd bővebben: Marosi Ernő: *A magyar történelem képei. A történetiség szemléltetése a művészetekben*. In Mikó Árpád – Sinkó Katalin szerk.: *Történelem-Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3, 11–33.

Összegezve: A Szegedi Városházán jelenik meg első ízben Lechnernek azon törekvése, hogy a népművészet alapformáinak elvontabb és univerzálisabb felkutatásával készítse elő egy, az európai tendenciákkal is lépést tartó nemzeti építészet megalapozását. Művészet- és kultúrtörténeti vonatkozásai tekintetében a Szegedi Városházához készített rajzai páratlan értéket képviselnek, egyrészt mert árnyaltabbá teszik Lechner művészi életpályájának kronológiáját, másrészt mert rávilágítanak arra, hogy a népművészeti és helytörténeti vizsgálatok, az intellektuális megközelítés, a nemzetközi és hazai eredmények szintetizálása, a kerámia történetének átfogó ismerete, a hagyományok sajátos újra definiálása legalább olyan fontos szerepet játszott az egyes épületek koncepciójának kialakításakor, mint az egyéni intenció és az alkotó fantázia.

(A téma bővebb kifejtése és a teljes képanyag a Művészettörténeti Értesítőben (Akadémiai Kiadó) kerül publikálásra.)

Lechner Ödön, Pártos Gyula műépítészek aláírásai a MNL CSML 15.2b.454. jelzetű rajzán

SZÍV ERNŐ

Mit kérnék tőle

Klasszikus játék, mondhatni, archaikus vágykiszolgálás.

Mondom is.

Testreszabott, rózsaszín tülljében, cirka száz D-s melltartóméretben megjelenik a jó tündér, és cigarettától bársonyos hangon megkérdezi, van-e valami kívánság, kisfiú. Nem is kell három, ne bonyolítsuk, legyen egy. Egy kívánság pipálva, és repül is tovább a Mátra vidékére, a Hortobágyra, a számozott utcába, föl a várba.

Idefigyelj, Ernő, te már annyit fecsegtél, locsogtál, jártattad a szádát, hogy megérdemelnél valami nyugvópontot, valami bájos bizonyosságot. Azt nem mondom, hogy feleslegesen hablatyoltál félszázadon át, mert feleslegesség, Ernő, és ebben éppenséggel egyetértünk, nincsen. Oktalanság van. Vagy haszontalanság. De aztán megtörténhet, hogy a legfeleslegesebb tett, cselekmény, szó is fényes, tüneményes értelmet nyer. Orpheusz feleslegesen beszélt? Sancho Panza? Vagy Pepin bácsi? Tarantino? De mindegy is, többé-kevésbé tudjuk, miért beszélünk annyit, a dolog lényege az, Ernő, hogy mit kívánsz. Mondd. Add elő, kérlek. Olyat kívánj, amit valóban, szívedből szeretnél. Olyat kívánj, amit más nem adna neked. Nem lenne rá képes, sehogyan sem akarná, sőt, nyomban el akarná venni, ha megkapnád. Olyat kívánj, ami hiány, ami nagyon nagy, égető hiány, és az lehet akár ismétlés, újrázás, lehet váratlanság, lehet régi, egyre szomorúbb vágy, lehet lehetetlenség, lehet közeli vagy távoli valami, egy darabnyi ég, egy szeletke isten, egy papírzacskónyi elízium. Én? Akarsz engem egy förtelmesen szép, lucskos numerára, oké! Szeretnéd megírni a föltámadást irodalmi tárcában, oké! Vannak függő ügyeid, ugye? Cívódások, veszekedések, több emberrel perben állsz, nyomaszt a család, az éjszaka, a mondat. Az én kicsiny, erős, ügyes tenyeremmel a legmakacsabb, vacakabb gyűrődéseket elsimítom. Kivasalom a lelkedet, kisfiam. Legyünk kész holnapra azzal a regénnyel, amiből még cirka háromszáz igényes oldal van hátra? Kérlek. Kissé kajla füledbe belebúgjam az élet értelmét? Kérlek. Elmondom, tudom. Pontosan tudom, mi a te pitypang-életed értelme.

És csak mondta, mondta, volt patak, volt folyó, tenger, hullám, hullám, hullám. Olyan szép volt a rúzsos tündérszája. Aztán elhallgatott, pillogott néhányat a tündérszempillája.

Én meg, hogy most már csak várt és hallgatott, készen állt, annyit válaszoltam, ha lenne rá mód, tartana még az alkalom, ha lenne igény, ha fogyva is, hát nem kérnék mást, minthogy fecseghessek még egy kicsit tovább. Csak hadd mondjam, míg él az arcom, él a szám.

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

Csala Károly Vencel

Géczi János

Nagy Izabella

Petőcz András

versei

Izer Janka

Kontra Ferenc

prózája

AMPER MŰHELY

fiatal költők versei

Arany Zsuzsanna

Szajbély Mihály

tanulmánya

MINDEN MEGVAN? — OTTLIK GÉZA EMLÉKÉRE

Györe Balázs

Hernádi Mária

Szilasi László

Thimár Attila

írásai

175 éve született Lechner Ödön

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

